

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 30 listopada 2023 r.

Poz. 10791

Podpisany przez:

Karina Ewa Wiśniewska

Data: 30.11.2023 13:05:14

UCHWAŁA NR LVII/534/23 RADY POWIATU KOŚCIAŃSKIEGO

z dnia 22 listopada 2023 r.

w sprawie uchwalenia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Kościańskiego na lata 2023-2026.

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r. poz. 1526 ze zmianami), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r. poz. 840 ze zmianami) po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala się, co następuje:

§ 1. 1. Uchwala się Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kościańskiego na lata 2023 - 2026.

2. Program, o którym mowa w ust. 1 stanowi załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Kościańskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie 14 dni po opublikowaniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

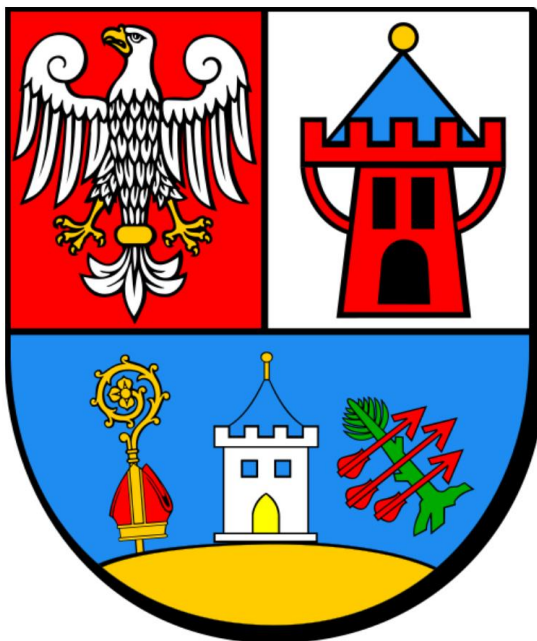
Przewodnicząca
Rady Powiatu
(-) Iwona Bereszyńska

Załącznik do uchwały Nr LVII/534/23

Rady Powiatu Kościańskiego

z dnia 22 listopada 2023 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KOŚCIAŃSKIEGO NA LATA 2023 - 2026

KOŚCIAN 2023

SPIS TREŚCI

	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka powiatu kościańskiego.....	5
1.2. Ogólna charakterystyka zasobów kulturowych powiatu kościańskiego.....	8
2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	15
3. Cele powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	15
4. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce...	16
4.1. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	24
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	25
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	25
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	25
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	27
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	28
5.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	29
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego.....	29
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego....	30
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	33
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	34
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu kościańskiego.....	35
6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zlokalizowane na terenie powiatu kościańskiego.....	35
6.2. Zespoły zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu kościańskiego.....	61
6.3. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków.....	68
6.4. Zabytki archeologiczne.....	71
6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	71
6.4.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.....	80
6.4.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	81
7. Dziedzictwo niematerialne.....	80

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	94
8.1. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	94
8.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	97
9. Charakterystyka zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	97
10. Zabytki nieruchome stanowiące własność Powiatu Kościańskiego.....	139
11. Obszary największego zagrożenia dla zabytków nieruchomych.....	143
12. Gminne programy opieki nad zabytkami i gminne ewidencje zabytków.....	145
13. Kierunki działań dla realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	146
14. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	151
15. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami	154
16. Monitoring działania powiatowego programu opieki nad zabytkami	155
17. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	156

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością.

Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że dzisiejsi mieszkańcy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego powiatu kościańskiego związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe jest wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami powiatu kościańskiego na lata 2023-2026 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego powiatu, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami powiatu kościańskiego na lata 2018-2021* przyjętego Uchwałą Rady Powiatu Kościańskiego Nr XL/373/18 z dnia 22 sierpnia 2018 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka powiatu kościańskiego

Powiat kościański położony jest w środkowo-zachodniej Polsce, w województwie wielkopolskim, zajmując 2,4% jego powierzchni w południowo-zachodniej części. W obecnych granicach powiat powstał 1 stycznia 1999 r. i stanowi jeden z 35 wielkopolskich powiatów (w tym 4 miasta na prawach powiatu). Powiat tworzą: gmina miejska Kościan; trzy gminy miejsko wiejskie: Czempin, Krzywiń, Śmigiel oraz gmina wiejska Kościan - największa obszarowo. Jednostki osadnicze połączone są siecią dróg o znaczeniu wojewódzkim - DW nr 308, nr 310, nr 311, nr 312 i nr 432, a także drogami powiatowymi o długości ok. 390 km i gminnymi o łącznej długości ok. 456 km. Przez powiat przebiegają również z południa na północ droga krajowa nr 5 i S5 relacji Poznań – Wrocław o łącznej długości ok. 33 km oraz linia kolejowa E-59 relacji Poznań – Wrocław.

Miasto Kościan, rozlokowane nad rzeką Obrą, o średniowiecznym rodowodzie, w przeszłości miasto królewskie, a od drugiej połowy XIV w. stolica ówczesnego starostwa kościańskiego, położone jest w centrum powiatu na wysokości 75-85 m n.p.m., okolone terenami gminy wiejskiej Kościan, oddalone ok. 40 km od stolicy

województwa, Poznania, pełni rolę wielofunkcyjnego ośrodka regionalnego oraz stanowi siedzibę zarówno powiatowych, miejskich, jak i gminnych władz samorządowych.

Powiat kościański. Źródło: strona internetowa www.gov.pl/web/kppsp-koscian/

Powierzchnia powiatu zajmuje obszar 722,5 km². Użytki rolne stanowią ok. 73% powierzchni powiatu, natomiast wskaźnik lesistości wynosi 13,4% i jest niższy od średniej wojewódzkiej wynoszącej 26,4%. Największy wskaźnik lesistości pośród gmin ma gmina Krzywiń – 16,5%. Część powierzchni powiatu leży w obrębie unikalnego w skali kraju „Agroekologicznego Parku Krajobrazowego im. Dezyderego Chłapowskiego”, utworzonego w 1992 r. na obszarze gmin: Kościan, Czempiń, Krzywiń i ościennego powiatu śremskiego. Natomiast północna część powiatu – tereny gminy Czempiń - stanowi otulinę Wielkopolskiego Parku Narodowego. Występujące na terenie powiatu cenne obszary przyrodnicze, które zajmują 44% powierzchni ogólnej, objęte są różnymi formami ochrony: parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, rezerваты przyrody, pomniki przyrody, ponadto występują dwa obszary specjalnej ochrony ptaków i dwa specjalne obszary ochrony siedlisk Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000.

Według danych GUS z 31.12.2022 r. powiat zamieszkują 77.404 osoby, osiedlone w czterech miastach: Kościan, który jest największym ośrodkiem osadniczym – 23.563 mieszkańców, Śmigiel – 5.580, Czempiń – 5.128 i Krzywiń – 1.663 mieszkańców oraz w ok. 150 miejscowościach wiejskich. Gęstość zaludnienia wynosi 107 os./km².

Powiat kościański graniczy z sześcioma powiatami z terenu Wielkopolski:

- od północy z powiatem poznańskim,
- od wschodu z powiatem śremskim,
- od południa z powiatami: leszczyńskim i gostyńskim,
- od zachodu z powiatami: wolsztyńskim i grodziskim.

Według regionalizacji fizyczno-geograficznej obszar powiatu położony jest w obrębie mezoregionu Równiny Kościańskiej, należącej do makroregionu Pojezierza Leszczyńskiego i Doliny Środkowej Obry, będącej częścią Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej. Rzeźba terenu została wykształcona podczas zlodowacenia środkowopolskiego oraz bałtyckiego. Równina Kościańska to wysoczyzna morenowa, położona na wysokości 70 - 90 m n.p.m., której zachodnią granicę stanowi dolina Samicy Leszczyńskiej, a przez jej środek w kierunku północno-zachodnim przepływa Obra. W okolicy Śmigła przebiega pas terenów o rzeźbie nisko falistej i częściowo nisko pagórkowatej, natomiast w gminie Krzywiń występują tereny o rzeźbie wysoko falistej i wysoko pagórkowatej. Powierzchnie wysoczyznowe są mocno odlesione. Większe zespoły leśne zachowały się głównie na obrzeżach pradoliny i licznych bagien subglacialnych. Przeważają równiny o niskiej lesistości poprzedzielane siecią zadrzewień śródpolnych, wprowadzonych do krajobrazu w latach 20. XIX w. przez gen. Dezyderego Chłapowskiego, ziemianina z Turwi, prekursora rolnictwa ekologicznego. Wody powierzchniowe powiatu stanowią naturalne ciek i rozbudowany system kanałów i rowów rzeki Obry oraz jeziora rynnowe Zbęchy, Wonieskie, Jezierzyskie, Cichowo, Mórka oraz Żelazno. Wśród występujących złóż surowców naturalnych znaczenie gospodarcze mają pokłady węgla brunatnego w gminie Czempień i w okolicy Krzywinia, które choć obecnie nie są eksploatowane, mogą być zagrożeniem dla krajobrazu kulturowego, oraz złoża gazu ziemnego eksploatowane w gminie Kościan i Śmigiel, mające znaczenie lokalne. Występują także surowce mineralne – piaski i żwiry oraz surowce ilaste ceramiki budowlanej i torfy, których złoża najliczniej występują w gminie Śmigiel.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny powiatu były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych - starszej epoki kamienia – paleolitu. Szczególnie intensywnie osadnictwo rozwijało się w średniowieczu, w tym też czasie powstało wiele miejscowości, m.in. Kościan – 1242 r., Krzywiń – 1237 r., Czempień – 1387 r. i Śmigiel – 1301 r. Dzięki usytuowaniu w dorzeczu i przy szlaku handlowym prowadzącym z Pomorza na Śląsk, na terenach tych prężnie rozwijały się handel, rzemiosło i przetwórstwo, przysparzając bogactwa ich mieszkańcom. Źródła pisane dotyczące powiatu kościańskiego pochodzą z 1397 r. W Kościanie mieściła się siedziba

starosty królewskiego. Już wówczas powiat obejmował tereny południowo – zachodniej Wielkopolski, oprócz ziemi wschowskiej. W XVI w. był po Poznaniu największym powiatem Wielkopolski, a Kościan do połowy XVII w. bogatym ośrodkiem handlu i rzemiosła oraz jednym z najludniejszych miast wielkopolskich. Okres świetności tych terenów przerwał potop szwedzki i wojny osiemnastowieczne. Od 1793 r., w wyniku II rozbioru znalazły się pod panowaniem pruskim i zostały włączone do nowej prowincji pod nazwą Prusy Południowe, a po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. weszły w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Obszar powiatu został przez zaborcę znacznie zmniejszony.

W 1918 r. mieszkańcy gminy walczyli w szeregach powstańczych zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego, w wyniku którego omawiane tereny włączono do odrodzonego państwa polskiego. Tuż po odzyskaniu niepodległości nie zmieniono granic administracyjnych powiatu, dopiero w 1932 r. przyłączono do niego tereny ówczesnego powiatu śmigieńskiego i do 1975 r. ówczesny powiat obszarowo był znacznie większy od obecnego. Czas II wojny światowej to hitlerowski terror, aresztowania, egzekucje, wywózki do obozów koncentracyjnych, wysiedlenia, eksterminacja ludności żydowskiej. W styczniu 1945 r., po walkach Armii Czerwonej z Wehrmachtem o Ziemię Kościańską podczas Operacji Wiślańsko-Odrzańskiej, tereny powiatu zostały wyzwolone i rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania samorządu powiatowego podnoszą atrakcyjność powiatu dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, legendy, obrzędy, postaci i zdarzenia historyczne, nazewnictwo - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

1.2. Ogólna charakterystyka zasobów kulturowych powiatu kościańskiego

Położone wzdłuż dorzeczy rzeki Obry ziemie obecnego powiatu od najdawniejszych czasów stanowiły tereny dość intensywnego osadnictwa, co potwierdzają badania archeologiczne i pozyskane artefakty. W każdej z gmin powiatu znajdują się zabytki dziedzictwa archeologicznego, w tym wiele wpisanych do rejestru zabytków. Obecnie to jeden z najbogatszych w stanowiska archeologiczne regionów Polski. To na terenie powiatu, w Bruszczewie w gminie Śmigiel, znajdują się pozostałości osady obronnej

o około tysiąc lat starszej od powszechnie znanego Biskupina. Odkryto tutaj ogromne ilości artefaktów m.in. związanych z kulturą unietycką.

Najstarsze wzmiankowane na tym obszarze osady pochodzą z drugiej połowy XII wieku. Szczególnie rozwój osadnictwa w XIII i XIV w. zapisał się trwale w krajobrazie regionu, świadczą o tym zachowane historyczne układy urbanistyczne Kościana, Czempinia, Krzywina i Śmigla oraz założenie ruralistyczne wsi Czacz. Zachowały się także średniowieczne obwarowania obronne w Kościanie, a także najstarsze obiekty sakralne, wśród których do najcenniejszych należą wzniesione w okresie początków państwa polskiego romańskie kościoły w Lubiniu i Czerwonej Wsi oraz gotyckie kościoły w Kościanie, Wonieściu, Krzywini, Czaczu czy ruiny kościoła w Gryżynie. Łącznie na terenie powiatu znajduje się 28 kościołów, w tym 2 klasztorne i 4 kościoły drewniane. Niektóre z tych obiektów były projektowane przez znanych wówczas architektów na przykład Jan Catenazzi (kościół w Starym Białczu), Krzysztof Bonadura Starszy (kościół w Czaczu) czy Alexis Langner (Gryżyna, Wonieść). Wśród towarzyszących kościołom obiektów występują kaplice, dzwonnice, ogrodzenia i bramy. W rejestrze zabytków ujęto 17 tego typu obiektów. Ponadto dwa kościoły ewangelickie, które dostosowano do funkcji świeckich. Na terenie założeń urbanistycznych zachowała się zabudowa mieszkalna z różnych okresów, począwszy od 1 połowy XVII wieku (w Kościanie – Rynek nr 18) do początku XX wieku, zarówno w zabudowie zwartej, również wolnostojącej. Atrakcyjnie architektonicznie prezentują się zwłaszcza budynki willowe w Kościanie i Śmiglu oraz kamienice w Czempiniu.

Powiat kościański w XVI w. był po poznańskim największym powiatem Wielkopolski, a Kościan do połowy XVII wieku bogatym ośrodkiem handlu i rzemiosła oraz jednym z najludniejszych miast wielkopolskich. Z tego też okresu pochodzą pierwsze informacje o rezydencjach i towarzyszącej im zabudowie gospodarczej np. o folwarkach w Starym Białczu, Cichowie, Czaczu, Gorzyczkach, Mościskach, Piotrkowicach, które jednak nie zachowały się do czasów obecnych. Od XVII w. dotychczasowa zabudowa drewniana zaczyna ustępować miejsca obiektom murowanym. Pierwsze murowane dwory wzniesiono m.in. w Osieku, Kobylnikach, Wyskoci, a pałace w Turwi, Jarogniewicach i Racocie. Zachowały się też nieliczne przykłady towarzyszącej im zabudowy gospodarczej. Najobficiej architektura murowana reprezentowana jest przez obiekty powstałe od XVIII w. do początku XX w. Zmiany społeczno-gospodarcze zachodzące w XIX wieku miały wpływ na przebudowę starych i powstawanie nowych okazałych rezydencji i zabudowy folwarcznej na przykład w Czerwonej Wsi, Gorzyczkach, Czaczu, Splawiu, Parsku. Zarówno nowo budowane, jak i przebudowywane rezydencje były zaprojektowane przez znanych ówczesnie architektów np. Karola Würtemberga (pałac

w Czerwonej Wsi), Stanisława Hebanowskiego (rezydencje w Gorzyczkach, Czaczu, Spławiu), Rogera Sławskiego (przebudowa rezydencji w Cichowie i Bonikowie), Stanisława Boreckiego (pałac w Jargoniewiczach), Dominika Merliniego (pałac w Racocie), Ignacego Graffa (pałac w Turwi). Rezydencje należały do rodów polskich np. Chłapowskich – Turew, Bonikowo; Skórzewskich – Kopaszewo; Szoldrskich i Żółtowskich – Czacz, Stary Gołębin, Czempiń oraz rodów niemieckich. Ich stan techniczny jest zróżnicowany, wynikający z formy własności i wykorzystania obiektu.

Wśród bogatego zasobu architektury rezydencjonalnej na szczególną uwagę zasługują miejsca, które mają związki z wybitnymi postaciami historycznymi, na przykład: w Gryżynie, Kopaszewie, Osieku i w Choryni gościł Adam Mickiewicz, który zainspirowany rozmowami z powstańcami listopadowymi napisał w Choryni „Redutę Ordona”. Obecnie fakt ten upamiętnia w miejscowym kościele jesienne „Czytanie Wieszcza” wybranych dzieł mickiewiczowskich. W Choryni mieszkał i zmarł (prochy przewieziono w 1938 r. na warszawskie Powązki) właściciel tutejszego majątku Edmund Władysław Taczanowski, działacz niepodległościowy i jeden z dowódców powstania styczniowego 1863 r.; w Racocie przebywali: Tadeusz Kościuszko, Józef Wybicki, pierwszy prezydent Warszawy Ignacy Wyssogota Zakrzewski, książę Józef Poniatowski. Natomiast w okresie II Rzeczypospolitej pałac w Racocie był oficjalną rezydencją prezydenta RP i gościł oprócz prezydentów Wojciechowskiego i Mościckiego również marszałka Piłsudskiego; w Kopaszewie przebywała Helena Modrzejewska; w dworze w Jerce przebywał pisarz Melchior Wańkowicz, co upamiętnia tablica odsłonięta na budynku w 1993 r.; w Morownicy gościł u Niegolewskich znany etnograf Oskar Kolberg; pałac w Turwi to rodzinny majątek pioniera wielkopolskiej pracy organicznej, generała Dezyderego Chłapowskiego, którego gościem był Napoleon Bonaparte.

Obiekty rezydencjonalne otaczają parki, głównie krajobrazowe. Do najstarszych, założonych w XVIII w. należą parki m.in. w Czempiniu, Kokorzynie, Racocie i największy powierzchniowo park w Turwi. Parki w Turwi, Kopaszewie i Morownicy rozplanowane były przez znanego francuskiego ogrodnika Augustyna Denizota. Stan zachowania parków jest zróżnicowany. Inną formę zieleni zabytkowej prezentuje unikalny w skali kraju „Agroekologiczny Park Krajobrazowy im. Dezyderego Chłapowskiego” z charakterystycznymi pasami wiatrochronnymi.

Zespołom rezydencjonalno-parkowym towarzyszy zabudowa folwarczna. Na terenie powiatu zachowała się znaczna liczba zespołów folwarcznych, w rejestrze zabytków ujęto dziewięć najcenniejszych, które charakteryzują się ciekawą, murowaną, często z detalem architektonicznym zabudową podwórza folwarcznego, a niektóre zachowały również układ przestrzenny.

Na terenie powiatu znajduje się zabytek o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju - pomnik historii. Status ten posiada zespół opactwa benedyktynów w Lubiniu (gm. Krzywiń), jeden z najstarszych ośrodków monastycznych i miejsce związane z ważnymi postaciami dla kultury i dziejów Polski.

W krajobrazie kulturowym znaczące miejsce zajmują przykłady wiejskiego budownictwa przemysłowego i techniki, jakimi są wiatraki, tak niegdyś charakterystyczne dla tych terenów. Nie pełnią one już swojej funkcji, część jest nieużytkowana (Racot, Śmigiel, Jerka), część została zaadaptowana na cele kultury (Krzywiń, Kościan), tym samym prezentują różny stan zachowania.

Interesujące są przykłady budynków użyteczności publicznej np. poklasztorne budynki szpitala psychiatrycznego czy neobarokowy budynek liceum w Kościanie zaprojektowany przez Jana Andrzejewskiego, dwa ratusze (Kościan i Śmigiel) – dostosowane do nowych funkcji, zabytki techniki – w Kościanie wodociągi miejskie i wieża ciśnień – obecnie dostosowana do innych funkcji, budynki gazowni miejskiej i zespołu wodociągów w Śmiglu. Nowe akcenty w krajobraz kulturowy wniosły od XIX w. linie kolejowe i związane z nimi obiekty (dworce, kolejowe wieże ciśnień, parowozownie). W 1856 r. powstała przebiegająca przez tereny powiatu linia kolejowa Poznań – Wrocław, w 1901 r. otwarto linię Kościan – Grodzisk zaś w 1904 r. uruchomiono połączenie kolejowe Kościan - Gostyń. Wyjątkowymi elementami w krajobrazie są żywe pomniki historii – aleje drzew w Kokorzynie, Racocie, Kobylnikach i Kopaszewie czy założone w XVIII w. i w początkach XIX w. pasy wiatrochronne Dezyderego Chłapowskiego w Turwi.

Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania i bez względu na charakter wyznaniowy. Na terenie powiatu znajduje się znaczna liczba cmentarzy rzymskokatolickich, z których sześć, w tym przykościelne: w Czempiniu, Głuchowie i najstarszy XIII-wieczny w Lubiniu, zostało ujętych w rejestrze zabytków. O wielokulturowości tych terenów świadczą cmentarze ewangelickie. Do rejestru zabytków wpisano pięć z obiektami sztuki sepulkralnej - Kościan, Czempień, Śmigiel, Krzywiń - obecnie rzymskokatolicki, Robaczyn. Na terenie powiatu znajdują się też cztery cmentarze żydowskie: w Czempiniu, Krzywiniu, Kościanie i Śmiglu.

W krajobrazie kulturowym widoczne są też liczne charakterystyczne wyróżniki – kapliczki, krzyże i figury przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. W każdej z gmin powiatu znajduje się wiele małych budowli kultowych, w tym na unikalnym 16 km. szlaku turystyczno-pątniczym

tw. Kopaszewskiej Drodze Krzyżowej, między Kopaszewem, Turwią i Rąbiniem, gdzie znajduje się kilka murowanych kapliczek w formie słupów z wmontowanymi z dwu stron tablicami, pierwotnie żeliwnymi, przedstawiającymi kolejne sceny Drogi Krzyżowej.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki. Miejsca takie i obiekty wpisane są nie tylko w świadomość lokalnych społeczności, ale także w krajobraz kulturowy. Poświęcone są głównie pamięci ofiar I wojny światowej i powstania wielkopolskiego oraz II wojny światowej - poległych w obronie ojczyzny i straconych przez okupanta. Rozlokowane są one na terenie całego powiatu, np.: upamiętnione miejsca kaźni znajdują się: w Kościanie, Kurzej Górze koło Kościana, Krzywiniu, Lubiniu, Olszewie, Poladowie, Wonieściu, Śmiglu i w lasach w okolicach Głuchowa i Jarogniewic – pochowani zagazowani pacjenci szpitala psychiatrycznego z Kościana. Na starym cmentarzu parafialnym w Kościanie pomniki upamiętniają żołnierzy poległych w Bitwie Warszawskiej wojny polsko-bolszewickiej w latach 1919-1921, ofiary II wojny światowej, Dzieci Kościańskie - ofiary niemieckiej eksterminacji, powstańców wielkopolskich. Natomiast na kościańskim Rynku, na ul. Dąbrowskiego, placu Niezłomnych, pl. Paderewskiego znajdują się tablice poświęcone pamięci ofiar zamordowanych przez hitlerowców w 1939 r. W gminie Krzywiń są to m.in. pomniki ku czci poległych żołnierzy i ofiar cywilnych z lat 1914-1921 i 1939-45 oraz powstańców wielkopolskich. W gminie Śmigiel tablice i pomniki umieszczone w Śmiglu na placu Rozstrzelanych, ulicy dr. Skarżyńskiego, cmentarzu parafialnym, ul. Świętego Wita poświęcono ofiarom II wojny. Również w gminie Czempin znajdują się tablice pamięci i pomniki, np. na ścianie Urzędu Miasta i Gminy w Czempiniu umieszczona jest tablica *W hołdzie poległym i męczennikom Ziemi Czempinińskiej*, zaś w lasach koło Jarogniewic znajdują się krzyż i granitowy głaz z inskrypcją *Pamięci spoczywających w lesie pod Jarogniewicami Polaków, Żydów i Niemców zamordowanych przez hitlerowców w 1940 r.* upamiętniające m.in. pochowanych tutaj pacjentów szpitala psychiatrycznego w Kościanie i z Zakładu w Osiecznej (miejsce pamięci w 2022 r. zrewitalizowano).

Warto dodać, iż na terenie powiatu występują miejscowości związane z biografią historycznie znanych osób, reprezentujących różne środowiska, np.:

- Kokorzyn jest miejscem urodzenia Andrzeja z Kokorzyna, teologa, pisarza i rektora Akademii Krakowskiej. Uważano go za jednego z największych polskich filozofów pierwszej połowy XV w.;
- z Kościanem związany jest Krzysztof Żegocki h. Jastrzębiec (zm. 1673), Wojewoda inowrocławski, biskup chełmiński. W czasie potopu szwedzkiego dowódca oddziału, który zdobył podstępnie Kościan (4 X 1655), wybijając załogę

szwedzką, następnie rozbił oddział langrafa heskiego Fryderyka Hessen Eschweg, szwagra Karola Gustawa;

- w Turwi urodził się Dezydery Chłapowski herbu Dryja(1788-1879), syn Józefa, starosty kościańskiego, generał, oficer ordynansowy cesarza Napoleona Bonapartego – u jego boku odbył kampanie: hiszpańską, austriacką, moskiewską i saską. Adiutant J. H. Dąbrowskiego, nowoczesny rolnik i pionier wielkopolskiej pracy organicznej;
- w Turwi również urodził się gen. Kazimierz Grudzielski (1856-1921), ochrzczony w Wyskoci, syn administratora majątku, zawodowy żołnierz, działacz niepodległościowy, uczestnik I wojny światowej i powstania wielkopolskiego. Był komendantem Straży Ludowej na powiat wrzesiński, dowódcą odcinka północno-wschodniego, dowódcą II Okręgu Wojskowego i zastępcą dowódcy Okręgu Generalnego Poznań. Uehonorowany licznymi odznaczeniami „za pracę w dziele odzyskania niepodległości”;
- w Jurkowie urodził się Józef Rogaliński h. Łódzia (1728-1802),kanonik poznański, rektor Akademii Poznańskiej, fizyk i astronom. Zorganizował muzeum fizyczno-techniczne i obserwatorium astronomiczne. Zwoleennik Komisji Edukacji Narodowej, został jej pierwszym wizytatorem w Wielkopolsce;
- w Czerwonej Wsi k. Krzywina urodził się Franciszek Chłapowski (1846-1923), lekarz prof. Honorowy Uniwersytetu Poznańskiego. Położył największe zasługi dla zachowania polskości i odrodzenia narodowego ludności śląskiej. W 1884 osiadł na stałe w Poznaniu. Zajmował się praktyką lekarską, działalnością naukową, społeczną i filantropijną;
- w Choryni osiadł i tamże zmarł gen. Edmund, Władysław, Maksymilian Taczanowski h. Jastrzębiec (1822-1879), należał do grupy spiskowców wlkp. przygotowujących powstanie styczniowe, pod jego komendą zostały zorganizowane dwa półki kawalerii. Po klęsce powstania na emigracji w Francji. Po amnestii władz pruskich powrócił do majątku w Choryni;
- w Kościanie przebywał Klemens Koehler (1840-1901), lekarz, archeolog. Po ukończeniu studiów medycznych w Berlinie (1869 r.) praktykował w latach 1872-1884 w Kościanie. Już od pierwszych lat swojego pobytu w Kościanie, Koehler zajął się historią regionu. Do jego najważniejszych opracowań naukowych z tego okresu należą: *Opis Kościana oparty na dokumentach historycznych, znajdujących się w kościele farnym w Kościanie i na Wspomnieniach Wielkopolski tj. Województwa Poznańskiego, Kaliskiego, Gnieźnieńskiego Edwarda hr. Raczyńskiego i O towarzystwach strzelców*,

a w szczególności bractwie kurkowym w Kościanie. W 1897 r. wydał w Poznaniu rozprawę *O Krzysztofie Żegockim*, gdzie nie tylko opisuje bohaterskie zdobycie Kościana w 1655 roku, ale zajmuje się dokładnym prześledzeniem walki partyzanckiej oddziału Żegockiego z najeźdźcą szwedzkim i jej wpływem na sytuację w całym kraju. W tym samym roku ukazał się w Krakowie jego *Herb m. Kościana na pieczęciach wyobrażony a znak na plombie ochronnej, nadanej sukiennikom tegoż miasta, gdzie dowiódł, że właściwym herbem miasta jest baszta forteczna. Natomiast wieża z orłem z rozpiętymi skrzydłami jest tylko znakiem ochronnym (firmowym) sukienników kościańskich, który został im nadany specjalnym przywilejem w 1472 r. przez króla Kazimierza Jagiellończyka. Prace historyczne Koehlera są obecnie niewyczerpanym – nieraz jedynym – źródłem wiadomości o Kościanie i okolicy;*

- w Kościanie urodził się w 1899 r. Franciszek Masztalerz, harcerz, powstaniec wielkopolski, zginął w walkach pod Rydzyną w styczniu 1919 r. Był pierwszym mieszkańcem Kościana, który zginął w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919. Patron jednej z ulic w Kościanie. Na zabytkowym domu, w którym mieszkał, umieszczona jest tablica pamiątkowa;
- w Gryżynie urodził się Józef Antoni Lossow (1874 -1950), ziemianin, powstaniec wielkopolski 1918/1919r., pierwszy dowódca Pułku Ułanów Poznańskich, major WP, zaangażowany w życie gospodarcze – gorzelnictwo i cukrownictwo – oraz społeczne kraju, propagator technicyzacji rolnictwa;
- Gryżyna jest również miejscem urodzenia Antoniego Kasztelana (1896 -1942), powstańca wielkopolskiego, który brał udział w walkach w rejonie Kościana i Leszna, uczestnika wojny polsko –bolszewickiej, kapitana Wojska Polskiego, szefa kontrwywiadu Dowództwa Floty, więźnia hitlerowskiego, który został stracony w niewoli niemieckiej 14 XII 1942;
- w Mościskach urodził się Antoni Ratajczak ps. „Kosiba” (1903 - 1944), działacz ruchu robotniczego, powstaniec wielkopolski, twórca Gwardii Ludowej na terenie Poznania i od 1943 r. komendant GL na powiat poznański. Aresztowany przez gestapo, osadzony w obozie karnym w Żabikowie zmarł z wycieńczenia i ran w czerwcu 1944 r.;
- w Gorzyczkach k. Czempinia urodził się Florian Marciniak (1915 -1944), działacz harcerski. Z chwilą wybuchu wojny rozpoczął pracę w Pogotowiu Harcerzy w Poznaniu. Był jednym z najmłodszych harcmistrzów ZHP. Po przedostaniu się do Warszawy nominowany na Naczelnika zakonspirowanego harcerstwa „Szarych Szeregów”, których był współorganizatorem. W maju 1943 r. został

aresztowany w Warszawie przez gestapo poznańskie. Wysiłki „Szarych Szeregów” zmierzające do odbicia więźnia nie powiodły się. Zginął 21 II 1944 r. w dniu przybycia do obozu koncentracyjnego w Gross-Rosen;

- z Kościanem związany był dr Henryk Florkowski (1921-2003), społecznik, regionalista, popularyzator ziemi kościańskiej. Urodzony w Lesznie. Absolwent Wydziału Lekarskiego w Poznaniu. W 1948 r., w trakcie studiów podjął pracę w Państwowym Sanatorium dla Nerwowo Chorych w Kościanie. W latach 1954–1980 pracował w szpitalu powiatowym jako ordynator oddziału wewnętrznego (w latach 1960–1965 był dyrektorem tego szpitala). Był współzałożycielem i wieloletnim prezesem Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej. Zapoczątkował szeroką działalność publicystyczną i wydawniczą Towarzystwa. Napisał i wydał *Słownik lekarzy kościańskich*, był redaktorem dziewięciu tomów *Pamiętników TMZK*. Jego dorobek to także ponad dwieście różnych innych artykułów i opracowań dotyczących regionu. Przyczynił się do powstania parków krajobrazowych: przemęckiego i im. gen. Dezyderego Chłapowskiego. Honorowy Obywatel Kościana. Od 2005 r. dr H. Florkowski jest patronem Muzeum Regionalnego w Kościanie i patronem odbywającego się corocznie Międzynarodowego Kościańskiego Półmaratonu;
- z dworem w Jerce związana jest postać pisarza Melchiora Wańkowicza, który wraz z żoną i dziećmi często przebywał w majątku dzierżawionym przez brata Witolda, m.in. spędził tutaj około roku w I. 20. XX w., gdzie napisał swoje pierwsze utwory.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami), w art. 87, ust. 1, nakłada na zarząd powiatu obowiązek sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87, ust. 3 i 4 powiatowy program opieki nad zabytkami przyjmuje rada powiatu, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, który to program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

3. Cele powiatowego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami powiatu kościańskiego na lata 2023-2026* jest ukierunkowanie działań samorządu powiatowego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

4. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem

człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy - nieruchomości, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza

kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r., poz. 2556 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r., poz. 503 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),
- c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11 pkt 2 i pkt 5 lit. c),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego

instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),

f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 344)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2023 r., poz. 682 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym

z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiorę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiorę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiorę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiorze organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r.,

poz. 70)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),

2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

4.1. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Zadania i kompetencje samorządu powiatowego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w dwóch ustawach:

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022 r., poz. 1526 ze zmianami);

Art. 4 ust.1 pkt 7 – powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami);

Art. 12 ust. 1 – starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 50 ust. 3 i ust. 4 pkt. 2 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wyłączone przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Art. 81 ust. 1 i 2 – organ stanowiący powiatu może przyjąć uchwałę w sprawie zasad

udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zakres dotacji określony został w art. 77 cyt. ustawy.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 82 ust. 1 i 3 – łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W celu zapewnienia realizacji tych postanowień organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Art. 103 – starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustanawia społecznego opiekuna zabytków lub cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 105 – osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków. Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie

potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad

zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równolegle – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmuje m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego

dziedzictwa UNESCO,

- wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb

konserwatorskich,

- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego

dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej

w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,

- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,

- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,

- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,

- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych

- i krajobrazowych,
 - b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
 - c) poprawę estetyki miast i wsi,
 - d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,
 - e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.
- 2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie dla krajobrazu Wielkopolski mają: układy przestrzenne miast i wsi o zachowanych walorach historycznych i kompozycyjnych, zespoły rezydencjonalno-parkowe, aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych, charakterystyczne dla komponowanego krajobrazu rolniczego, szczególnie w rejonie Turwi.

Najliczniejszą grupą obiektów wpisanych do rejestru zabytków są obiekty sakralne. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi. Wśród obiektów sakralnych wyróżniono kościół w Kościanie i zespół klasztorny w Lubiniu.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska

zieleni wysokiej w danej okolicy. Do najciekawszych zaliczono m.in. zespół pałacowy w Turwi.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleń cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych. Wśród najcenniejszych zabytków urbanistyki wymieniono m.in. Śmigiel.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce.

Szczególną wartością krajobrazu województwa są obiekty objęte formą ochrony, jaką jest pomnik historii, wśród których znalazł się zespół opactwa Benedyktynów w Lubiniu. Wśród proponowanych do objęcia tą formą ochrony wymieniono zespół pałacowy w Turwi.

Obszary województwa charakteryzujące się wyjątkowymi walorami kulturowymi zostały objęte ochroną prawną jako park kulturowy i park krajobrazowy. Szczególne znaczenie ma Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego – krajobraz rolniczy z alejami drzew i pasami zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu kościańskiego

6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zlokalizowane na terenie powiatu kościańskiego.

Do najcenniejszych zabytków nieruchomych na terenie powiatu wpisanych do rejestru zabytków należą:

GMINA CZEMPIŃ

BOROWO

PARK PAŁACOWY, 2 poł. XIX w., przekształcony pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 1835/A z 25 lutego 1981 r.

CZEMPIŃ

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY, XV - pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 691/Wlkp/A z 7 sierpnia 2008 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA:

Rejestr zabytków: 2624 z dnia 29 sierpnia 1997 r.

a. kościół, mur., 1895-1899 r.,

b. cmentarz przykościelny, XV w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 2180/A z 28 listopada 1989 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWY BORÓWKO:

a. pałac, mur., 1739 r.,

Rejestr zabytków: 375/A z 25 listopada 1932 r. oraz 2491/A z 31 stycznia 1952 r.,

b. park, XVIII w.,

Rejestr zabytków: 2116/A z 3 kwietnia 1987 r.,

c. brama z ogrodzeniem, mur., XVIII-XIX w.,

Rejestr zabytków: 2116/A z 3 kwietnia 1987 r.

d. kaplica, ob. kościół fil. pw. św. Apostołów Szymona i Judy, mur., 1782 r.,

Rejestr zabytków: 2376/A z 25 listopada 1932 r. oraz 574/A z 30 kwietnia 1969 r.

DOM, ul. Długa 2, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 578/A z 2 maja 1969 r.

KAMIENICA Z OFICYNĄ, ul. Kościelna 6, ok. 1905 r.

Rejestr zabytków: 2353/A z 12 kwietnia 1995 r.

DOM, Rynek 26, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 575/A z 2 maja 1969 r.

DOM, Rynek 27, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 576/A z 2 maja 1969 r.

DOM, Rynek 30, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 577/A z 2 maja 1969 r.

DOM, ul. Towarowa 9, pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 2324/A z 12 grudnia 1994 r.

GŁUCHOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. KATARZYNY:

Rejestr zabytków: 488/Wlkp/A z 7 lutego 1955 r. i z 5 kwietnia 2007 r.

a. kościół, mur., 1751 r., rozbudowany 1904 r.,

b. cmentarz przykościelny, XVIII w.,

c. ogrodzenie z bramami, mur., XIX w.,

d. plebania, mur., XVIII/XIX w.,

e. ogród plebański, XIX w.,

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., pocz. XVIII w., przebudowany 1887 r.,

Rejestr zabytków: 1398/A z 24 lutego 1973 r.,

b. oficyna, mur., 1882 r.,

Rejestr zabytków: 2341/A z 15 lutego 1995 r.,

c. stajnia koni wyjazdowych, mur., 1880 r.,

Rejestr zabytków: 2341/A z 15 lutego 1995 r.,

d. park, XVIII/XIX w.,

Rejestr zabytków: 1667/A z 23 grudnia 1974 r.

GORZYCZKI

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., 1868 r.,

Rejestr zabytków: 1397/A z 24 lutego 1973 r.,

b. park, XIX/XX w.

Rejestr zabytków: 1668/A z 23 grudnia 1974 r.

JAROGNIEWICE

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., ok.1770 r., rozbudowany 1870 r., przebudowany 1893-1904 r.,

Rejestr zabytków: 2514/A z 19 lutego 1955 r.,

b. oficyna płn., mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 2515/A z 19 lutego 1955 r.,

c. park, 2 poł. XVIII w., przekształcony XIX w.,

Rejestr zabytków: 2514/A z 19 lutego 1955 r.,

d. budynek gospodarczy, mur., 1887 r.,

Rejestr zabytków: 2515/A z 19 lutego 1955 r.,

e. obora, mur., poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 2513/A z 19 lutego 1955 r.

JASIEŃ

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w., przekształcony XX w.

Rejestr zabytków: 73/47/55 z 19 lutego 1955 r.

PIOTRKOWICE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., ok. 1830 r., przebudowany ok. 1872 r.,

Rejestr zabytków: 2346/A z 14 marca 1995 r.,

b. park, poł. XIX w., przekształcony k. XIX w.,
Rejestr zabytków: 2021/A z 25 października 1985 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków: 2347/A z 14 marca 1995 r.

- a. stajnia, mur., k. XIX w.,
- b. obora, mur., 1874 r.,
- c. 2 stodoły, mur., 4 ćw. XIX w.,
- d. owczarnia, mur., 1874 r.,

PIOTROWO PIERWSZE

PARK DWORSKI, pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 2097/A z 22 września 1986 r.

RAKÓWKA

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków: 2191/A z 20 kwietnia 1990 r.

- a. dwór, mur., ok. poł. XIX w., przebudowany 1925-1928 r.,
- b. park, 2 poł. XIX w.

STARY GOŁĘBIN

KOŚCIÓŁ P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP, drew., 1670 r., dobudowanie kaplicy 1881 r.

Rejestr zabytków: 2378/A z 25 listopada 1932 r.

PARK DWORSKI, XVIII w., powiększony pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 1821/A z 5 lutego 1981 r.

MIASTO KOŚCIAN

ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE MIASTA, poł. XIII w.

Rejestr zabytków: 541 z 1 lutego 1956 r.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. NMP WNIEBOWZIĘTEJ, ul. Kościelna, mur., 1333-1356 r.
rozbudowany XV w. – pocz. XVI w.

Rejestr zabytków: 507/Wlkp/A z 25 listopada 1939 r.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. DUCHA, ul. Piłsudskiego, mur., 2 poł. XV w.,
przebudowany ok. 1615 – 1620 r.

Rejestr zabytków: 32 z 25 listopada 1932 r.

PREZBITERIUM KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. PANA JEZUSA, pl. Niezłomnych,
mur., 1670-1680 r., rozbudowany 1905-1907 r.

Rejestr zabytków: 531 z 11 lutego 1953 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, obecnie Miejska Biblioteka Publiczna, ul. Wrocławska 28b,

mur., 1843–1846 r.

Rejestr zabytków: 526/A z 15 lutego 1955 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO, ul. Bączkowskiego:

Rejestr zabytków: 1314/A z 30 czerwca 1992 r.

a. kaplica, mur., k. XIX w.,

b. ogrodzenie, mur., k. XIX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI ul. Bączkowskiego, pocz. XIX w.

Rejestr zabytków: 968/A z 4 maja 1981 r.

POZOSTAŁOŚCI OBWAROWAŃ MIEJSKICH, mur., XIV – XV w.

Rejestr zabytków: 1172/A z 17 lipca 1970 r.

RATUSZ, Rynek, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1335/A z 10 września 1992 r.

ZESPÓŁ KLASZTORNY BERNARDYNÓW, ob. Wielkopolskie Centrum

Neuropsychiatryczne im. Oskara Bielawskiego, ul. Kościuszki10:

Rejestr zabytków: 1313/A z 3 czerwca 1992 r.

a. kościół bernardynów, ob. budynek szpitalny, mur., 1608 r., przebudowany 1611 r., 1893 r.

b. prezbiterium kościoła, ob. kaplica p.w. NMP Anielskiej, mur., 1456 r., przebudowany pocz. XVII w.,

c. pawilony szpitalne i wille, 1 poł. XIX w. – pocz. XX w.

GIMNAZJUM, obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Oskara Kolberga, ul. Kościuszki nr 3, mur., 1928 r.

Rejestr zabytków: 1461/A z 11 października 1993 r.

ul. Kościuszki

DOM NR 6 (fasada), mur., 1924 r.

Rejestr zabytków: 1302/A z 5 maja 1992 r.

ul. F. Masztalerza

DOM NR 2, szach.- mur., 1735 r.

Rejestr zabytków: 1001/Wkp/A z 29.08.2016 r.

ul. Młyńska

WILLA NR 3, mur., 1904 r.

Rejestr zabytków: 1644/A z 16 października 1997 r.

ul. Piłsudskiego

DOM NR 55, mur., 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 1270/A z 27 marca 1992 r.

Rynek

DOM NR 2, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 594 z 26 maja 1969 r.

DOM NR 4, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 597 z 26 maja 1969 r.

DOM NR 7, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 598 z 26 maja 1969 r.

DOM NR 13, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 599 z 26 maja 1969 r.

DOM NR 14/15, mur., 1 poł. XIX.

Rejestr zabytków: 600 z 26 maja 1969 r.

DOM NR 18, 2 ćw. XVII, przebud. pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 642 z 1 kwietnia 1959 r.

DOM NR 23, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 602 z 27 maja 1969 r.

DOM NR 24, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 602 z 27 maja 1969 r.

DOM NR 25, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 603 z 27 maja 1969 r.

DOM NR 28, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1561 z 24 lipca 1974 r.

DOM NR 30, mur., 1800 r.

Rejestr zabytków: 604 z 27 maja 1969 r.

DOM NR 31, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1562 z 24 lipca 1974 r.

DOM NR 32, mur., 1 poł. XIX w., przebudowany 1908 r.

Rejestr zabytków: 605 z 27 maja 1969 r.

ul. Szczepanowskiego

DOM NR 1, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 607 z 27 maja 1969 r.

DOM NR 7, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 608 z 27 maja 1969 r.

DOM NR 11, mur.-szach., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 609 z 27 maja 1969 r.

ul. Szewska

DOM NR 16, mur.-szach., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 610 z 27 maja 1969 r.

ul. Wrocławska

DOM NR 4, mur., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków: 606 z 27 maja 1969 r.

ul. Kardynała Wyszyńskiego

DOM NR 1, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 614 z 27 maja 1969 r.

DOM NR 18, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 615 z 27 maja 1969 r.

ZESPÓŁ WODOCIĄGÓW MIEJSKICH, ul. Czempirńska 2:

Rejestr zabytków: 238/Wlkp/A z 7 lipca 2005 r..

a. wodociągowa wieża ciśnień, mur., 1901 r.,

b. dom mieszkalny, mur., 1906 r.,

c. budynek gospodarczy, mur., 1906–1909 r.

KOLEJOWA WIEŻA CIŚNIEŃ, mur., 1900 r.

Rejestr zabytków: 1417/A z 3 lipca 1993 r.

WIATRAK KOŻŁAK, ul. Podgórna, drew., 1819 r.

Rejestr zabytków: 1097/A z 29 lutego 1988 r.

WIATRAK KOŻŁAK, ul. Kruczkowskiego, drew., 1838 r.

Rejestr zabytków: 1096/A z 29 lutego 1988 r.

WIATRAK KOŻŁAK, przy obwodnicy Leszno-Poznań, drew., 1714 r., przebudowany XIX w., XX w.

Rejestr zabytków: 1098/A z 29 lutego 1988 r.

WIATA PERONOWA W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ KOŚCIAN, 1906 r.,

przebudowana po 1945 r.

Rejestr zabytków: 1034/Wlkp/A z 25 października 2017 r.

GMINA KOŚCIAN

BONIKOWO

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P. W. ŚW. MIKOŁAJA, drew., 1785 r., rozbudowany po 1898 r.

Rejestr zabytków: 58 z 26 stycznia 1955 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO – FOLWARCZNY:

a. park, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 977/A z 23 września 1985 r.

b. spichlerz, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1542/A z 21 kwietnia 1995 r.

CHORYŃ

UKŁAD PRZESTRZENNY I ZESPÓŁ BUDOWLANY ZAŁOŻENIA

DWORSKO – KOŚCIELNO - PARKOWGO, w tym budynki:

a. kościół parafialny pw. św. Katarzyny, mur., 1851 r.

Rejestr zabytków: 1642 z 18 lipca 1997 r.

b. dzwonnica, mur., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1642 z 18 lipca 1997 r.

ZESPÓŁ DWORSKO – FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., pocz. XIX w., rozbudowany 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 507 z 05 lutego 1955 r.

b. park, XVIII/XIX w.,

Rejestr zabytków: 978/A z 23 września 1985 r.

c. oficyna, mur., ok. 1820 r.

Rejestr zabytków: 507 z 05 lutego 1955 r.

d. spichlerz, obecnie dom nr 29, mur., połowa XVIII w., przebudowany pocz. XIX w.

Rejestr zabytków: 503 z 05 lutego 1955 r.

e. spichlerz, mur., k. XVIII w.

Rejestr zabytków: 503 z 05 lutego 1955 r.

f. kuźnia, mur., k. XVIII w.

Rejestr zabytków: 1516/A z 21 grudnia 1994 r.

DARNOWO

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządcówka nr 8, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków: 589/A z 26 maja 1969 r.

b. dom pracowników folwarcznych nr 10, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków: 590/A z 26 maja 1969 r.

c. dom pracowników folwarcznych nr 12, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków: 588/A z 26 maja 1969 r.

GRYŻYNA

RUINY KOŚCIOŁA P.W. ŚW. MARCINA, k. XIII w.

Rejestr zabytków: 338 z 03 stycznia 1949 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. BARBARY:

a. kościół, mur., 1888 r.

Rejestr zabytków: 901/Wlkp/A z 21 października 2013 r.

b. cmentarz przykościelny, XVIII w.,

Rejestr zabytków: 901/Wlkp/A z 21 października 2013 r.

ZESPÓŁ DWORSKO – FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., 1793 r., rozbud. 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 28 z 31 stycznia 1952 r.

b. park, k. XVIII w.

Rejestr zabytków: 976 z 23 września 1985 r.

c. oficyna (garaż, kostnica), mur., k. XVIII w., k. XIX w.,

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

d. gorzelnia, mur., 1901 r.

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

e. spichlerz, mur., 1854 – 1855 r.

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

f. stajnia, mur., 1891 r.

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

g. stajnia, mur., 1924 r.

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

h. obora, mur., 1883 r.

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

i. obora, mur., 1887 r.

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

j. kurnik, mur., 1874 r.

Rejestr zabytków: 1338/A z 23 listopada 1992 r.

KAWCZYN

WIATRAK KOŻŁAK, drew., 1805 r., 1977 r.

Rejestr zabytków: 1079/A z 28 marca 1988 r.

KOBYLNIKI

ZESPÓŁ DWORSKO – FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., k. XVIII w., przebudowany pocz. XIX w., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 592/A z 26 maja 1969 r.

b. dom pracowników folwarcznych, mur., ok. poł. XIX w., przebudowany 1897 r.

Rejestr zabytków: 1525/A z 07 lutego 1995 r.

c. oficyna, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 522/A z 18 lutego 1955 r.

d. park z aleją dojazdową, XVIII/XIX w., powiększony po 1890 r.,

Rejestr zabytków: 980/A z 23 września 1985 r.

e. spichlerz, mur., 1868 r.

Rejestr zabytków: 1525/A z 07 lutego 1995 r.

f. stodoła, mur., 1877 r.

Rejestr zabytków: 1525/A z 07 lutego 1995 r.

g. stajnia z wozownią, mur., 1867 r.

Rejestr zabytków: 1525/A z 07 lutego 1995 r.

KOKORZYN

PARK PAŁACOWY Z ALEJĄ DOJAZDOWĄ, k. XVIII w., przekształcony w XIX w.

Rejestr zabytków: 981/A z 23 września 1985 r.

KUROWO

PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 982/A z 23 września 1985 r.

MIKOSZKI

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., XVIII w., rozbudowany ok. 1830 r., ok. 1900 r.,

Rejestr zabytków: 1151/Wlkp/A z 18 października 2022 r.

b. kaplica, drew., XVIII/XIX w.,

Rejestr zabytków: 1152/Wlkp/A z 18 października 2022 r.

c. park, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1150/Wlkp/A z 23 września 1985 r.

NIEŁĘGOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1902 r.

Rejestr zabytków: 972/A z 16 listopada 1983 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 984/A z 23 września 1985 r.

NOWY DĘBIEC

PARK DWORSKI, pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 986/A z 23 września 1985 r.

OSIEK

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., XVIII w., przebudowany 1860 r.

Rejestr zabytków: 1669/A z 23 grudnia 1974 r.

b. park, 2 poł. XVIII w., przekształcony w XIX w.

Rejestr zabytków: 985/A z 23 września 1985 r.

PIANOWO

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., 1 ćw. XIX w., rozbudowany 4 ćw. XIX w. i pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 372/1-2/Wlkp/A z 07 sierpnia 1995 r.,

b. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 372/1-2/Wlkp/A z 23 września 1985 r.

RACOT

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. STANISŁAWA KOSTKI I ŚW. JERZEGO, mur., 1768 – 1780 r.

Rejestr zabytków: 59/A z 05 lutego 1965 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO – FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 1780 – 1785 r., rozbudowany 1902 r.

Rejestr zabytków: 355/A z 31 stycznia 1952 r.

b. park, k. XVIII w.

Rejestr zabytków: 39/A z 20 lipca 1949 r.

c. rządówka i biuro, mur., 1830 r., rozbudowana 1912 r.,

Rejestr zabytków: 501/A z 07 lutego 1955 r. i 45/A z 20 stycznia 1965 r.

d. oficyna południowa, mur., przed 1773 r.

Rejestr zabytków: 45/A z 20 stycznia 1965 r.

e. oficyna północna, mur., przed 1773 r.

Rejestr zabytków: 45/A z 20 stycznia 1965 r.

f. dom, ul. Dworcowa nr 2, mur. – szach., ok. 1910 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

g. dom, ul. Dworcowa nr 4, mur. – szach., ok. 1910 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

h. dom, ul. Dworcowa nr 6, mur., pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

i. dom, ul. Dworcowa nr 8, mur., pocz. XX w.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

j. dom, ul. Kościuszki nr 3, mur., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków: 250/A z 17 września 1968 r.

k. dom, ul. Kościuszki nr 5, mur. – szach., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków: 251/A z 17 września 1968 r.

l. ochronka, mur., 1911 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

ł. mielcuch, obecnie dom, ul. Dworcowa 11,

Rejestr zabytków: 45/A z 20 stycznia 1965 r.

m. budynek gospodarczy (rymarnia), mur., 1882 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

n. stajnia, mur., ok. 1880 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

o. stajnia koni wyjazdowych i wozownia, mur., przed 1773 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

p. stajnia, mur., 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

r. stajnia, ob. spichlerz, mur., przed 1773 r.

Rejestr zabytków: 511/A z 07 lutego 1955 r.

s. stajnia (żrebięciarnia), mur., 3 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

t. obora, mur., 1881 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

u. obora, ob. stajnia, mur., ok. 1881 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

w. stodoła, ob. stajnia, mur., 3 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

x. gorzelnia i płatkarnia, mur., ok. 1870 r.

Rejestr zabytków: 1528/A z 09 marca 1995 r.

WIATRAK KOŻŁAK, drew., XVIII w.

Rejestr zabytków: 1084/A z 28 marca 1988 r.

ALEJA LIPOWA JABŁONOWSKICH

Rejestr zabytków: Ks.Z.I-2a/31/48 z 14 października 1948 r.

STARE OBORZYSKA

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. NMP POCIESZENIA I ŚW. MIKOŁAJA, ul. Długa, mur., XVI w.

Rejestr zabytków: 37 z 16 stycznia 1953 r.

PARK PAŁACOWY, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 979/A z 23 września 1985 r.

TUREW

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., l. 40. XVIII w., przebudowany 1760-1770 r., 1820-1830 r., 1908-1909 r.,

Rejestr zabytków: 44 z 26 stycznia 1965 r.

b. kaplica pw. NMP Niepokalanej, mur., 1846-1847 r.,

Rejestr zabytków: 44 z 26 stycznia 1965 r.

c. park, XVIII w., powiększony i przekształcony 1860-1870 r.,

Rejestr zabytków: 987/A z 23 września 1985 r.

PASY WIATROCHRONNE DEZYDEREGO CHŁAPOWSKIEGO, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1018/A z 19 czerwca 1987 r.

WYSKOĆ

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA AP., 1846 r., wieża 1861 r.

Rejestr zabytków: 94 z 18.03.1968 r.

DWÓR, mur., 2 poł. XVIII w., przebudowany k. XIX w.

Rejestr zabytków: 1197 z 27 lipca 1970 r.

GMINA KRZYWIŃ

BIELEWO

DWÓR, mur., 1786 r., rozbudowany 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1074/A z 17 kwietnia 1970 r.

BIEŻYŃ

WIATRAK KOŻLAK, drew., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1093/A z 29 lutego 1988 r.

CICHOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, wykorzystujący fragmenty murów dworu z XVIII, mur., 1908 r.,

Rejestr zabytków: 1399/A z 24 lutego 1973 r.

b. park, XIX/XX w.

Rejestr zabytków: 1664/A z 21 grudnia 1974 r.

CZERWONA WIEŚ

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNY P.W. ŚW. IDZIEGO:

a. kościół, mur., 1 ćw. XIII w., przebudowany 1778 r.,

Rejestr zabytków: 27 z 25 listopada 1932 r.

b. dzwonnica, drew., k. XVIII w.

Rejestr zabytków: 617 z 27 maja 1969 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac, mur., 1845 r., przebudowany 1910 r., 1915 r.,

Rejestr zabytków: 106/512 z 7 lutego 1955 r.

b. park, poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1666/A z 23 grudnia 1974 r.

UKŁAD PRZESTRZENNY I ZESPÓŁ BUDOWLANY ZESPOŁU FOLWARCZNEGO:

Rejestr zabytków: 1390/A z 31 marca 1993 r.

- a. stodoła, mur., 1900 r.,
- b. spichlerz, mur., 1870 r.,
- c. budynek gospodarczy, mur., 1890 r.

DOM NR 13, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 513 z 7 lutego 1955 r.

JERKA

DWÓR, pl. Powstańców 5, mur., ok. 1840 r. (wraz z parterową dobudówką od północy, z gruntem pod budynkiem z wyłączeniem wtórnej przybudówki wschodniej oraz wtórnego ganku przy elewacji frontowej, zachodniej).

Rejestr zabytków: 1163/Wlkp/A z 31 marca 2023 r.

WIATRAK KOŹŁAK, drew., 1 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków: 1051/A z 5 marca 1988 r.

JURKOWO

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków: 1408/A z 22 kwietnia 1993 r.

- a. pałac, mur., 1860 r.,
- b. park, k. XIX w.,
- c. kapliczka słupowa Matki Boskiej, 1892 r.,
- d. kapliczka słupowa św. Józefa, pocz. XX w.

KUŹNIA FOLWARCZNA, mur., 1860 r.,

Rejestr zabytków: 1647/A z 8 stycznia 1998 r.

KOPASZEWO

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

- a. kaplica pałacowa, p.w. NMP Śnieżnej, mur., 1794 r.,

Rejestr zabytków: 527 z 18 lutego 1955 r.

- b. pałac, mur., 1800 r., XIX/XX w.,

Rejestr zabytków: 525 z 18 lutego 1955 r.

- c. park z aleją platanową, pocz. XIX, przekształcony 2 poł. XIX w., pocz. XX w.,

Rejestr zabytków: 38 z 20 lipca 1949 r. i 27 listopada 1996 r.

- d. ochronka, obecnie przedszkole, mur., 1926 r.,

Rejestr zabytków: 1517/A z 2 stycznia 1995 r.

- e. czworak, ob. dom nr 27, mur., 1926 r.,

Rejestr zabytków: 1518/A z 30 grudnia 1994 r.

- f. ośmiorak, obecnie dom nr 28/29, mur., XIX/XX w.

Rejestr zabytków: 1519/A z 30 grudnia 1994 r.

KRZYWIŃ

ZESPÓŁ BUDOWLANY I ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE, 2 poł. XIV w.

Rejestr zabytków: 1331/A z 18 sierpnia 1992 r.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA BPA, mur., 1450 r., XVI w.

Rejestr zabytków: 34 z 25 listopada 1932 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, obecnie rzymskokatolicki, mur., 1907-1909 r.

Rejestr zabytków: 1469/A z 10 grudnia 1993 r.

ul. Kościelna

DOM NR 4, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 595 z 26 maja 1969 r.

Rynek

DOM NR 11, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 399/A z 26 maja 1969 r.

WIATRAK KOŻŁAK, drew., ul. Mostowa, 1803 r.

Rejestr zabytków: 974/A z 4 września 1984 r.

WIATRAK KOŻŁAK, drew., ul. Bojanowskiego, 1698 r.

Rejestr zabytków: 1048/A z 5 marca 1988 r.

LUBIŃ

ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. BENEDYKTYNÓW – POMNIK HISTORII:

Rejestr zabytków: 202/Wlkp/A

a. kościół p.w. NMP, granit, piaskowiec, cegła, XII-XVIII w., *dec. z 25 listopada 1932 r.*

b. klasztor, kam.-cegła, 1 poł. XVII-XVIII w., *dec. z 19 lutego 1955 r.*

c. budynek klasztorny, mur., 1929-1931 r., *dec. z 9 września 1994 r.*

d. dzwonnica, mur., pocz. XX w., *dec. z 9 września 1994 r.*

e. brama, mur., XVIII w., *dec. z 12 lipca 1968 r.*

f. ogrodzenia (mury) z bramami i furtkami, XVI-XX w., *dec. z 21 października 2004 r.*

g. szkoła parafialna, mur., 1 poł. XVIII w., *dec. z 9 września 1994 r.*

h. dwór, mur., 2 ćw. XIX w., *dec. z 19 lutego 1955 r.*

i. spichlerz, mur., 1908 r., *dec. z 9 września 1994 r.*

j. ogród i park klasztorny, XVIII-XIX w., *dec. z 9 września 1994 r.*

k. zespół kościoła fil. pw. św. Leonarda:

Rejestr zabytków: 541/Wlkp/A z 25 listopada 1932 r. i 30 listopada 2007 r.

- kościół, granit, cegła, pocz. XIII w.,

- cmentarz kościelny z terenem skarpy, XIII w.,

- mur otaczający cmentarz kościelny, mur., k. XVIII w.

l. pastórówka, obecnie dom, ul. Mickiewicza 5, mur., poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 389/Wlkp/A z 7 sierpnia 1995 r.

ł. strefy ochrony widokowej zespołu klasztornego.

Rejestr zabytków: 1224/A z 13 sierpnia 1991 r.

ŁAGOWO

WIATRAK KOŻŁAK wraz z otoczeniem, drewn., 1819 r.

Rejestr zabytków: 764/Wlkp/A z 28 lutego 1988 r.

MOŚCISZKI

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków: 1225/A z 14 sierpnia 1991 r.

a. dwór, mur., XIX/XX, przebudowany 1916 r.,

b. park, XIX/XX w.

RĄBIŃ

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. PIOTRA I PAWŁA:

a. kościół, mur., XV/XVI w., przebudowany 1648 r., 1904 r.

Rejestr zabytków: 974/Wlkp/A z 25 listopada 1932 r.

b. cmentarz przykościelny, XII w.,

Rejestr zabytków: 974/Wlkp/A z 6 listopada 2015 r.

c. brama-dzwonnica, mur., 1843 r.

Rejestr zabytków: 974/Wlkp/A z 6 listopada 2015 r.

ROGACZEWO MAŁE

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków: 1494/A z 16 lutego 1995 r.

a. dwór, mur., XIX/XX w.,

b. park, pocz. XX w.,

c. gorzelnia, mur., 1870 r..

ROGACZEWO WIELKIE

OBORA FOLWARCZNA, mur., 1865 r.

Rejestr zabytków: 1514/A z 21 grudnia 1994 r.

GMINA ŚMIGIEL

BRONIKOWO

KOŚCIOŁ PAR. P.W. ŚW. FRANCISZKA, drewn., 2 poł. XVII w., odbudowany 1733-1738,

dobudowanie kaplic 1936 r.,

Rejestr zabytków: 23 z 25 listopada 1932 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO - FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków: 1357/A z 30 kwietnia 1993 r.

- a. pałac, obecnie szkoła, mur., 2 ćw. XIX w., na piwnicach z XVII w.,
- b. spichlerz, mur., 1861 r.,
- c. stodoła, mur., 1853 r.,
- d. hydrofornia, mur., pocz. XX w.,
- e. kaplica grobowa, mur., 3 ćw. XIX w.,
- f. park, XIX w.

BRÓŃSKO

WIATRAK KOŻŁAK, drew., 2 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków: 1083/A z 28 marca 1988 r.

CHEŁKOWO

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., ok. poł. XIX w., przebudowany w XX w.,

Rejestr zabytków: 505/A z 5 lutego 1955 r.

- b. oficyna, ob. dom nr 2, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków: 1503/A z 28 marca 1974 r.

- c. spichlerz, mur., 2 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków: 506/A z 5 lutego 1955 r.

- d. stodoła, mur., 1866 r.,

Rejestr zabytków: 1558/A z 5 września 1995 r.

CZACZ

ZAŁOŻENIE RURALISTYCZNE I ZESPÓŁ BUDOWLANY WSI, XIV w.

Rejestr zabytków: 1527/A z 24 lutego 1995 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA:

- a. kościół, mur., 1 poł. XIV, przebudowany XV w., 1653 r., dobudowa wieży 1682 r.,

Rejestr zabytków: 25/A z 25 listopada 1932 r.

- b. plebania, ul. 27 Stycznia 77, mur., 1818 r.,

Rejestr zabytków: 569/A z 30 kwietnia 1969 r.

KARCZMA, ul. Wielichowska 1, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków: 404 z 11 listopada 1953 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

- a. pałac, ul. Parkowa 2, mur., ok. 1650 r., spalony 1709 r., odbudowa pocz. XIX, przebudowa ok. 1840 r., ok. 1915-1920 r.,

Rejestr zabytków: 1665/A z 21 grudnia 1974 r.

- b. oficyna, ob. dom mieszkalny, ul. Parkowa 1, mur., pocz. XIX w.,

Rejestr zabytków: 247/A z 17 września 1968 r.

c. oficyna, ob. dom mieszkalny ul. Parkowa 3, mur., pocz. XIX w.,

Rejestr zabytków: 247/A z 17 września 1968 r.

d. park, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1665/A z 21 grudnia 1974 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków: 1526/A z 28 lutego 1995 r.

a. rządówka, ul. 27 Stycznia 75, mur., XIX/XX w.,

b. stajnia i wozownia, mur., 2 poł. XIX w.,

c. spichlerz, mur., pocz. XX w.,

d. kuźnia i magazyn, mur., pocz. XX w.,

e. gorzelnia, mur., 1906 r.,

JEZIERZYCE

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków: 1601/A z 15 stycznia 1996 r.

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,

b. park, 2 poł. XIX w.

MOROWNICA

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

Rejestr zabytków: 1000/A z 4 kwietnia 1986 r.

a. pałac, mur., 1887 r.,

b. oficyna pałacowa, mur., 1887 r.,

c. park, XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków: 1559/A z 5 września 1995 r.

a. obora, mur., 2 poł. XIX w.,

b. spichlerz, mur., 1862 r.

NIETAŹKOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, ob. Zespół Szkół Ponadpodstawowych, mur., XVIII w., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków: 1499/A z 29 września 1994 r.

b. oficyna, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 260/249/A z 17 września 1968 r.

c. budynek gospodarczy, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 260/249/A z 17 września 1968 r.

d. wieża zegarowa, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 260/249/A z 17 września 1968 r.

e. dwa obeliski wjazdowe, mur., około 1800 r.,
Rejestr zabytków: 260/249/A z 17 września 1968 r.

f. park, XIX w.
Rejestr zabytków: 1599/A z 9 stycznia 1996 r.

PARSKO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., ok. poł. XIX w.,
Rejestr zabytków: 519 z 19 lutego 1955 r.
b. spichlerz, ob. dom mieszkalny nr 6, mur., 1 poł. XIX w., przebudowany po 1850 r.,
Rejestr zabytków: 519 z 19 lutego 1955 r.
c. kaplica dworska, mur., 1 ćw. XX w.,
Rejestr zabytków: 1407/A z 22 kwietnia 1993 r.
d. park, 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków: 1407/A z 22 kwietnia 1993 r.

ROBACZYN

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO:

Rejestr zabytków: 586 z 7 lutego 1957 r.
a. cmentarz, 1789 r.
b. dwie kaplice flankujące bramę wjazdową, mur., 1789 r.,
c. brama wjazdowa, mur., 1789 r.

SPŁAWIE

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1840 r.,
Rejestr zabytków: 252 z 17 września 1968 r.
b. spichlerz, mur., 3 ćw. XIX w.,
Rejestr zabytków: 441 z 1 lutego 1969 r.
c. park, XIX w.
Rejestr zabytków: 1151/A z 19 lipca 1995 r.

STARA PRZYSIEKA DRUGA

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., 3 ćw. XVIII w., przebudowany XIX w.
Rejestr zabytków: 357 z 31 stycznia 1952 r.
b. oficyna dworska, ob. dom nr 25, mur., 2 ćw. XIX w.,
Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.
c. dom ogrodnika, ob. dom nr 30, mur., 4 ćw. XIX w.,
Rejestr zabytków: 1524/A z 2 lutego 1995 r.
d. pawilon wjazdowy, mur., XIX w.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

e. obora, mur., 1896 r.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

f. chlewnia, mur., XIX w.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

g. wolarnia, mur. XIX w.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

h. żrebięciarnia, mur., XIX w.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

i. stajnia, mur., 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

j. spichlerz, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

k. kaplica grobowa, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 46/A z 26 stycznia 1965 r.

l. park, XVIII w., XIX w.

Rejestr zabytków: 81/57 z 14 lutego 1957 r.

STARE BOJANOWO

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. BARTŁOMIEJA, mur., 1849 r., rozbudowany 1900 r.

Rejestr zabytków: 864/Wlkp/A z 4 czerwca 2012 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków: 1600/A z 12 stycznia 1996 r.

a. dwór, ul. Główna 21, mur., XIX/XX w.,

b. park, XIX/XX w.

STARY BIAŁCZ

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH:

a. kościół, mur., 1696-1717 r., dobudowa kaplicy i dzwonnicy 1872 r.,

Rejestr zabytków: 22 z 25 listopada 1932 r.

b. plebania, mur., 2 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków: 566/A z 30 kwietnia 1969 r.

UKŁAD PRZESTRZENNY I ZESPÓŁ BUDOWLANY PODWÓRZA FOLWARCZNEGO:

Rejestr zabytków: 1523/A z 2 lutego 1995 r.

a. rządówka nr 2, mur., ok. poł. XIX w., pocz. XX w.,

b. obora i spichlerz, mur., 3 ćw. XIX w.,

c. spichlerz, mur., ok. 1860-1870 r.,

d. stodoła, mur., 1869 r.,

e. relikw parku, 2 poł. XIX w.

DOM NR 4, mur., poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 373/570/A z 3 kwietnia 1969 r.

DOM NR 13, mur., poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 374/572/A z 3 kwietnia 1969 r.

ŚMIGIEL

ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE I ZESPÓŁ BUDOWLANY, k. XIV w.

Rejestr zabytków: 1297/A z 14 kwietnia 1992 r.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. NMP WNIEBOWZIĘTEJ, mur., 1438-1443 r., spalony 1582, po odbudowie ok. 1601 r., konsekrowany 1630 r., odbudowany 1817-1818 r., budowa sklepień k. XIX w., wieży 1907 r.

Rejestr zabytków: 515 z 17 kwietnia 1969 r.

KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. ŚW. WITA, szach., 1769 r.

Rejestr zabytków: 516 z 17 kwietnia 1969 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, OB. RZYMSKOKATOLICKI FILIALNY P.W. ŚW. STANISŁAWA KOSTKI, mur., 1830 r., dobudowa wieży 1869 r.

Rejestr zabytków: 517 z 17 kwietnia 1969 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO:

Rejestr zabytków: 138/Wlkp/A z 23 lipca 2003 r.

a. cmentarz, XVIII - XX w.,

b. kaplica, mur., 1 poł. XIX w.,

c. dom grabarza, ob. dom, ul. Reymonta 12, mur., 1846 r.,

d. ogrodzenie z bramą i furtką, XIX w.

RATUSZ, ob. dom mieszkalny, Pl. Rozstrzelanych 26, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 538 z 18 kwietnia 1969 r.

BANK LUDOWY, ob. Bank Spółdzielczy, Pl. Rozstrzelanych 13, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 528 z 18 kwietnia 1969 r.

ZESPÓŁ ŚMIGIELSKIEJ KOLEI DOJAZDOWEJ, ul. Dworcowa:

Rejestr zabytków: 1328/A z 14 lipca 1992 r.

a. budynek stacyjny, ob. posterunek policji, ul. Dworcowa 2, mur./szach. 1900 r.,

b. willa dyrektora kolejki, ob. dom mieszkalny, ul. Dworcowa 3, mur., 1928-1930 r.,

c. budynek administracji kolei, mu., 1 ćw. XX w.,

d. lokomotywnia, mur., 1 ćw. XX w.,

e. toromistrzówka, mur., 1 ćw. XX w.,

f. hala napraw wagonów wraz z wyposażeniem, mur., 1 ćw. XX w.,

g. torowisko na odcinku Stare Bojanowo – Śmigiel - Bielawy, pocz. XX w.

POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU DWORSKIEGO KOSZANOWO:

- spichlerz, ob. dom mieszkalny ul. Reymonta 10, mur., poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: 1560/A z 24 lipca 1974 r.

al. Bohaterów

DOM NR 10, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 552 z 25 kwietnia 1969 r.

ul. Jagiellońska

DOM NR 13, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 557 z 25 kwietnia 1969 r.

ul. Kościuszki

DOM NR 18, mur., 1820-1830 r.

Rejestr zabytków: 554 z 25 kwietnia 1969 r.

DOM NR 25, mur., XIX/XX w.

Rejestr zabytków: 1752/A z 10 listopada 1995 r.

ul. Lipowa

DOM NR 2, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 5, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 7, mur., po 1814 r.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 8, mur., po 1814 r.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 11, murowany, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 13, mur., XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 14, mur., po 1814 r.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 16, mur., po 1814, przebudowany 1 ćw. XX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 17, mur., XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 18, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 22, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 24, mur., po 1814, rozbudowany 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

DOM NR 39/41, mur., 3 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 649/1618 z 17 września 1974 r.

ul. Matejki

DOM NR 5, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 6, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 8, mur., 2 ćw. XIX w., przebudowany k. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 9, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 10, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 11, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 12, mur., ok. poł. XIX, przebudowany k. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 13, mur./szach., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 14, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

DOM NR 17, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 650/1619 z 17 września 1974 r.

ul. Mickiewicza

DOM NR 18, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1541/A z 11 kwietnia 1995 r.

DOM NR 25, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 555 z 25.04.1969 r.

ul. Podgórna

ZESPÓŁ DOMU NR 7:

Rejestr zabytków: 1443/A z 9 listopada 1993 r.

a. dom mieszkalny, mur., 1 poł. XIX w.,

b. warsztat stolarski, szach., 4 ćw. XIX w.

ul. Powstańców Wielkopolskich

DOM NR 16, mur./szach. 1901 r.
Rejestr zabytków: 1470/A z 18 grudnia 1993 r.
Plac Rozstrzelanych
DOM NR 1, mur., po 1814 r.
Rejestr zabytków: 518 z 17 kwietnia 1969 r.
DOM NR 2, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 442 z 1 lutego 1969 r.
DOM NR 3, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 519 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 4, mur., 1825 r.
Rejestr zabytków: 520 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 5, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 521 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 6, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 522 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 7, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 523 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 8-9, mur., 2 ćw. XIX w., przebudowany 4 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 524 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 10, mur., 2 ćw. XIX w., k. XIX w.
Rejestr zabytków: 525 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 11, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 526 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 12, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 527 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 14, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 529 z dn. 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 15, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 530 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 17, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 531 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 18, mur./drew., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 532 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 19, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków: 533 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 21, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 534 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 22, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 535 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 24, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 536 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 25, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 537 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 27, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 539 z 18 kwietnia 1969 r.
DOM NR 28, mur., 1815-1830 r.

Rejestr zabytków: 540 z 23 kwietnia 1969 r.
DOM NR 29, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 541 z 23 kwietnia 1969 r.
ul. Sienkiewicza
DOM NR 12, mur., 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 1269/A z 23 marca 1992 r.
DOM NR 14, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 556 z 25 kwietnia 1969 r.
ul. Św. Wita
DOM NR 23, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 558 z dn. 25 kwietnia 1969 r.
Plac Wojska Polskiego
DOM NR 2, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 542 z 23 kwietnia 1969 r.
DOM NR 3, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 543 z 24 kwietnia 1969 r.
DOM NR 8, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 544 z 24 kwietnia 1969 r.
DOM NR 10, mur., 1815-1830 r.

Rejestr zabytków: 545 z 24 kwietnia 1969 r.
DOM NR 11, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 546 z 24 kwietnia 1969 r.
DOM NR 14, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 547 z 24 kwietnia 1969 r.
DOM NR 15, mur./szach./drew., poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 548 z 24 kwietnia 1969 r.

DOM NR 17, mur., 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków: 550 z 25 kwietnia 1969 r.

DOM NR 18, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 551 z 25 kwietnia 1969 r.

ul. Zdrojowa

DOM NR 7, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 559 z 26 kwietnia 1969 r.

WIATRAK ul. Kościańska, drew., XIX w.

Rejestr zabytków: 139/Wlkp/A z 28 lipca 2003 r.

WIATRAK ul. Kościańska, drew., 1726 r.

Rejestr zabytków: 139/Wlkp/A z 28 lipca 2003 r.

ZESPÓŁ WODOCIĄGÓW, ul. Powstańców Wielkopolskich 6, 1912-1913 r.

Rejestr zabytków: 719/Wlkp/A z 24 listopada 2008 r.

a. budynek stacji pomp z mieszkaniem kierownika,

b. budynek filtrów,

c. wieża ciśnień,

d. ogród.

GAZOWNIA MIEJSKA, ul. Łukomskiego 19:

Rejestr zabytków: 1123/A z 15 lipca 1988 r.

a. budynek główny wraz z wyposażeniem, mur., 1902 r.,

b. budynek warsztatów, mur., poł. XX w.,

c. 2 zbiorniki gazu, 1902 r., 1911 r.

WONIEŚĆ

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA, mur., XV w., przebudowany XVII -XVIII w.

i 1865 r., rozbudowany 1887-1890 r.

Rejestr zabytków: 1617 z 17 września 1974 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 1900 r.,

Rejestr zabytków: 385/A z 24 lutego 1973 r.

b. park, k. XIX w.

Rejestr zabytków: 385/A z 24 lutego 1973 r.

c. obora, mur., 1906 r.,

Rejestr zabytków: 1396/A z 30 marca 1993 r.

d. stajnia ze spichlerzem, kam./mur., 1897 r.

Rejestr zabytków: 1395/A z 30 marca 1993 r.

ŻEGROWO**ZESPÓŁ PAŁACOWY**

a. pałac, mur., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1555/A z 11 sierpnia 1995 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 1555/A z 11 sierpnia 1995 r.

6.2. Zespoły zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu kościańskiego**Gmina Czempin**

W kościele par. p.w. św. Michała Archaniola w Czempiniu do rejestru zabytków wpisane zostało wyposażenie (12 pozycji) na podstawie 3 decyzji: KS.Z.II-1/28/50 z dnia 8.03.1950 r., z dnia 8.12.1970 r. pod nr 48/B i nr 2624/A z dnia 29.08.1997 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 271/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

Z wyposażenia kościoła filialnego p.w. św. Apostołów Szymona i Judy w Czempiniu (dawna kaplica pałacowa) do rejestru zabytków pod nr 281/B z dnia 11.06.1973 r. wpisano 3 obiekty: ołtarz, obraz ołtarzowy i stiukowe kapitele pilastrów. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 270/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

Zespół zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Katarzyny w Głuchowie wpisany został do rejestru zabytków pod nr 49/B z dnia 8.12.1970 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 154/Wlkp/B z dnia 30.06.2009 r.

Wyposażenie kościoła filialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębinie (19 pozycji) wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 275/B z dnia 9.06.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 273/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

Elementy wystroju elewacji oraz fragmenty polichromii pałacu w Czempiniu wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 282/B decyzją z dnia 11.06.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 272/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

W rejestrze zabytków ruchomych figurują również:

- krzyż przydrożny w Starym Gołębinie; nr rej.: 261/B z dnia 10.04.1973 r.
- figura św. Jana Nepomucena w Jarogniewicach; nr rej. 247/B z dnia 9.06.1973 r., przepisana do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem

rejestr 276/Wlkp/B z dnia 20.11.2012 r.

Miasto Kościan

Kościół farny p.w. NMP Wniebowziętej - obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościoła wpisano do rejestru zabytków pod czterema decyzjami - 62 pozycje w decyzji pod nr 32/50/B z dnia 9.12.1970 r.; tryptyk Zesłania Ducha Świętego – wpisany również wcześniej decyzją pod nr II-1/6/50 z dnia 3.06.1950 r.; 21 pozycji w decyzji pod nr 144/B z dnia 7.01.1983 r., w której ujęto głównie paramenty kościelne i meble; 3 obiekty wpisane do rejestru zabytków pod nr 233/B z dnia 5.02.1997 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 284/Wlkp/B z dnia 12.12.2012 r.

W kościele p.w. Świętego Ducha do rejestru zabytków ruchomych wpisano 9 obiektów z barokowego wyposażenia pod nr 106/296/ B z dnia 27.09.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 282/Wlkp/B z dnia 28.11.2012 r.

W kościele filialnym p.w. Pana Jezusa do rejestru zabytków wpisano wystrój i wyposażenie pod nr 105/295/B decyzją z dnia 27.09.1973 r. (7 pozycji), w tym: sztukaterie sklepienia i polichromie w prezbiterium. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 281/Wlkp/B z dnia 28.11.2012 r.

Kaplica p.w. NMP Anielskiej na terenie szpitala neuropsychiatrycznego - do rejestru zabytków wpisano obiekty ruchome wchodzące w skład wyposażenia pod nr 101/286/B z dnia 11.06.1973 r.; 5 pozycji - w tym rokokowy ołtarz i stalle. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 280/Wlkp/B z dnia 28.11.2012 r.

Na tzw. starym cmentarzu przy ul. Ks. Bączkowskiego do rejestru zabytków wpisany został nagrobek rodziny Izakiewiczów z 1897 r. pod nr 364/Wlkp/B z dnia 15.09.2014 r.

Gmina Kościan

Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja w Bonikowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 277/B z dnia 09.06.1973 r. (13 pozycji). Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 264/Wlkp/B z dnia 14.11.2012 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. późnorennesansowy ołtarz główny z ok. 1630 r., barokowy ołtarz boczny z ok. 1720 r., barokowa chrzcielnica, belka tęczowa z krucyfiksem z 1875 r.

Obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Katarzyny w Choryni wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 283/B z dnia 11.06.1973 r. (5 pozycji; m.in. barokowa chrzcielnica, obrazy, lichtarze). Przepisane do księgi

B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 267/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

Do rejestru zabytków pod nr 254/B z dnia 10.04.1973 r. wpisano również dwa klasycystyczne kominki, stanowiące wyposażenie dworu w Choryni. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 268/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

W kościele parafialnym p.w. św. Barbary w Gryżynie znajduje się zespół obiektów wpisanych do rejestru zabytków pod nr 284/B z dnia 11.06.1973 r. (8 pozycji; m.in. barokowe rzeźby, neobarokowy krzyż ołtarzowy, barokowy pacyfikał oraz nagrobek rodziny Zakrzewskich z 1859 r. na cmentarzu przykościelnym). Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 274/Wlkp/B z dnia 20.11.2012 r.

Z wyposażenia kaplicy p.w. NMP Nieustającej Pomocy w Mikoszkach do rejestru zabytków wpisano m.in. tabernakulum z 2 poł. XVIII w., barokowy obraz, srebrne tabliczki wotywnie pod nr 248/B z dnia 09.04.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 303/Wlkp/B z dnia 03.07.2013 r.

W Pelikanie do rejestru zabytków wpisany jest krzyż przydrożny z 1837 r. pod nr 181/B z dnia 15.09.1988 r. Przepisany do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 306/Wlkp/B z dnia 03.07.2013 r.

Z wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Stanisława Kostki w Racocie do rejestru zabytków pod nr 241/B z dnia 09.04.1973 r. wpisany został barokowy ołtarz główny z 1780 r. i krucyfiks z 1 poł. XVIII w.

Obiekty ruchome wchodzące w skład wystroju i wyposażenia pałacu w Racocie wpisane zostały do rejestru zabytków trzema odrębnymi decyzjami. Łącznie ujęto w nich 77 pozycji:

- 1) pod nr 320/B z dnia 26.03.1974 r. m.in. fronton pałacu, klasycystyczne sztukaterie i malowidła ściennie, piece, kominki (9 pozycji);
- 2) komplety meblowe, żyrandole i wyroby artystyczne z XVIII-XX w. pod nr 150/B z dnia 10.10.1983 r. (21 pozycji);
- 3) meble i przedmioty rzemiosła artystycznego pod nr 213/B z dnia 23.09.1993 r. (47 pozycji).

W powozowni w Racocie znajduje się kolekcja pojazdów konnych i jedna uprzęż bałagulska wpisane do rejestru zabytków pod nr 219/B z dnia 08.07.1994 r. (19 pozycji).

Do rejestru zabytków wpisane zostały obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościoła parafialnego p.w. NMP Pocieszenia i św. Mikołaja w Starych Oborzyskach oraz

figura św. Jana Nepomucena na cmentarzu przykościelnym pod nr 299/B z dnia 27.09.1973 r. (11 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. rokokowa chrzcielnica, barokowe krucyfiksy, obrazy, lichtarze. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 305/Wlkp/B z dnia 03.07.2013 r. Decyzją z dnia 10.01.2018 r. pod nr 519/Wlkp/B wpisany został klasycystyczny ołtarz główny z rzeźbami aniołów, barokowo-klasycystyczna ambona z k. XVIII w., prospekt organowy z k. XIX w. wraz z instrumentem z 1908 r. oraz renesansowy dzwon umieszczony na wieży kościelnej z 1552 r.

Pojedynczym obiektem wpisanym do rejestru zabytków pod nr 245/B z dnia 9.04.1973 r. w Starych Oborzyskach jest figura przydrożna - kamień pokutny z 1597 r. Przepisany do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 304/Wlkp/B z dnia 03.07.2013 r.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisane zostało wyposażenie i wystrój barokowego pałacu w Turwi. Wpisu dokonano dwiema decyzjami:

- 1) pod nr 326 z dnia 28.03.1974 r. (15 pozycji), m.in. sztukaterie z XVIII-XIX w., kominek, meble, świeczniki;
- 2) pod nr 187/B z dnia 02.03.1989 r. (38 pozycji), m.in. meble z 4 ćw. XIX w., obrazy, porcelanowe naczynia z XIX/XX w.

Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 395/Wlkp/B z dnia 10.04.2015 r.

Z wyposażenia kaplicy przypałacowej p.w. NMP Niepokalanej w Turwi do rejestru zabytków pod nr 395/Wlkp/B z dnia 10.04.2015 r. wpisany został neogotycki ołtarz główny z 1846 r. z obrazem Matki Boskiej oraz obraz gen. Dezyderego Chłapowskiego z 2 poł. XIX w.

Obiekty ruchome wchodzące w skład wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Andrzeja Apostoła w Wyskoci wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 332/B z dnia 29.03.1974 r. (10 pozycji), m.in. barokowy krucyfix, monstrancja, lichtarze, ornaty oraz pomnik nagrobny „Pieta” na cmentarzu przykościelnym. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 408/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r.

Gmina Krzywiń

W kościele parafialnym p.w. św. Mikołaja w Krzywiniu do rejestru zabytków ruchomych wpisanych jest 41 obiektów, wchodzących w skład jego wyposażenia pod nr 297/B z dnia 27.09.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 302/Wlkp/B z dnia 03.07.2013 r. Decyzją z dnia 21.12.2017 r. pod nr 498/Wlkp/B wpisano do rejestru zabytków renesansową

polichromię ścienną.

Na cmentarzu przykościelnym stoi klasycystyczny murowany pomnik grobowy rodziny Skórzewskich z 1813 r. - nr rej. 273/B z dnia 11.04.1973 r. Drewniana rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem (XIX w., z pałacu w Kopaszewie) umieszczona w jednej ze ściennych wnęk została przeniesiona na plebanię. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 285/Wlkp/B z dnia 12.12.2012 r.

Elementy wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Idziego w Czerwonej Wsi wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 103/291/B z dnia 26.09.1973 r. (29 pozycji). Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem 401/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r.

Na terenie wsi stoi figura przydrożna - drewniany krucyfiks z 1843 r. – wpisany do rejestru zabytków pod nr 72/246/B z dnia 9.04.1973 r.

W kaplicy p.w. Nawiedzenia NMP Jurkowie w decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych wymienionych jest 12 pozycji (w tym 22 tabliczki wotywnie wpisane pod trzema pozycjami) - nr rejestru 100/285/B z dnia 11.06.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 275/Wlkp/B z dnia 20.11.2012 r.

Wyposażenie kaplicy Matki Boskiej Śnieżnej w Kopaszewie zostało wpisane do rejestru zabytków ruchomych pod nr 294/B z dnia 26.09.1973 r. W decyzji ujęto 14 pozycji (w tym 15 tabliczek wotywnych wpisanych pod jedną pozycją). Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 278/Wlkp/B z dnia 28.11.2012 r.

Oprócz obiektów sztuki sakralnej do rejestru zabytków ruchomych wpisano piec kaflowe i wazę ogrodową – pozostałości z wyposażenia klasycystycznego pałacu w Kopaszewie nr rejestru 272/B z dnia 11.04.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 279/Wlkp/B z dnia 28.11.2012 r.

W rejestrze zabytków ujęto również pojedyncze obiekty w Kopaszewie: drewnianą figurę przydrożną św. Benona pod nr 78/255/B z dnia 10.04.1973 r., przepisana do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 277/Wlkp/B z dnia 12.12.2012 r. oraz kapliczkę przydrożną pod nr 82/260/B z dnia 10.04.1973 r.

Najcenniejszym i najstarszym zespołem sakralnym na ziemi leszczyńskiej jest zespół klasztorny Benedyktynów w Lubiniu. Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie i wystrój kompleksu są cennymi przykładami rzeźby, snycerki, malarstwa sztalugowego

i ściennego.

1. Kościół klasztorny p.w. Narodzenia NMP – z niezwykle bogatym, głównie barokowym wystrojem i wyposażeniem. Łącznie w decyzjach ujęto 66 obiektów, wpisanych na mocy 3 odrębnych decyzji pod Nr 204/B z dnia 31.01.1991 r.; Kl.IV-73/8/55 z dnia 12.01.1955 r.; 234/B z dnia 5.02.1997 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 307/Wlkp/B z dnia 08.07.2013 r. W ramach kompleksowej rewaloryzacji zespołu w latach 1998-2003 prowadzone były prace konserwatorskie przy wystroju i wyposażeniu wnętrza kościoła. Został on gruntownie odnowiony. Konserwacji poddano wszystkie ołtarze, polichromie oraz kaplice. Ponadto kilka obrazów, chrzcielnicę, ambonę, prospekt organowy, stalle, balustradę komunijną, meble, portale w ramionach transeptu, nagrobek oraz paramenty kościelne.

2. Kościół filialny p.w. św. Leonarda – decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych wymienia 10 pozycji - nr rejestru 11/317/B z dnia 26.03.1974 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 309/Wlkp/B z dnia 05.07.2013 r.

3. Klasztor – 41 obiektów wpisanych do rejestru pod nr 204/B z dnia 31.01.1991 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 307/Wlkp/B z dnia 08.07.2013 r.

4. Kamienna figura św. Jana Nepomucena stojąca na terenie zespołu wpisana została do rejestru zabytków pod nr 70/242/B, z dnia 9.04.1973 r. Przepisana do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 308/Wlkp/B z dnia 05.07.2013 r.

Obiekty ruchome wchodzące w skład wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Piotra i Pawła w Rąbiniu wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych pod nr 112/319/B z dnia 26.03.1974 r. W decyzji wymienionych zostało 30 pozycji. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 402/Wlkp/B z czerwca 2015 r.

Na terenie wsi Rąbiń znajdują się:

- figura przydrożna NMP Niepokalanej, z piaskowca, późnobarokowa – wpisana do rejestru pod nr 251/B z dnia 9.04.1973 r.,
- figura przydrożna św. Wawrzyńca, sztuczny kamień, klasycystyczna – wpisana do rejestru pod nr 252/B z dnia 9.04.1973 r.,
- figura przydrożna św. Wawrzyńca, drewniana, ludowa – wpisana do rejestru pod nr 266/B z dnia 10.04.1973 r.
- obelisk, z piaskowca, barokowy, 1764 r. – wpisany do rejestru zabytków pod nr 265/B z dnia 10.04.1973 r.

Gmina Śmigiel

W kościele parafialnym p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu do rejestru zabytków ruchomych wpisano obiekty wchodzące w skład jego wyposażenia, w tym ołtarze, paramenty liturgiczne i dzwony pod nr 323/B z dnia 27.03.1974 r. (30 pozycji). Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 403/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r.

Barokowa krata żelazna w ogrodzeniu plebani Parafii p.w. NMP Wniebowziętej wpisana została do rejestru zabytków pod nr 87/268/B z dnia 10.04.1973 r. Przepisana do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 413/Wlkp/B z dnia 28.07.2015 r.

W kościele filialnym pw. św. Wita w Śmiglu obiekty ruchome będące na wyposażeniu kościoła wpisano do rejestru zabytków pod nr 115/322/B z dnia 27.03.1974 r. Decyzja wymienia 7 pozycji, w tym późnogotycki ołtarz główny, wpisany do rejestru już w 1950 r. pod nr II-1/13/50. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 404/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r.

Do rejestru zabytków pod nr 325/B z dnia 28.03.1974 r. wpisane zostały nagrobki na cmentarzu ewangelickim w Śmiglu. Decyzja wymienia 25 pozycji. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 405/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r.

Krucyfik na domu Sióstr Służebniczek NMP, ul. św. Wita 2 w Śmiglu wpisany został do rejestru zabytków pod nr 269/B z dnia 11.04.1973 r.

Do rejestru zabytków ruchomych, pod nr 314/B z dnia 26.03.1974 r., wpisane zostały również drzwi wejściowe w domu przy ul. św. Wita 11 w Śmiglu oraz stolarka i ślusarka drzwiowa w domu mieszkalnym przy ul. Farnej 6 w Śmiglu – nr rejestru 262/B z dnia 10.03.1973 r.

Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Franciszka z Asyżu w Bronikowie wpisano do rejestru zabytków pod nr 95/278/B z dnia 11.06.1973 r. (35 pozycji). Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 266/Wlkp/B z dnia 14.11.2012 r.

W rejestrze zabytków figuruje również krzyż przydrożny z rzeźbą Chrystusa w Bronikowie – nr rej. 176/B z dnia 6.01.1988 r. Przepisany do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 265/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisano wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Michała Archaniola w Czaczu. W rejestrze ujęto łącznie 59 pozycji, w 3 odrębnych decyzjach: nr 274/B z dnia 9.06.1973 r. (40 pozycji), nr 287/B z dnia

3.09.1973 r. (1 pozycja), nr 161/B z dn. 17.02.1986 r. (18 pozycji). Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 269/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

Elementy rokokowego wyposażenia dworu w Starej Przysiece - stolarkę drzwiową, sztukaterie i kominek - wpisano do rejestru zabytków pod nr 321/B z dnia 27.03.1974 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 407/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r. Obudowa kominka została zamontowana w salonie pałacu w Racocie.

Do rejestru zabytków pod nr 257/B z dnia 10.04.1973 r. wpisano: klasycystyczny pomnik grobowy Bojanowskich na cmentarzu ewangelickim w Robaczymie oraz 3 tablice fundacyjne Bojanowskich (barokowe i klasycystyczne) - na kaplicy grobowej, kostnicy i nad wejściem w bramie cmentarnej.

W Sławiu do rejestru zabytków wpisano krzyż przydrożny z XVIII w. pod nr rejestru 259/B z dnia 10.04.1973 r. oraz pseudokominek w sieni pałacu z 1840 r. pod nr rejestru 517/Wlkp/B z dnia 02.01.2019 r.

Z wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja w Starym Bojanowie do rejestru zabytków ruchomych pod nr 89/270/B z dnia 11.04.1973 r. wpisano 5 obiektów. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 406/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r.

Do rejestru zabytków pod nr 258/B z dnia 10.04.1973 r. wpisana została figura przydrożna z XIX w. – Matka Boska z Dzieciątkiem.

W kościele parafialnym p.w. Wszystkich Świętych w Starym Białczu do rejestru zabytków ruchomych wpisano wyposażenie i wystrój kościoła (40 pozycji) pod nr 93/276/B z dnia 18.07.1973 r. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 263/Wlkp/B z dnia 19.11.2012 r.

W kościele parafialnym p.w. św. Wawrzyńca w Wonieściu w rejestrze zabytków ujęto wyposażenie pod nr 331/B z dnia 29.03.1974 r. W decyzji wymieniono 20 pozycji. Przepisane do księgi B rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 409/Wlkp/B z dnia 19.06.2015 r.

6.3. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi

charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Do rejestru zabytków pod nr 691/Wlkp/A decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 7 sierpnia 2008 r. wpisany został historyczny układ urbanistyczny Czempinia. Teren ukształtowany w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w XVIII w. oraz w XIX i pocz. XX w. obejmuje nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny, znajdujący się w centrum rynek, główne ulice w części centralnej miasta: 24 Stycznia i Kościelna, inne ulice tworzące system komunikacyjny historycznego miasta, fragment torowiska linii kolejowej Poznań – Wrocław ze stacją kolejową, tereny zielone, zespół sakralny, zespół pałacowy i folwarczny (Borówko Stare), zabudowę mieszkalną o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi oraz kamienic dwukondygnacyjnych nakrytych dachami dwuspadowymi, mansardowymi i płaskimi, zabudowę gospodarczą w zwartej zabudowie z dominującym typem wąskiego, parterowego budynku wznoszonego na zapleczach działek zabudowy, budynki użyteczności publicznej.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: placu miasta, ulic, części podziałów gruntów, architektury sakralnej, mieszkalnej i gospodarczo-przemysłowej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego Wielkopolski w czasie wielkiej reformy gospodarczej kraju XIII – XV wieku, przez dalsze przekształcenia w wiekach późniejszych, szczególnie w latach głębokich reform ustrojowych i gospodarczych w XIX wieku i 1 poł. XX w., stawia historyczny ośrodek miejski w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe regionu.

Decyzją z dnia 1 lutego 1956 r. do rejestru zabytków pod nr 541 wpisane zostało założenie urbanistyczne miasta Kościana. Prawa miejskie otrzymał Kościan ok. poł. XIII wieku. W 1400 r. otrzymał je ponownie, łącznie z przywilejami od Władysława Jagiełły. Od XIV wieku był siedzibą starosty królewskiego i stolicą obszernego powiatu oraz silnym ośrodkiem handlowo-rzemieślniczym. W XIV-XV w. powstały mury miejskie. Wiek XV-XVI to szczyt rozwoju gospodarczego miasta. Częściowo pozbawiony murów miejskich w 1704 r. przez wojska szwedzkie. Lokowany na terenie owalnicowego placu i starszego od niego podgrodzia wraz z nieistniejącym już zamkiem w południowo-wschodniej części miasta, z czworobocznym rynkiem i wychodzącymi od niego prostopadle ulicami. Obszar miasta objęty ochroną konserwatorską ograniczają od południa i zachodu Wały Krzysztofa Żegockiego, od północy i północnego wschodu rzeka Obra, od południowego wschodu szosa poznańsko-wrocławska.

Do rejestru zabytków pod nr 1331/A decyzją z dnia 18 sierpnia 1992 r. wpisany został zespół budowlany i założenie urbanistyczne miasta Krzywiń. Miasto lokowane w 1257 r. na prawie magdeburskim. Spalone w 1382 r. i na nowo rozplanowane, w 1447 r. uzyskuje potwierdzenie przywileju lokacyjnego. W rozplanowaniu miasta wyróżniają się dwie części o odmiennym charakterze: część zachodnia, stanowiąca szeregowe zgrupowanie parcel i zabudowy ciągnąca się wzdłuż Obry oraz część wschodnia, regularna, z wydłużonym placem targowym, pierwotnie sięgającym do fary, pochodzące z dwóch regulacji – po ok. 1375 r. i po 1382 r. Zabudowa rynku i bloków przyrynkowych zwarta, przeważnie piętrowa, kalenicowa z 2 połowy XIX w. – 1 połowy XX w.

Teren historycznego zespołu urbanistycznego miasta Śmigła wpisany został do rejestru zabytków pod nr 1297/A decyzją z dnia 14 kwietnia 1992 r. Ponadto ochroną objęte zostały osie widokowe na wiatraki i kościół pw. NMP, panorama miasta od strony Czacza i Nietążkowa oraz strefa ekspozycji starego miasta od strony ul. Ogrodowej i Skarżyńskiego. Ekspozycja od ul. Skarżyńskiego to najstarsza zachowana panorama wnętrza urbanistycznego. Opisana w księdze z 1714 r., w formie niezmienionej do dnia dzisiejszego, prezentuje widok na historyczne centrum Śmigła. W ramach obszaru znajdują się ulice o średniowiecznym rodowodzie: Zdrojowa, północny odcinek Matejki, w odcinkach ul. Sienkiewicza i Lipowa, Szkolna, Kościuszki i Kościańska. Wpis do rejestru zabytków obejmuje również zespół budowlany w obrębie historycznego centrum. Tworzy go zabudowa mieszkalna pochodząca w większości z pierwszej połowy XIX wieku i przełomu XIX i XX wieku. Poza pojedynczymi budynkami, kompleksową ochroną objęta została zabudowa placu Rozstrzelanych i placu Wojska Polskiego oraz ulic: Matejki i Lipowej. Jest to murowana, usytuowana kalenicowo dwukondygnacyjna zabudowa przy placach i parterowa zabudowa wzdłuż ulic.

Na terenie gminy Śmigiel do rejestru zabytków wpisany został układ ruralistyczny wraz z zespołem budowlanym w Czaczu (rej. zab. nr 1527/A z dnia 24.02.1995 r.). Pierwsza wzmianka o Czaczu pochodzi z 1337 r. Jest to typowa wieś folwarczna skupiona wokół dwóch dróg przecinających się pod kątem prostym, w centrum której znajdują się zabudowania pałacowe stanowiące dominantę krajobrazową i podporządkowane im zabudowania folwarczne.

Wieś zachowała ukształtowany w ciągu stuleci czytelny układ przestrzenny. Kształtujące go elementy doskonale wykorzystały istniejącą konfigurację terenu, tworząc powiązania kompozycyjne oraz osie widokowe podkreślające hierarchię poszczególnych przestrzeni architektonicznych.

6.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia z kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni, z którego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków został przedstawiony z podziałem na gminy:

Gmina Czempiń – na terenie gminy znajdują się 4 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Bieczyny st. 1 AZP 57-26/17	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1317 A 03.12.1971
Głuchowo st. 1 AZP 57-25/49	1. Cmentarzysko	1. Kultura łużycka	800 A 08.12.1969
Sierniki st. 2 AZP 56-26	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1338 A 25.02.1972
Borowo st. 8 AZP 58-26/104	1. Cmentarzysko	1. Kultura łużycka	1322 A 04.12.1971

Gmina Kościan – na terenie gminy znajduje się 71 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Bonikowo st. 1 AZP 58-24/19	1. Grodzisko pierścieniowate	1. Wczesne średniowiecze	1319A 04.12.1971 296/Wlkp/C 23.04.2008
Bonikowo st. 4 AZP 58-25/14	1. Osada 2. Cmentarzysko	1. Młodsza epoka kamienia 2. Kultura łużycka	1318A 03.12.1971
Choryń st. 2 AZP 60-26/100	1. Osada 2. Osada	1. Kultura łużycka 2. Kultura przeworska	1757A 05.12.1995 370/Wlkp/C 07.01.2009
Choryń st. 6 AZP 60-26/95	1. Osada	1. Kultura przeworska	1756A 05.12.1995 391/Wlkp/C 07.01.2009
Choryń st. 7 AZP 60-26/94	1. Osada 2. Osada	1. Kultura przeworska 2. Wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)	1755A 05.12.1995 392/Wlkp/C 13.02.2009
Choryń st. 15 AZP 60-26/91	1. Obozowisko 2. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. kultura przeworska	1754A 05.12.1995 371/Wlkp/C 07.01.2009
Choryń st. 19 AZP 60-26/108	1. Osada	1. Kultura pucharów lejkowatych	1753A 05.12.1995
Darnowo st. 4 AZP 60-26/36	1. Ślad osadniczy 2. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura przeworska	1591A 08.12.1995 372/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 6 AZP 59-26/34	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura łużycka 3. Kultura przeworska	1589 A 08.12.1995 373/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 7 AZP 60-26/24	1. Osada	1. Kultura łużycka	1578 A 08.12.1995 374/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo	1. Osada	1. Kultura łużycka	1188 A

st. 8 AZP 60-26/25			14.05.1991 1579 A 08.12.1995 375/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 9 AZP 60-26/26	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada	1. Kultura pucharów lejkowatych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura przeworska	1580 A 08.12.1995 376/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 10 AZP 60-26/27	1. Osada	1. Wczesne średniowiecze	1581A 08.12.1995 377/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 11 AZP 60-26/31	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Ślad osadniczy	1. Kultura pucharów lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1584A 08.12.1995
Darnowo st. 12 AZP 60-26/28	1. Ślad osadniczy 2. Ślad osadniczy 3. Osada 4. Osada 5. Osada	1. Kultura późnej Ceramiki Wstęgowej 2. Kultura Pucharów Lejkowatych 3. Schyłkowy Neolit/ wczesna epoka brązu 4. Kultura Łużycka 5. Kultura Przeworska	1582 A 08.12.1995
Darnowo st. 13 AZP 60-26/32	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska	1572A 27.11.1995
Darnowo st. 15 AZP 60-26/17	1. Osada	1. Kultura Przeworska	1592 A 08.12.1995 378/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 20 AZP 60-26/23	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1586 A 08.12.1995
Darnowo st. 21 AZP 60-26/22	1. Obozowisko 2. Osada 3. Ślad osadniczy	1. Schyłek neolitu 2. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1190 14.05.1991 1587A 08.12.1995
Darnowo st. 22 AZP 60-26/29	1. Obozowisko 2. Obozowisko 3. Osada 4. Osada 5. Ślad osadniczy	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska 5. Wczesne średniowiecze	1583 A 05.12.1995 397/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 29 AZP 59-26/52	1. Ślad osadniczy 2. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Przeworska	1585 A 08.12.1995 379/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 30 AZP 59-26/53	1. Osada 2. Ślad osadniczy 3. Osada 4. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Wczesna epoka brązu 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska	1588 A 08.12.1995 380/Wlkp/C 07.01.2009
Darnowo st. 33 AZP 59-26/56	1. Ślad osadniczy 2. Osada	1. Kultura Ceramiki Sznurowej 2. Kultura Łużycka	1590A 08.12.1995 381/Wlkp/C 07.01.2009

Nowy Dębiec st. 1 AZP 61-25/303	1. Grodzisko stożkowate	1. Wczesne średniowiecze	1329 A 11.12.1971
Gryżyna st. 3 AZP 60-25/107	1. Osada	1. Kultura Przeworska	1187A 14.05.1991 366/Wlkp/C 21.11.2008
Kielczewo st. 3 AZP 59-25/3	1. Osada 2. Cmentarzysko	1. Młodsza epoka kamienia 2. Kultura Łużycka	1287A 29.11.1971
Kielczewo st. 45 AZP 59-25/129	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1336A 26.11.1992 396/Wlkp/C 13.02.2009
Kokorzyn st. 1 AZP 59-24/58	1. Cmentarzysko	1. Kultura Łużycka	1305 A 01.12.1971
Krzan st. 1 AZP 59-24/100	1. Cmentarzysko	1. Kultura Pomorska	1295 A 29.11.1971
Kurza Góra st. 1 AZP 59-25/124	1. Grodzisko 2. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze 2. Średniowiecze	1300 A 30.11.1971
Stary Lubosz st. 4 AZP 59-26/9	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada 4. Ślad osadniczy	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Późne średniowiecze	1616 A 15.07.1996 395/Wlkp/C 13.02.2009
Stary Lubosz st. 7 AZP 59-26/6	1. Cmentarzysko kurhanowe 2. Osada Produkcyjna	1. Nieokreślona 2. Późne średniowiecze	1617A 15.07.1996
Łagiewniki st. 1 AZP 58-25/5	1. Osada	1. Wczesne średniowiecze	1296A 29.11.1971 367/Wlkp/C 21.11.2008
Nielegowo st. 14 AZP 60-25/123	1. Osada	1. Wczesne średniowiecze	1307A 01.12.1971
Racot st. 10 AZP 60-26/15	1. Osada 2. Osada 3. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska	1615 A 15.07.1996
Racot st. 15 AZP 60-26/6	1. Cmentarzysko	1. Kultura Łużycka	1286 A 29.11.1971 393/Wlkp/C 13.02.2009
Racot st. 16 AZP 60-26/3	1. Osada	1. Kultura Przeworska	1608 A 10.07.1996 394/Wlkp/C 13.02.2009
Racot st. 18 AZP 60-26/1	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Kultura późnej Ceramiki Wstęgowej 2. Kultura Pucharów Lejkowatych 3. Kultura Łużycka 4. Wczesne średniowiecze faza b/c i e/f	1606A 10.07.1996 368/Wlkp/C 21.11.2008
Racot st. 25 AZP 60-26/123	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Kultura Ceramiki Wstęgowej 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1607A 10.07.1996 369/Wlkp/C 21.11.2008
Spytkówki st. 1 AZP 59-26/24	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska	1621A 04.12.1996

	4. Osada	4. Wczesne średniowiecze	
Spytkówki st. 2 AZP 59-26/25	1. Ślad osadniczy 2. Ślad osadniczy	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych	1622A 04.12.1996 399/Wlkp/A 13.02.2009
Spytkówki st. 6 AZP 59-26/28	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Ślad osadniczy	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze	1623A 04.12.1996
Turew st. 3 AZP 59-27/6	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Ślad osadniczy	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze	1609 A 10.07.1996 258/Wlkp/C 21.11.2008
Turew st. 4 AZP 59-27/7	1. Ślad osadniczy 2. Ślad osadniczy 3. Osada 4. Osada 5. Ślad osadniczy	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska 5. Wczesne średniowiecze	1610A 10.07.1996 259/Wlkp/C 21.11.2008
Turew st. 5 AZP 59-27/3	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada 4. Ślad osadniczy	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze 4. Średniowiecze	1611 A 10.07.1996 260/Wlkp/C 21.11.2008
Turew st. 7 AZP 59-27/1	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne Średniowiecze	1612 A 10.07.1996 261/Wlkp/C 21.11.2008
Turew st. 9 AZP 59-26/40	1. Osada 2. Ślad osadniczy	1. Kultura Przeworska 2. Późne średniowiecze	1613 10.07.1996 262/Wlkp/C 21.11.2008
Turew st. 15 AZP 60-27/3	1. Osada 2. Ślad osadniczy 3. Ślad osadniczy	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Wczesne średniowiecze faza a/b 3. Średniowiecze	1614 A 10.07.1996
Turew st. 25 AZP 60-27/13	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Wczesna epoka brązu 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1620 A 04.12.1996 398/Wlkp/C 13.02.2009
Turew st. 29 AZP 60-27/17	1. Osada 2. Osada Produkcyjna	1. Wczesne średniowiecze 2. Średniowiecze	1618 A 15.07.1998
Turew st. 30 AZP 60-27/18	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Wczesne średniowiecze	1189 A 14.05.1991
Turew st. 31 AZP 60-27/19	1. Grodzisko Pierścieniowate	1. Wczesne średniowiecze	11a/69/35 07.09.1935 1335 A 14.12.1971
Widziszewo st. 1 AZP 60-24/83	1. Osada 2. Osada	1. Neolit 2. Wczesne średniowiecze	1289 A 29.11.1970
Witkówki st. 5 AZP 59-26/18	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Przeworska (późny okres Lateński - wczesny okres wpływów rzymskich) 2. Wczesne średniowiecze	1546 A 30.05.1995 389/Wlkp/C 13.02.2009
Witkówki st. 7 AZP 59-26/20	1. Osada	1. Kultura Przeworska	1549 A 30.05.1995 390/Wlkp/C 13.02.2009
Witkówki	1. Osada	1. Kultura Łużycka	1550 A

st. 8 AZP 59-26/21	2. Osada	2. Kultura Przeworska	30.05.1995 252/Wlkp/C 05.11.2008
Witkówki st. 13 AZP 59-26/12	1. Ślad Osadniczy 2. Osada 3. Ślad osadniczy	1. Wczesna epoka brązu 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze	1537/A 30.05.1995 253/Wlkp/C 05.11.2008
Witkówki st. 18 AZP 59-26/45	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Ślad osadniczy	1. Wczesna epoka brązu 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze	1548 A 30.05.1995 255/Wlkp/C 05.11.2008
Witkówki st. 9 AZP 60-26/22	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Przeworska 2. Wczesne średniowiecze	1547 A 30.05.1995
Witkówki st. 14 AZP 59-26/23	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Przeworska 2. Wczesne średniowiecze	1545 A 30.05.1995 254/Wlkp/C 05.11.2008
Wyskoć st. 2 AZP 60-26/52	1. Obozowisko 2. Ślad osadniczy 3. Osada 4. Osada 5. Ślad osadniczy	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Wczesna epoka brązu 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska 5. Wczesne średniowiecze	1573 A 22.12.1995
Wyskoć st. 5 AZP 60-26/56	1. Ślad osadniczy 2. Ślad osadniczy 3. Osada 4. Osada 5. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska 5. Wczesne średniowiecze	1574 A 22.12.1995 382/Wlkp/C 07.01.2009
Wyskoć st. 9 AZP 60-26/57	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska	1575 A 22.12.1995
Wyskoć st. 10 AZP 60-26/43	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska	1576 A 22.12.1995 383/Wlkp/C 07.01.2009
Wyskoć st. 13 AZP 60-26/64	1. Osada 2. Osada 3. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze Faza d-e	1577 A 22.12.1995 384/Wlkp/C 07.01.2009
Wyskoć st. 15 AZP 60-26/66	1. Ślad osadniczy 2. Osada 3. Osada	1. Schyłek neolitu 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska	1597 A 22.12.1995 256/Wlkp/C 05.11.2008
Wyskoć st. 24 AZP 60-26/36	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska	1593 A 22.12.1995 385/Wlkp/C 07.01.2009
Wyskoć st. 26 AZP 60-26/24	1. Obozowisko 2. Osada 3. Osada 4. Ślad osadniczy	1. Schyłek neolitu 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1594 A 22.12.1995 386/Wlkp/C 07.01.2009
Wyskoć st. 36 AZP 60-26/49	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska	1595 A 22.12.1995 387/Wlkp/C 07.01.2009

Wyskoć st. 37 AZP 60-26/48	1. Ślad osadniczy 2. Ślad osadniczy 3. Osada 4. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska	1596 A 22.12.1995 388/Wlkp/C 07.01.2009
Wyskoć st. 43 AZP 60-26/43	1. Kurhan	1. -	1561 A 22.12.1995 257/Wlkp/C 05.11.2008

Gmina Krzywiń – na terenie gminy znajduje się 30 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Cichowo st. 1 AZP 61-8/26	1. Grodzisko 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Wczesne średniowiecze	1327 A 10.12.1971 298/Wlkp/C 23.04.2008
Cichowo st. 3 AZP 61-8/27	1. Cmentarzysko	1. Kultura Łużycka	1328 A 11.12.1971 400/Wlkp/C 18.02.2009
Czerwona Wieś st. 1. AZP 62-26/180	1. Osada	1. Wczesne średniowiecze	1297 A 29.11.1971 297/Wlkp/C 18.05.2011
Czerwona Wieś st. 2. AZP 62-26/181	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1298 A 29.11.1971 299/Wlkp/C 23.04.2008
Łagowo st. 3 AZP 62-8/68	1. Cmentarzysko	1. Późny okres lateński	1303 A 30.11.1971
Jurkowo st. 49 AZP 61-26/186	1. Grodzisko	1. Kultura Łużycka	436/Wlkp/C 18.09.2012
Łuszkowo st. 23 AZP 61-27/116	1. Osada	1. Kultura Przeworska	1641 A 24.06.1997
Łuszkowo st. 56 AZP 60-27/109	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada 5. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska 5. Wczesne i późne średniowiecze	1640 A 19.06.1997
Mościszki st. 8 AZP 61-28/41	1. Osada 2. Osada	1. Pradzieje 2. Wczesne średniowiecze	1310 A 27.05.1992 401/Wlkp/C 18.02.2009
Mościszki st. 9 AZP 61-28/42	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Wczesne średniowiecze	1311 A 27.05.1992 402/Wlkp/C 18.02.2009
Mościszki st. 10 AZP 61-28/43	1. Osada 2. Osada 3. Osada	1. Epoka kamienia 2. Kultura Łużycka 3. Wczesne średniowiecze	1312 A 27.05.1992

Rąbiń st. 8 AZP 60-27/24	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada 5. Osada	1. Wczesna epoka brązu 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze 5. Średniowiecze	1629 A 10.05.1997
Rąbiń st. 40 AZP 60-27/58	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Przeworska	1638 A 19.06.1997
Rąbiń st. 42 AZP 60-27/60	1. Osada 2. Osada 3. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze	1628 A 10.05.1997 403/Wlkp/C 20.02.2009
Rąbiń st. 51 AZP 60-27/69	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Schyłek neolitu 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1639 A 19.06.1997 404/Wlkp/C 20.02.2009
Rogaczewo Małe st. 4 AZP 60-26/118	1. Obozowisko 2. Obozowisko 3. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura amfor kulistych 3. Kultura Łużycka	1059 A 14.12.1987 405/Wlkp/C 20.02.2009
Rogaczewo Małe st. 5 AZP 60-26/117	1. Obozowisko 2. Osada 3. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska	1071 A 14.12.1987 406/Wlkp/C 20.02.2009
Rogaczewo Małe st. 6 AZP 60-26/110	1. Obozowisko 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1063 A 14.12.1987 407/Wlkp/C 20.02.2009
Rogaczewo Małe st. 11, AZP 60-26/114	1. Obozowisko 2. Osada 3. Osada	1. Kultura Pucharów 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska	1072 A 14.12.1987 408/Wlkp/C 20.02.2009
Rogaczewo Wielkie st. 4 AZP 60-27/83	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Schyłek neolitu 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Późne średniowiecze	1627 A 10.05.1997
Rogaczewo Wielkie st.9 AZP 60-27/87	1. Osada 2. Osada 3. Osada	1. Schyłek neolitu 2. Kultura Przeworska 3. Późne średniowiecze	1626 A 10.05.1997
Rogaczewo Wielkie st. 10 AZP 60-26/88	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Schyłek neolitu/ epoka brązu 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze 4. Późne średniowiecze	1633 A 10.05.1997
Rogaczewo Wielkie st. 14 AZP 60-26/93	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada 5. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze 5. Średniowiecze	1625 A 10.05.1997
Świniec st. 19 AZP 61-26/99	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Wczesna epoka brązu 3. Kultura Przeworska	1635 A 15.07.1997

Świniec st. 21 AZP 61-26/98	1. Osada 2. Osada 3. Osada	4. Średniowiecze 1. Wczesna epoka brązu 2. Kultura Przeworska 3. Wczesne średniowiecze	1634 A 19.06.1997
Świniec st. 48 AZP 61-26/1	1. Osada 2. Osada	1. Schyłek neolitu/wczesna epoka brązu 2. Kultura Przeworska	1636/A 19.06.1997
Świniec st. 53 AZP 61-26/84	1. Osada 2. Cmentarzysko 3. Osada	1. Wczesna epoka brązu 2. Kultura Łużycka 3. Wczesne średniowiecze	1637 A 19.06.1997
Zbęchy st. 1 AZP 61-27/169	1. Osada	1. Wczesne średniowiecze	1339 A 26.02.1972
Zbęchy st. 2 AZP 61-27/1 70	1. Cmentarzysko	1. Okres wpływów rzymskich	1334 A 15.12.1971
Żelazno st. 19 AZP 63-27/58	1. Obozowisko 2. Osada	1. Epoka kamienia 2. Późne średniowiecze	1073 A 14.12.1987

Gmina Śmigiel - na terenie gminy znajduje się 17 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Stary Białcz st. 1 AZP 59-24/160	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1284 A 5 29.11.1971
Stare Bojanowo st. 7 AZP 61-24/ 39	1. Cmentarzysko	1. Kultura Łużycka	1320 A 04.12.1971
Bruszczewo st. 5 AZP 61-24/15	1. Ślad osadniczy 2. Osada obronna 3. Osada 4. Osada 5. Osada	1. Kultura amfor kulistych 2. I/II okres epoki brązu 3. Kultura Łużycka 4. Kultura Przeworska 5. Wczesne średniowiecze	1624 A 04.12.1996
Czacz st. 2 AZP 60-24/59	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1324 A 07.12.1971
Czacz st. AZP 60-24/58	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1325 A 07.12.1971
Czacz st. 1 AZP 60- 24/62	1. Cmentarzysko	1. Okres wpływów rzymskich	1326 A 10.07.1971
Karśnice st. 1 AZP 60-23/137	1. Cmentarzysko	1. Kultura Łużycka	1648 A 11.12.1974
Koszanowo st. 2 AZP 60-24/139	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska	1465 A 13.12.1993
Koszanowo st.3 AZP 60-24/140	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Kultura Przeworska	1464 A 13.12.1993
Koszanowo st. 34 AZP 60-24/179	1. Osada	1. Kultura Łużycka	1466 A 13.12.1993
Koszanowo st. 35 AZP 60-24/1 80	1. Osada 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Średniowiecze	1463 A 13.12.1993
Koszanowo st.36 AZP 60-24/1 81	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	1. Kultura Pucharów Lejkowatych 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska	1468 A 13.12.1993

Koszanowo st. 37 AZP60-24/ 182	1. Osada 2. Osada 3. Osada 4. Osada	4. Wczesne średniowiecze 1. Wczesna epoka brązu 2. Kultura Łużycka 3. Kultura Przeworska 4. Wczesne średniowiecze	1467 A 13.12.1993
Przysieka Polska st. 13, AZP 60-24/160	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	KL.IV- 73/90/57 12.07.1957
Robaczyn st. 1 AZP 61-24/96	1. Cmentarzysko	1. Wczesny i środkowy okres łateński	1308 A 01.12.1971
Splawie st. 1 AZP 61-25/53	1. Cmentarzysko	1. Kultura Łużycka	1309 A 02.12.1971
Splawie st. 2 AZP 61-25/300	1. Cmentarzysko	1. Kultura Łużycka	1310 A 02.12.1971

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich działań naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia w Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków.

6.4.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej

Gmina Czempiń:

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Bieczyny st. 1 AZP 57-26/17	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1317 A 03.12.1971
Sierniki st. 2 AZP 56-26	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1338 A 25.02.1972

Gmina Kościan:

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Bonikowo st. 1 AZP 58-24/19	1. Grodzisko pierścieniowate	1. Wczesne średniowiecze	1319 A 04.12.1971 296/Wlkp/C 23.04.2008
Nowy Dąbiec st. 1 AZP 61-25/303	1. Grodzisko stożkowate	1. Wczesne średniowiecze	1329/A 11.12.1971
Kurza Góra st. 1 AZP 59-25/124	1. Grodzisko 2. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze 2. Średniowiecze	1300/A 30.11.1971
Stary Lubosz st. 7 AZP 59-26/6	1. Cmentarzysko kurhanowe 2. Osada Produkcyjna	1. Nieokreślona 2. Późne średniowiecze	1617 A 15.07.1996
Turew st. 31 AZP 60-27/19	1. Grodzisko Pierścieniowate	1. Wczesne średniowiecze	11a/69/35 07.09.1935 1335A 14.12.1971
Wyskoć st. 43 AZP 60-26/43	1. Kurhan	1. -	1561A 22.12.1995

			257/Wlkp/C 05.11.2008
--	--	--	--------------------------

Miasto Kościan:

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Kościan st. ? AZP 59-25/110	1. Grodzisko?	1. Wczesne średniowiecze?	-

Gmina Krzywiń:

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Czerwona Wieś st. 2 AZP 62-26/181	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1298 A 29.11.1971 299/Wlkp/C 23.04.2008
Cichowo st. 1 AZP 61-28/26	1. Grodzisko 2. Osada	1. Kultura Łużycka 2. Wczesne średniowiecze	1327 A 10.12.1971 298/Wlkp/C 23.04.2008
Jurkowo st. 49 AZP 61-26/181	1. Grodzisko	1. Kultura Łużycka	436/Wlkp/C 18.09.2012

Gmina Śmigiel:

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
Stary Białcz st. 1 AZP 59-24/160	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1284 A 5 29.11.1971
Czacz st. 2 AZP 60-24/59	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1324 A 07.12.1971
Czacz st. AZP 60-24/58	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	1325 A 07.12.1971
Przysieka Polska st. 13, AZP 60-24/160	1. Grodzisko	1. Wczesne średniowiecze	KL.IV-73/90/57 12.07.1957
Żegrówko st. 42 AZP 60-23/140	1. Grodzisko	-	-
Robaczyn st. 2 AZP 60-23/87	1. Grodzisko stożkowate	1. Późne średniowiecze	-

6.4.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar powiatu kościańskiego został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów

archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

W poniższej tabeli zaprezentowano zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu powiatu kościańskiego:

Gmina	Ilość stanowisk archeologicznych	Kategorie faktów osadniczych w obrębie stanowisk													Ilość faktów osadniczych
		Rejestr					Ewidencja								
		grodziska	osady	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	inne	grodziska	osady	punkty osadnicze	ślady osadnicze	Cmentarzyska płaskie	Cmentarzyska kurhanowe	inne		
Czempiń	742	2		2			1	390	243	341	24		1	1003	
Kościan	765	5	59	5	2		0	410	235	336	17	3	25	1096	
Kościan miasto	13						1	2	6		3		2	14	
Krzywiń	781	3	24	3			2	412	250	350	18	1	12	1075	
Śmigiel	919	4	7	6			2	487	300	420	9		7	1242	
RAZEM	3219	13	90	16	2		6	1701	1034	1447	71	4	47	4430	
RAZEM	122						4310								

TAB. Zestawienie dziedzictwa archeologicznego na terenie powiatu przedstawiono za „Raportem o stanie zabytków w Powiecie Kościan” z 2004 r. oraz Wielkopolskim biuletynem konserwatorskim tom III/2006

Obszar powiatu kościańskiego, według regionalizacji fizycznogeograficznej J. Kondrackiego, stanowi fragment głównie Pojezierzy Południowobałtyckich. Obejmuje takie mezoregiony jak Równina Kościańska i Pojezierze Krzywińskie, a także niewielkie powierzchnie Doliny Środkowej Obry, Kotliny Śremskiej oraz Wysoczyzny Leszczyńskiej. Teren ten ukształtował się pod wpływem procesów glacialnych. Rzeźba terenu jest urozmaicona, z charakterystycznymi dla krajobrazu młodoglacjalnego ciągami pagórków morenowych, skupiskami jezior oraz powierzchniami wysoczyzn morenowych. Spora część powiatu charakteryzuje się jednak rzeźbą płaskorówninną. Od Śmigla w kierunku południowo-zachodnim przebiega pas terenów o rzeźbie niskofalistej i częściowo niskopagórkowatej. W gminie Krzywiń występują tereny o rzeźbie wysokofalistej i wysokopagórkowatej.

Obszar powiatu kościańskiego charakteryzuje się dużą gęstością sieci rzecznej. Istotnym elementem składowym wód powierzchniowych są jeziora. Wody powierzchniowe reprezentowane są przez cały system kanałów Obry. Osie odwodnieniowe terenu powiatu kościańskiego stanowi Pradolina Warszawsko-Berlińska oraz prostopadła do niej dolina Kościańskiego Kanału Obry. U ujścia kanału do pradoliny znajduje się punkt rozdziału wód płynących (Węzeł Bonikowski) z południa na wody odprowadzane ku północy do rzeki Warty – poprzez Kanał Mosiński oraz w kierunku południowo zachodnim ku Odrze zbierane przez Południowy Kanał Obry. Odpowiednikami Południowego Kanału Obry i Kanału Mosińskiego, zbierającymi wody po północnej stronie pradoliny, są Północny Kanał Obry oraz kanał Prut I. Innymi większymi ciekami na terenie powiatu kościańskiego są: Samica Leszczyńska, Samica Stara, Kanał Przysiecki, Kanał Szczodrowo-Brońsko, Rów Wysokość, Struga Racocka, Rów Wonieść-Olszewo, Struga Łagowska, Lubiń A, Rów Żelazno - Bielewo, Olszynka, Rów Donatowski. Jeziora powiatu kościańskiego są typowymi jeziorami rynnowymi. Główne jeziora w powiecie to jeziora: Wonieskie, Jezierzyskie, Cichowo, Mórka, Zbęchy. Pozostałe mniejsze jeziora na terenie powiatu: Bieżyń, Żelazno, Łagowskie, Krzywiń.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie powiatu kościańskiego sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady ich pobytu przetrwały w postaci wyrobów krzemiennych (rylce, drapacze, liściaki, rdzenie).

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Ślady osadnicze z tego okresu zarejestrowano między innymi na wschód od Kościana, na wydmach polodowcowych. Odkryto na nich typowe dla okresu mezolitu drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą. Znamy ślady osadnictwa tej kultury

między innymi z okolic Darnowa. Natomiast w toku systematycznych prac wykopaliskowych rozpoznano długotrwałą osadę w Starym Białczu na południowy zachód od Kościana oraz osadę ludności późnej kultury ceramiki wstęgowej w Racocie. Na tym ostatnim stanowisku rozpoznano około 0,5 ha powierzchni i odkryto pozostałości chat (jedna z budowli nosiła wyraźne ślady spalenia), bogaty materiał ceramiczny, dużą ilość kości zwierzęcych oraz wyrobów z kości i poroża. Odsłonięto również grób młodej kobiety z bogatym wyposażeniem (17 naramienników z żeber zwierzęcych bogato ornamentowanych, kolia z 71 spiralnych paciorków miedzianych i 26 wykonanych z zębów zwierzęcych, pas biodrowy z około 100 paciorków w formie krążków z muszli, 3 naczynia oraz 3 ostrza krzemienne).

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie powiatu kościańskiego wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszego powiatu poświadczają liczne znaleziska (między innymi w okolicach Kościana: stanowiska zlokalizowane w Kiełczewie i Racocie, w okolicach miejscowości: Choryń, Darnowo, Racot, Spytkówki, Turew, Wyskoć, Łuszkowo, Rogaczewo Małe, Świniec, Koszanowo).

Liczne są również ślady obecności na tych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych. Znamy osady tej kultury zlokalizowane między innymi w Starym Białczu, w okolicach miejscowości: Choryń, Darnowo, Racot, Spytkówki, Turew, Wyskoć, Łuszkowo, Rogaczewo Małe. W Godziszewie odkryto grób, z którego pochodzi wielkie naczynie gliniane. Z końca epoki neolitu znamy ślady bytności przedstawicieli kultury ceramiki sznurowej.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wczesna epoka brązu jest na terenie obecnego powiatu reprezentowana przez kulturę unietycką. Wyraźna koncentracja znalezisk tej kultury widoczna jest m.in. w okolicach Kościana. Znanie są również znaleziska skarbów związanych z ludnością kultury unietyckiej, między innymi z Naclawia, Nowego Dworu, Piotrkowic, Szczodrowa, Przysieki Polskiej. Natomiast najbardziej znanym przykładem osadnictwa ludności

kultury unietyckiej jest osada obronna w Bruszczewie. Osiedle ma powierzchnię 1,5 ha i średnicę ok. 120 m. Dla celów obronnych wykorzystano dogodny układ terenu – półwysp wcinający się w dolinę rzeki Samicy, dodatkowo odcinając go od wysoczyzny fosą o szerokości 20 m i sięgającą 4 m głębokości. W ten sposób powstała sztuczna wyspa. Dla wzmocnienia cech obronnych osadę otaczała ponadto podwójna palisada z bali dębowych. Od strony rzeki umocnienia wzmocniało ogrodzenie drewniane i podwójna ściana plecionkowa. Na osadę prowadziły dwa wejścia: północno-zachodnie – w stronę wysoczyzny i północno-wschodnie – w kierunku rzeki (brodu ?). Centrum osady zajmowała zabudowa mieszkalna i produkcyjna. Wzdłuż pasa umocnień istniała wolna przestrzeń. Domy miały konstrukcję słupową, dlatego też zachowały się tylko skromne ich relikt. Odkryte zostały liczne ślady różnorodnej wytwórczości rzemieślniczej. Najważniejsza jest metalurgia. Na terenie osady w Bruszczewie istniał warsztat odlewnika – jeden z najstarszych znanych w Europie. Pochodzą z niego narzędzia odlewnicze (na przykład gliniane dysze do miechów, formy odlewnicze, tygle, łyżki odlewnicze, podkładki), jak również ślady po samym procesie wytopu (kawałki pokruszonego surowca brązowego, odpryski metalu powstałe w trakcie wlewania do formy). Znalezione ponadto wytwory, w tym również ze śladami procesu odlewania (tzw. nadlewki i szwy odlewnicze). Ludność zamieszkująca osadę trudniła się: garncarstwem, rogowiarstwem, krzemieniarstwem, kamieniarstwem, produkcją tekstyliów (zwłaszcza z owczej wełny), a także tak skomplikowaną działalnością jak dziegiarstwo (wytwarzanie tzw. smoły z kory brzoźowej). Osadę obronną w Bruszczewie otaczało wiele mniejszych osiedli.

W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne.

Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie powiatu kościańskiego jest bardzo bogato reprezentowane. Wystarczy wspomnieć o osadach tej kultury w okolicach miejscowości: Bonikowo, Choryń, Darnowo, Kiełczewo, Kokorzyn, Racot, Spytkówki, Turew, Witkówki, Wyskoć, Łuszkowo, Mościszki, Rąbiń, Koszanowo, Czacz, Stare Bojanowo, Bruszczewo, Gniewowo, Wonieść. Grodzisko ludności kultury łużyckiej zarejestrowano w okolicach miejscowości Cichowo. Natomiast cmentarzyska łączone z ludnością kultury łużyckiej znamy między innymi z miejscowości: Bonikowo, Kiełczewo, Kokorzyn,

Racot, Świniec, Karśnice, Splawie, Głuchowo, Bruszczewo, Stare Bojanowo, Gniewowo, Śmigiel.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Z terenu powiatu znamy kilka osad ludności tej kultury oraz cmentarzyska zlokalizowane między innymi w miejscowościach: Krzan, Rąbiń, Robaczyn.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze powiatu notujemy bardzo liczne stanowiska kultury przeworskiej. Osady znane są na przykład z miejscowości: Choryń, Darnowo, Kielczewo, Racot, Spytkówki, Turew, Witkówki, Wyskoć, Łuszkowo, Rąbiń, Rogaczewo, Świniec, Bruszczewo, Koszanowo, Bonikowo, Gniewowo, Naclaw, Stara Przysieka, Stare Bojanowo. Natomiast powiązane z nimi cmentarzyska notujemy w okolicach miejscowości: Łagowo, Zbęchy, Czacz, Robaczyn, Kokorzyn, Naclaw.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie z załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich. Dotychczas nie udało się stwierdzić ciągłości osadnictwa w okolicach Kościana.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załężki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-

wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego. Z terenu powiatu kościańskiego znamy liczne grody datowane na okres wczesnego średniowiecza. Niestety tylko nieliczne były systematycznie badane. Jednymi z najlepiej rozpoznanych są grodziska w Bonikowie i Bruszczewie. Wielosezonowe badania wykopaliskowe w Bonikowie wykazały, że był to obiekt dwufazowy. Najstarszy gród, wzniesiony na dnie doliny Obry, posiadał średnicę około 100 m. Otoczony był wałem ziemnym wzmocnionym w partii szczytowej kamieniami, a od zewnątrz podtrzymywany ścianą drewnianą. Zabudowa mieszkalna skupiała się wokół wału. Na majdanie znaleziono jamy o charakterze magazynowym. Obok grodu natrafiono na osadę otwartą z resztkami dymarek służących do wytopu żelaza. Najstarsza faza grodu jest ostrożnie datowana na VII wiek. W drugiej fazie gród w Bonikowie uległ gruntownej przebudowie. W północno-zachodniej partii dawnego grodu wydzielono niewielki Gródek o średnicy 50-60 m, a średnicy wnętrza sięgającej jedynie 25 m. Broniony był wałem konstrukcji rusztowej, umocnionej od zewnątrz płaszczem kamiennym. Zabudowa mieszkalna skupiała się wokół wału, a pośrodku założenia znajdował się pusty majdan wyłożony drewnem. Nowy gród poszerzony został od strony południowo-wschodniej przez dobudowę nowego wału o konstrukcji rusztowo-skrzynkowej. Prawdopodobnie gród w fazie drugiej funkcjonował w od VIII do X w.

Drugim stosunkowo dobrze rozpoznany założeniem grodowym jest obiekt w Bruszczewie. Niewielki gródek o średnicy około 30 m wzniesiono na skraju wyniesienia, wcinającego się w szeroką dolinę Samicy. Otoczony był wałem konstrukcji przekładkowej, umocnionym od zewnątrz ławą kamienną. Zabudowa mieszkalna skupiała się wzdłuż wału, z pozostawieniem wolnej przestrzeni pośrodku założenia. Warto też zauważyć, że w okolicach grodu znaleziono skarb srebrnych monet, ukryty być może w XI w.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV do XVI w.

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne są obiektami dziedzictwa szczególnie narażonymi na zniszczenie. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 ust 1 pkt 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg), nielegalna eksploatacja piasek i żwirów. Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza, zwłaszcza intensywna orka.

Powiat kościański na rok 2023 zaplanował następujące inwestycje, które mogą stanowić zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego:

- 1) Modernizacja dróg powiatowych nr 3899P i 3928P na odcinku Turew – DW 308 – Kopaszewo”,
- 2) Modernizacja masą bitumiczną drogi powiatowej Nr 3916P Donatowo – Nowy Gołębin,
- 3) Rozbudowa drogi powiatowej Nr 3942P Pelikan – Kokorzyn o ścieżkę rowerową,
- 4) Przebudowa drogi powiatowej Nr 3913P ul. Sołecka w Bonikowie,
- 5) Rozbudowa drogi powiatowej Nr 3912P Jarogniewice – Piotrowice od km 0.000 do km 3+527.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają

jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Kierownika Delegatury w Lesznie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed otrzymaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Natomiast stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7 ust. 1 Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim konserwatorem Zabytków – Kierownikiem Delegatury w Lesznie.

Ponadto, ze względu na fakt, że Powiat Kościański jest współwłaścicielem terenu, na którym znajduje się stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków (nr 5 w miejscowości Witkówki, ob. AZP 59-26/18), planuje się stałe monitorowanie stanu zachowania tego obiektu i niezwłoczne przekazywanie Wielkopolskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków informacji o wszelkich zagrożeniach bądź niszczeniu zabytku.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji

Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest również życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Władze samorządowe każdego szczebla powinny podejmować działania mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, promowanie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną.

Dobłą formą zachowawczą dla dziedzictwa kulturowego są różnego typu działania organizowane przez placówki kultury, które funkcjonują w Kościanie i na terenie gmin powiatu. Są to: Kościański Ośrodek Kultury, który jest miejscem spotkań ze sztuką i jej upowszechniania, stara się też zaspokoić potrzeby i aspiracje kulturalne społeczeństwa poprzez różne formy edukacji artystycznej, wymianę i prezentację dorobku kulturalnego z innymi ośrodkami i instytucjami kultury. Działania takie prowadzi również Centra Kultury w Śmiglu i Czempiniu.

Dziedzictwo kulturowe upowszechniają także funkcjonujące na terenie powiatu biblioteki: Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Tomaszewskiego w Kościanie, która

na mocy porozumienia pomiędzy Urzędem Miejskim a Starostwem Powiatowym w 1999 roku pełni również funkcję i wykonuje zadania biblioteki powiatowej, Biblioteka Publiczna im. Czesława Przygodzkiego w Czempiniu, Biblioteka Publiczna Gminy Kościan z/s w Kielczewie, Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Krzywiń, Miejska Biblioteka Publiczna w Śmiglu.

Folklor i kulturę ludową powiatu kościańskiego popularyzują m.in.: Zespół Ludowy „Kokorzynianki”, który jest pomysłodawcą organizowanego w Kościanie Przeglądu Zespołów Ludowych i Folklorystycznych, Zespół „Turewianki” z Turwi, Zespół Folklorystyczny „Złote Kłosy” z Bonikowa, Stowarzyszenie Miłośników Folkloru „Żeńcy Wielkopolscy” z Nietążkowa, które jest organizatorem święta folkloru, kultury i tradycji - Festiwalu Kultury Ludowej „Ignysiowy Laur”, Młodzieżowa Kapela Dudziarska w Starym Gołębinie, Kapela Dudziarska Sokoły działająca przy Kościańskim Ośrodku Kultury.

Projekty związane z dziedzictwem kulturowym realizuje Stowarzyszenie Centrum Rozwoju Gminy Kościan z/s w Starych Oborzyskach, np. „Przygoda na szlaku Generała Dezyderego Chłapowskiego – dziedzictwo narodowe i kulturowe naszego regionu”, „Zajazd mickiewiczowski” czy „Moja mała Ojczyzna wczoraj i dziś”, a z okazji rocznic narodowych współorganizuje z samorządem gminy Kościan widowiska plenerowe przy ruinach kościoła św. Marcina w Gryżynie. Natomiast Fundacja „BONUM ADIPISCI – Dążyć do dobra” w Turwi, której założycielem i spirytus movens wszelkich przedsięwzięć jest dr Emilian Prałat, społeczny opiekun zabytków, realizuje projekty kulturalne utrwalające pamięć o materialnym i niematerialnym dziedzictwie kulturowym, przybliżające historię terenów i osób związanych z ziemią kościańską. Prowadzi też działalność wydawniczą – naukową i popularyzującą wiedzę, m.in. serię wydawniczą „Miejsca i Sztuka”, autorstwa E. Prałata, która w 2017 r. została nagrodzona w kategorii prac naukowych i studialnych przez Generalnego Konserwatora Zabytków RP i Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków. Fundacja zajmuje się też działalnością na rzecz ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, w tym renowacją historycznych nekropolii rodów ziemiańskich i miejsc pamięci.

Na terenie powiatu istnieje jedna profesjonalna placówka muzealna, która upowszechnia historię i dziedzictwo kulturowe, gromadząc i udostępniając zbiory od czasów najdawniejszych aż do współczesnych z zakresu: historii, archeologii, militariów, sztuki, etnografii, numizmatyki, filokartystyki, kartografii, i fotografii. Jest to usytuowane w Kościanie Muzeum Regionalne im. dr Henryka Florkowskiego. Terenem działania muzeum jest obszar umownie nazywany ziemią kościańską, który obejmuje granice dawnego powiatu kościańskiego, zlikwidowanego w 1975 r., czyli obszar miasta i gmin: Kościan, Krzywiń, Śmigiel, Czempień, Kamieniec i Wielichowo oraz częściowo gm.

Przemęt. Wśród prezentowanych wystaw stałych można zobaczyć m.in. „Archeologia Ziemi Kościańskiej” - ukazująca pradzieje tych terenów; "Dr Henryk Florkowski – lekarz, społecznik, regionalista" - ekspozycja poświęcona patronowi muzeum; "Królewskie miasto Kościan" - diorama ukazująca miasto z początku XVII wieku.

W Kopaszewie, w pałacu zorganizowano izby pamięci, które poświęcono Adamowi Mickiewiczowi i Helenie Modrzejewskiej, a w Czempieniu w zrewitalizowanej „Tlenowni” założono Izbę Muzealną, w której gromadzone są zbiory dotyczące dziedzictwa ziemi czempińskiej. Na terenie powiatu funkcjonują też małe muzea, powstałe z inicjatywy społeczników, np.: w Turwi, w dawnym majątku generała Dezyderego Chłapowskiego przy ponad stuletniej gorzelni i w jednym z jej pomieszczeń – starym słodowniku znajduje się unikatowe w skali kraju Muzeum Gorzelnictwa i Historii Techniki Gorzelniczej. Przy szkole w Racocie utworzono małe Muzeum Pamiątek Olimpijskich, zgromadzonych na przestrzeni kilku dekad przez szkolny klub sportowy „Jantar”.

Depozytariuszami tradycji są także koła gospodyń wiejskich, posiadające w kraju długoletnią tradycję, prężnie działające w poszczególnych gminach powiatu i rozwijające kulturę ludową oraz kultywujące tradycje rękodzielnicze oraz kulinarne w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych. Prezentują je podczas różnych imprez związanych z tradycją i obrzędami ludowymi, jak „Dożynki”, „Noc świętojańska” „Kulinarne wariacje z korbola” czy „Festiwal Smażenia Pączków”, uczestnicząc również w licznych festynach, kiermaszach, wystawach, np. festiwal „Kościan smakuje”, „Wielkopolska wieś zaprasza”, „Dziedzictwo Kulinarne Wielkopolski” czy w konkursach, przede wszystkim tych o tematyce kulinarnej, jak „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”.

Do uznanych produktów regionalnych należą miody z Kopaszewa, leczniczy likier Benedyktynka o wielowiekowej tradycji klasztornej oraz lubińskie nalewki produkowane przez mnichów z Lubinia, a oryginalne „Krzywińskie pierniki św. Mikołaja” staraniem Stowarzyszenia „Gospodarze z pasją” znalazły się na liście produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Wśród organizowanych wydarzeń kulturalnych, niektórych finansowanych bądź współfinansowanych przez Starostwo, wyróżniają się: Międzynarodowy Kościański Półmaraton im. dra Henryka Florkowskiego; Powiatowy Rajd Rowerowy; Europejskie i Krajowe Zawody Sikawek Konnych w Racocie; Dożynki Powiatowo-Gminne; Mistrzostwa Powiatu Kościańskiego w Bowlingu; Turniej Dudziarzy Wielkopolskich - impreza muzyczna odbywająca się od 1970, której głównym celem jest zachowanie spuścizny kulturowej, związanej z grą na tradycyjnych dudach; Biegi Przełajowe im. Dezyderego Chłapowskiego w Turwi; Festiwal Kultury Ludowej „Ignysiowy Laur”,

festiwal „Kościan smakuje”, „Odpust Benedyktyński” w Lubiniu, Bieg Olimpijski w Racocie, obchody dni poszczególnych gmin i Święto Miasta w Kościanie oraz obchody ważnych wydarzeń, świąt państwowych i religijnych. Imprezy te nie tylko odnoszą się do tradycji i lokalnych zwyczajów, również edukują, promują, dostarczają rozrywki oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

W wielu domach pielęgnowane są tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych, praktykuje się jeszcze domowe przetwarzanie żywności, wyrabia domowe nalewki, praktykuje ziołolecznictwo, używa się tradycyjnych sprzętów, starsi rozmawiają zanikającą już gwarą, przekazują stare przepisy kulinarne i legendy kościańskie.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego wart podkreślenia jest fakt uwzględniania tego tematu w scenariuszach imprez, widowisk, sztuk, itp. organizowanych przez instytucje kultury wraz ze współpracującymi organizacjami i szkołami. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki.

Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Wspomnieć należy również o heraldyce samorządowej, gdyż jednym z symboli i cennym elementem dziedzictwa kulturowego jest herb powiatu kościańskiego, którego tarcza herbowa jest dwudzielna w pas. Pole górne dwudzielne w słup. W pierwszym, czerwonym polu Orzeł Biały zwrócony w prawo, z rozpostartymi skrzydłami i złotym pierścieniem na ogonie. W polu drugim, srebrnym, wieża bramna czerwona o dwóch oknach nad bramą, zwieńczona blankami z błękitnym, szpiczastym dachem zwieńczonym złotą kulą. W polu dolnym, koloru błękitnego, na złotym wzgórzu, pośrodku wieża bramna, srebrna o dwóch kwadratowych oknach koloru błękitnego nad

złotą bramą gotycką, zwieńczona błękitnym, szpiczastym dachem ze złotą anteną. Po lewej stronie drzewo zielone ułożone z lewa w skos, przeszyte trzema czerwonymi strzałami. Po prawej stronie czerwona infuła biskupia, a za nią złoty pastorał. Symbolizują one: pole pierwsze z orłem przynależność do państwa i Wielkopolski, pole drugi to herb Kościana - stolicy powiatu, pole trzecie to kompozycja herbów trzech pozostałych miast powiatu. Od prawej strony (heraldycznie) Krzywina, Śmigla i Czempinia.

Także poszczególne gminy mają swoje herby, nawiązujące wizerunkiem do lokalnych tradycji i historii: herb gminy Kościan nawiązuje do rolniczego charakteru gminy, herb gminy Śmigiel to wizerunek herbu z XVI w., herb Krzywina nawiązuje do wizerunku dawnej pieczęci miejskiej stosowanej w XVI i XVII w., a herb Czempinia nawiązuje do wydarzenia z XV w.

Nazwa miasta Kościan, w średniowieczu Cosczan, Costan, wywodzi się od nazwy osobowej Kościen lub topograficznej koścień, ostrej rośliny bagiennej porastającej podmokłą dolinę Obry. Nazwa Śmigiel najprawdopodobniej pochodzi od „śmigów” wiatraka, z których od najdawniejszych czasów słynął Śmigiel. Krzywiń to nazwa dzierzawcza od imienia osadnika Krzyw, Krzywosz lub fizjograficzna od nazwy strumienia czy rzeczki o nazwie Krzywa lub Krzywy (tę ostatnią podaje Stanisław Kozierowski, wybitny badacz nazw miejscowości w Wielkopolsce). Nazwa Czempin pochodzi od nazwiska kmiecia Czempa.

Dziedzictwo kulturowe promowane jest na stronach internetowych i facebook-owych poszczególnych gmin, sołectw i organizacji pozarządowych oraz licznych publikacji, wydawanych przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Kościanie.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Na terenie powiatu kościańskiego znajduje się jeden park krajobrazowy. *Park*

Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego utworzony został Rozporządzeniem Nr 1/92 Wojewody Leszczyńskiego i Wojewody Poznańskiego z dnia 1 grudnia 1992 r. Celem utworzenia Parku jest ochrona walorów przyrodniczych, kulturowych, historycznych i krajobrazowych z dobrze zachowaną siecią zadrzewień śródpolnych wprowadzonych na tym terenie w latach dwudziestych XIX w. przez generała Dezyderego Chłapowskiego. Zadrzewienia te zostały objęte ochroną i uznane za dobro kultury. Powierzchnia Parku wynosi 17 323,21 ha. Położony jest w centralnej części mezoregionu Równiny Kościańskiej, będącej częścią makroregionu Pojezierza Leszczyńskiego. Jest to teren, na którym dominującą rolę pełni rolnictwo. Pola uprawne zajmują powierzchnię 11 283,20 ha. Krajobraz ukształtowany został przez zlodowacenie środkowopolskie oraz bałtyckie. Ukształtowanie terenu parku jest równinne, lekko pofalowane. Najwyższe wzniesienia nie przekraczają 95 m n.p.m. Występują tutaj liczne oczka polodowcowe, środkiem Parku ciągnie się niewielkie obniżenie, w którym płyną wody Rowu Wysokość do Kanału Obry. Można tu spotkać rzadkie, zanikające gatunki roślin związanych z uprawami rolnymi. Flora roślin naczyniowych liczy około 900 gatunków. W starych parkach i zadrzewieniach śródpolnych występują rzadkie i chronione gatunki roślin leśnych i zaroślowych, a na łąkach i w oczkach śródpolnych rośliny zbiorowisk łąkowych i wodnych. Mozaikowy charakter krajobrazu sprawia, że odznacza się on dużą różnorodnością fauny.

Na terenie powiatu kościańskiego utworzony został jeden rezerwat przyrody „Czerwona Wieś”, zajmujący powierzchnię 3,81 ha. Powołany Zarządzeniem Nr 169 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 5 maja 1959 r. w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych występujących na obszarze leśnym skupisk jałowca, rosnącego tu licznie w okazałych formach razem z krzewami ligustru, berberysu i dzikiej róży.

W granicach powiatu kościańskiego znajdują się dwa obszary chronionego krajobrazu:

1. Obszar chronionego krajobrazu *Krzywińsko - Osiecki wraz z zadrzewieniami gen. Dezyderego Chłapowskiego i kompleksem leśnym Osieczna – Góra*. Ustanowiony Rozporządzeniem nr 82/92 Wojewody Leszczyńskiego z dnia 1 sierpnia 1992 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa leszczyńskiego i zasad korzystania z tych obszarów. Obszar o powierzchni 714,25 km² obejmuje Pojezierze Krzywińskie, Pojezierze Dolskie oraz Dolinę Rowu Polskiego, Rowu Śląskiego i Kanału Obry. Został utworzony w celu zachowania i ochrony obszarów o cechach środowiska zbliżonych do naturalnego oraz zapewnienia społeczeństwu niezbędnych warunków wypoczynku i turystyki w oparciu o walory krajobrazowe. Teren

obszaru chronionego krajobrazu wyróżnia się dużą lesistością, występowaniem licznych rzek i jezior oraz charakterystycznymi dla tego obszaru zadrzewieniami śródpolnymi, co czyni go niezwykle atrakcyjnym pod względem turystyczno-krajobrazowym.

2. Obszar chronionego krajobrazu *Kompleks leśny Śmigiel – Świąciechowa*. Utworzony Rozporządzeniem nr 82/92 Wojewody Leszczyńskiego z dnia 1 sierpnia 1992 r. w sprawie wyznaczenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa leszczyńskiego. Obszar o powierzchni 8 974,8 ha, w granicach powiatu kościańskiego obejmuje gminę Śmigiel (2554,01ha). Obszar zajmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, które są wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem, a także pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych. Obejmuje on dolinę Samicy Leszczyńskiej wraz z otaczającymi ją kompleksami leśnymi, zróżnicowanymi pod względem drzewostanów, z licznymi gatunkami chronionymi roślin i zwierząt. W dolinach cieków znajdują się obszary łąkowe oraz stawy rybne wraz z bogatą florą i fauną wodno-błotną.

W granicach powiatu kościańskiego występują również obszary specjalnej ochrony ptaków i siedlisk Natura 2000:

1. *Obszar specjalnej ochrony ptaków „Zbiornik Wonieść”* o powierzchni 2 465 ha. Jest to zbiornik wodny powstały w wąskiej dolinie Wonieści. Obszar ten zatwierdzono w 2004 roku. Zgodnie z Standardowym Formularzem Danych obszar ten jest ważny głównie dla lęgowych i migrujących ptaków wodnych i błotnych. Stanowi cenną ostoję różnorodności biologicznej pośród rozległych obszarów intensywnie wykorzystywanych rolniczo. Szczególnie wartościowy dla gatunków lęgowych związanych z rozległymi, dobrze wykształconymi szuwarami: błotniak stawowy, bąk, bączek, które mają tu wysokie liczebności w skali regionu. Ponadto stanowi ważny punkt postojowy dla migrujących ptaków wodnych i błotnych: siewkowych, brodzących i blaszkodziobych.

2. *Obszar specjalnej ochrony ptaków „Wielki Łęg Obrzański”* o powierzchni 23 352 ha, obejmuje najszerszą część doliny środkowej Obry, która pocięta jest siecią kanałów i rowów. Obszar ten zatwierdzono w 2004 roku. Zgodnie z Standardowym Formularzem Danych w obszarze tym występuje co najmniej 17 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 7 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi. W okresie lęgowym obszar zasiedla kulik wielki (ok. 4% populacji krajowej), błotniak zbożowy, kania czarna i kania ruda (co najmniej 1% populacji krajowej); w stosunkowo wysokiej liczebności występują: bocian biały oraz pustułka (około 1% populacji krajowej). Teren pokryty jest mozaiką łąk, bagien, lasów zalewowych oraz lasów mieszanych porastających piaski polodowcowych wyniesień.

3. *Specjalny obszar ochrony siedlisk „Zachodnie Pojezierze Krzywińskie”* o powierzchni 5.494,83 ha, obejmuje niewielki fragment Pojezierza Krzywińskiego, położonego na wschód od Pojezierza Sławskiego i graniczącego od północy z Równiną Kościańską, od południa z Wysoczyzną Leszczyńską, a od wschodu z Wałem Żerkowskim. Obszar ten pokryty jest mozaiką pól uprawnych i łąk. Obszar ostoi jest bardzo cenny pod względem przyrodniczym. Szczególnie cenne są kompleksy łąk i torfowisk na kredzie jeziornej z bogatą roślinnością zasiedlającą jedynie tereny podmokłe, roślinnością porastającą tereny na skałach wapiennych oraz florą słonolubną.

8.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydane na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje starosta. Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowany został w 2005 r. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Charakterystykę zabytków nieruchomych na terenie powiatu kościańskiego przedstawiono z podziałem na gminy. Obiekty zabytkowe będące własnością Powiatu Kościańskiego przedstawiono w kolejnym rozdziale.

GMINA CZEMPIŃ

Borowo - park pałacowy

Usytuowany we wschodniej części wsi w zespole rezydencjonalnym składającym się

z dworu, parku i stajni koni wyjazdowych, został założony w 2 poł. XIX w., przekształcony na początku XX w. Powierzchnia ok. 7 ha. Główna oś kompozycyjna, ukształtowana na początku XX wieku, biegnie od bramy wjazdowej, poprzez frontowy gazon, dwór i rozległą widokową polanę po południowej stronie dworu, która podzielona jest krzyżującymi się ścieżkami. Wjazd do parku znajduje się na wprost drogi do Czempinia i ma formę półokrągłego muru z trzema wejściami prowadzącymi do poszczególnych obiektów zespołu. Na podjeździe przed dworem zachowane przedwojenne pergole i pomnikowe okazy drzew – kasztanowiec i lipa drobnolistna. Wśród drzewostanu dominuje brzoza, klon, pospolity, lipa, robinia biała, świerk pospolity i topola biała. Po południowo-zachodniej stronie dworu znajduje się staw, przy nim pomnik - nagrobek z 1794 r. jednego z właścicieli majątku płk. Jana Stanisława Mojaczewskiego. Stan zachowania parku jest dość dobry. Użytkownikami jest Stacja Hodowli i Aklimatyzacji Roślin Strzelce, Oddział Borowo.

Czempin – zespół kościoła par. p.w. św. Michała Archaniola

Parafia była erygowana w 2 połowie XIV wieku w Piechaninie. Pierwszy kościół fundowany przed 1405 rokiem. W 1470 r. kościół był murowany. Obecny został zbudowany w latach 1895 – 1899. Murowany z cegły, nie otynkowany. Dach nakryty blachą. Wnętrze o układzie bazylikowym: z trzema nawami i wysoką wieżą, prezbiterium i transeptem oraz siedmioma ołtarzami. Teren wraz z nieczynnym cmentarzem przykościelnym ogrodzony. W latach 1981-1982 została położona posadzka marmurowa, nawy boczne pokryto blachą, przebudowano prezbiterium i ołtarz główny. W roku 1983 odświeżono polichromię. W 2018 r. przeprowadzono niezbędne prace ciesielskie dachu nawy głównej, prezbiterium oraz zakrystii kościoła i wymieniono pokrycie dachu. Utrzymany w dobrym stanie.

Czempin- cmentarz ewangelicki

Usytuowany w północno-zachodniej części miasta, przy południowej stronie ulicy Poznańskie Przedmieście. Został założony w 1 poł. XIX w. na niewielkim zboczu, na czterech tarasach i do 1945 r. był miejscem pochówku. Na pocz. XX w. powierzchnię cmentarza powiększono, a w 1912 r. na górnym tarasie wybudowano kaplicę wg projektu znanego poznańskiego architekta Paula Pitta, której fundatorem był Karl von Delhaes, właściciel majątku Borówko Stare. Teren otoczony murowanym ogrodzeniem z czerwonej cegły z dwiema bramami głównymi i jedną boczną. Po wojnie cmentarz został zdewastowany. Od 2012 r. z inicjatywy Stowarzyszenia Przyjaciół i Sympatyków Ziemi Czempinińskiej trwają sukcesywne prace porządkowe i renowacyjne nekropolii. Cmentarz stanowi własność Gminy Czempin.

Czempin – zespół pałacowy Borówko

Usytuowany na terenie dawnego przedmieścia Czempinia zwanego Stare Borówko. Składa się z pałacu, parku i kaplicy pałacowej. Pałac wzniesiony dla Andrzeja Szoldrskiego w końcu XVII w. na miejscu wcześniejszej rezydencji, zniszczonej podczas wojen szwedzkich. Spalony w 1709 r., odbudowany i rozbudowany w latach 1729 – 1739 przez dodanie galerii i skrzydeł bocznych wraz z wieżami przejazdowymi. Przed 1839 r. rozebrano galerie i wieże bramne. Na początku XX w. przebudowano wnętrza pałacu, wykonano taras, a od strony ogrodu balkon z tarasem. Pałac murowany, częściowo podpiwniczony, piętrowy nakryty dachem wielopłaciowym pokrytym blachą. Zbudowany na rzucie prostokąta z wywyższoną trzyosiową częścią środkową. Elewacje tynkowane z zachowanym bogatym wystrojem architektonicznym i rzeźbiarskim. Trzyosiowe ryzality w elewacji frontowej i od strony ogrodu z bogatą regencyjną dekoracją w szczytach. Na attyce wieńczącej frontowy ryzalit posągi personifikujące cztery kontynenty. Tylne ryzalit poprzedzony jest balkonem z 1904 r. z balustradą ozdobioną neorokokowymi kartuszami z herbami ostatnich przedwojennych właścicieli. Od frontu pałacu znajduje się szeroki taras z kamienną ozdobną balustradą. Bogaty wystój wewnętrzny. Obiekt po remoncie utrzymany w dobrym stanie.

Park o powierzchni 4,13 ha założony w 1 poł. XVIII w. na miejscu wcześniejszego ogrodu. W 2 poł. XIX w. został powiększony w kierunku południowym, a przed pałacem zorganizowano półkolisty podjazd. Zachowany wjazd do parku poprzez późnobarokową murowaną bramę oraz częściowo dawne ogrodzenie od zachodniej strony w formie żelaznego parkanu na ceglanej podmurówce, przedzielonego ceglanymi słupkami. Zachowany XVIII-wieczny drzewostan wraz z reliktem założenia regularnego. Zachowane dawne aleje lipowe we wschodniej i północnej części parku. W parku przeprowadzono prace rewitalizacyjne. Zespół stanowi własność prywatną.

Kaplica - obecnie kościół filialny p.w. św. Apostołów Szymona i Judy. Wzniesiona na północ od pałacu w 1782 r. z fundacji Feliksa Szoldrskiego na miejscu wcześniejszej budowli, wspominanej już w 1298 r., odgródzona od parku murem ceglanym z żelazną kratą, pochodzącym z 2 połowy XIX w. W latach 1848-1945 użytkowana jako świątynia ewangelicka. Murowana z cegły, nakryta dachem dwuspadowym z wieżyczką o ścianach krytych łupkiem i zwieńczoną ostrosłupowym hełmem. Kościół salowy, trójprzęsłowy z zamkniętym trójbocznie prezbiterium, za którym trójbocznie zamknięty aneks z zakrystią. Tynkowane elewacje z pilastrami tokańskimi. Obiekt właściwie użytkowany, służy do nabożeństw pogrzebowych. Osuszono i odnowiono elewację i wymieniono na nowe pokrycie dachu. Własność Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Michała Archanioła w Czempiniu.

Głuchowo – zespół kościoła par. p.w. św. Katarzyny

Parafia erygowana w XIII w. Kościół parafialny wspominany jest w tej miejscowości już w 1298 r. W 1751 r. dawny kościół rozebrano i zbudowano nowy, murowany w stylu barokowym, który poświęcono w 1847 r. Pierwotnie zbudowany na planie krzyża z czworoboczną wieżą z kruchtą w przyziemiu. W 1904 r. został powiększony przez dobudowanie bocznych kaplic. W jednej z nich znajduje się krypta grobowa rodziny Żółtowskich. Kościół jest budowlą murowaną z cegły, nieotynkowaną, jednonawową z nawą poprzeczną, nakrytą dachem wielopołaciowym z dachówki. Ściany ozdobione pilastrami, na ścianach zewnętrznych umieszczone są stare kamienne tablice nagrobne z dawnego cmentarza grzebalnego. Przy kościele znajduje się rzeźba św. Rodziny autorstwa rzeźbiarza Władysława Marcinkowskiego, przeniesiona tutaj z parku w Jargoniewicach, która stanowiła część Pomnika dla Poległych, ufundowanego w 1923 roku przez rodzinę Żółtowskich. W ostatnim czasie wyremontowano drewnianą konstrukcję dachu i wymieniono pokrycie na nowe oraz przeprowadzono remont dachu kaplicy północnej. Teren kościoła otoczony XIX-wiecznym murowanym z cegły ogrodzeniem z bramą. Budynek plebanii murowany, z przełomu XVIII/XIX w., przebudowany w XX w., wielokrotnie remontowany w dobrym stanie.

Głuchowo – zespół pałacowy

Pałac położony w centralnej części parku, po jego południowej stronie na granicy z podwórzem usytuowana jest oficyna. Na wschód od oficyny na pograniczu z podwórzem wznosi się dawna stajnia koni wyjazdowych. Pałac wzniesiony został w końcu XVII w. dla Hieronima Kołaczkowskiego, jako budowla murowana, parterowa z wywyższoną częścią środkową, przebudowana dla Stefana Żółtowskiego w 1882 r. Pałac wówczas podwyższono, przebudowano wnętrza, dodano frontowy czterokolumnowy portyk z balkonem, zwieńczony murkiem attykowym z tablicą z kartuszem herbowym Żółtowskich pośrodku. Budynek murowany z cegły, podpiwniczony, otynkowany, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem jednopłaciowym pokrytym papą, szczytowe przybudówki nieco niższe. Obiekt po remoncie w dobrym stanie.

Park krajobrazowy o powierzchni ok. 5 ha, założony w końcu XVIII w., przekształcony ok. poł. XIX wieku. Do parku prowadzą dwa wjazdy – główny na wprost pałacu, drugi bliżej sąsiadującego z zespołem od strony południowej kościoła. Na północ od pałacu znajduje się staw. Od pałacu do kościoła prowadzi aleja lipowa, natomiast wzdłuż północnej granicy wiedzie aleja grabowa. Wśród drzewostanu wyróżniają się pomnikowe okazy klonu, kasztanowca, dębu szypułkowego, buku, jesionu i lipy srebrzystej. Park jest ogrodzony, w znacznej części uporządkowany.

Oficyna została wzniesiona ok. 1882 r., murowana z cegły, częściowo podpiwniczona, dwukondygnacyjna z użytkowym poddaszem, nakryta dachem płaskim pokrytym papą. Budynek wzniesiony na planie zbliżonym do prostokąta z wydatnym ryzalitem od strony południowej i jednoosiowym ryzalitem pośrodku elewacji frontowej północnej. Stan zachowania dobry.

Stajnia koni wyjazdowych, wzniesiona w 4 ćw. XIX w. Budynek murowany z cegły, parterowy z użytkowym magazynowym poddaszem, nakryty dachem płaskim pokrytym papą. Elewacje częściowo tynkowane z pozostawionym ceglany detalem w postaci gzymsów. Stan zachowania dobry. Zespół stanowi własność prywatną.

Gorzyczki – zespół pałacowy

Pałac zbudowany został w 1868 r. przez ówczesnego właściciela Edwarda Potworowskiego dla córki Karoliny zamężnej od 1861 z Arturem Horwatem, przez architekta Stanisława Hebanowskiego. Został odnowiony i przebudowany w 1923 r. przez rodzinę Horwattów. Murowany z cegły, otynkowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny z trójkondygnacyjną wieżą w narożniku północno-zachodnim, nakryty dachem czterospadowym. Elewacje z zachowanym neorenesansowym detalem, z trójosiowym ryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem pośrodku fasady. Obiekt utrzymany w dostatecznym stanie.

Park krajobrazowy o powierzchni ok. 4,2 ha z ok. poł. XIX w. z główną osią na linii północ-południe. Główny wjazd do parku prowadzi przez murowano-żeliwną bramę, dalej drogą dochodzącą do polany przed frontem pałacu. Przy wschodniej granicy parku zachowana brama w formie dwóch par kolumn. W północno-zachodniej części parku znajdują się dwa niewielkie stawy. Zwarty kompleks starodrzewu znajduje się w północnej i wschodniej części parku. Wśród drzew przeważa klon pospolity, jesion wyniosły, lipa drobnolistna, daglezja i topola biała. Przed fasadą pałacu zachowany pomnikowy platan klonolistny. Zachowały się elementy architektury ogrodowej. Stan zachowania dostateczny. Park wymaga przeprowadzenia prac porządkowych i pielęgnacyjnych. Własność Skarbu Państwa.

JASIEŃ – park dworski

Park założony w 1 poł. XIX w. w stylu krajobrazowym, przekształcony w XX w., obecnie o powierzchni ok. 2 ha. Zachowany w stanie szczątkowym. Całkowicie zatarty został pierwotny układ przestrzenny i komunikacyjny. Drzewostan złożony głównie z topoli pochodzi z okresu powojennego. Pojedyncze egzemplarze starodrzewu: lipa, jesion, klon, kasztanowiec. Park jest własnością Rolniczej Korporacji Spółdzielczej w Czempiniu.

Piotrkowice – zespół dworsko-folwarczny

Dwór zbudowany ok. 1830 r. dla Jana Koczorowskiego i Tekli z Trzczańskich. Przebudowany w 1872 r. Budynek zwrócony jest fasadą w kierunku południowym, murowany z cegły, podpiwniczony, parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką ceramiczną karpiówką. Wzniesiony na planie prostokąta z ryzalitami pośrodku elewacji południowej i północnej. Elewacje tynkowane z zachowanym częściowo detalem architektonicznym w postaci gzymsu cokołowego, szerokich opasek okiennych, nadokienników, ząbkowego gzymsu wieńczącego i podobnego w zwieńczeniu szczytów. Budynek nieużytkowany w bardzo złym stanie.

Park założony ok. poł. XIX w. na miejscu wcześniejszego ogrodu na rzucie zbliżonym do prostokąta z trzema stawami w części północnej. W latach 70. XX w. zniszczono środkową część parku po stronie dworu poprzez wycięcie drzewostanu i wybudowanie tu budynków inwentarskich, dzieląc dawny układ na dwie części. Całkowicie zatarta została kompozycja parku oraz zniszczono wiele cennych drzew. W północnej części parku zachowane stawy połączone rowami melioracyjnymi. Wśród drzewostanu wyróżniają się dęby szypułkowe, jesiony, klon zwyczajny i lipa szerokolistna, z których kilka o pomnikowych rozmiarach. Park w złym stanie. Zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną.

W skład zespołu folwarcznego wchodzi: murowana stajnia, wzniesiona w k. XIX w., posiadająca tynkowane elewacje z zachowanym detalem, obora wzniesiona ok. 1874 r., murowana z cegły, z przybudówką od strony południowej, z wnętrzem z wprowadzonymi powtórnie podziałami związanymi z adaptacją na kurnik, owczarnia z 1874 r., murowana z cegły, na podmurówce kamiennej, dwie stodoły, przebudowane na owczarnie, zbudowane w 4 ćw. XIX w., murowane z cegły, elewacje artykułowane rzędem płytek, zamkniętych odcinkowo wnek o tynkowanych polach. Obecnie pełnią funkcję kurników. Właścicielem użytkowanych budynków gospodarczych jest Rolnicza Korporacja Spółdzielcza w Czempieniu.

Piotrowo Pierwsze – park pałacowy

Założony na pocz. XIX w., przekształcony w końcu XIX w. i powiększony na początku XX w., ze starszą częścią zachodnią przy dworze i młodszą wschodnią., o powierzchni ok. 5,7 ha. Zachowany drzewostan składa się głównie z dębu, daglezi, klonu i lipy, zachowane dwie aleje lipowe założone na początku XX w. Wschodnia część o charakterze leśnym z niewielkim stawem, a wśród drzew dominuje tu klon jawor, klon pospolity i wiąz. Park zaniedbany, wymaga rewaloryzacji. Własność Skarbu Państwa.

Rakówka – zespół dworski

Dwór wzniesiony ok. 2 poł. XIX w., rozbudowany i przebudowany po 1925 r. przez Władysława Radomskiego. Budynek murowany z cegły, częściowo na kamiennej podmurówce, część ścian wewnętrznych w konstrukcji muru pruskiego. Podczas przebudowy dodano dwa pomieszczenia od strony wschodniej, wystawkę w połaci dachowej i okazały czterokolumnowy portyk od strony elewacji frontowej północnej. Obecnie jest to budynek podpiwniczony, parterowy, z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym. Elewacje tynkowane. Wejście główne do budynku poprzedzone portykiem o doryckich kolumnach. Budynek po remoncie kapitalnym.

Park o powierzchni ok. 2 ha, założony w stylu krajobrazowym w 2 poł. XIX w., przekształcony po 1925 r., w kształcie zbliżonym do prostokąta, rozciąga się na północny zachód od dworu. Obiekt po rewaloryzacji. Zespół dworski jest własnością prywatną.

Stary Gołębin – kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP

Zbudowany z fundacji Jana i Doroty Domiechowskich w latach 1670-1671. W 1870 r. kościół odnowiono, w 1881 r. dobudowano staraniem Emila Szoldrskiego kaplicę, pod którą znajduje się grobowiec Szoldrskich. Kościół orientowany, konstrukcji zrębowej, na podmurówce ceglanej, jednonawowy z kwadratową wieżą od zachodu. Wieża zwieńczona jest hełmem blaszanym z latarnią z XIX w., na dachu nawy wieżyczka z sygnaturką. Dachy dwuspadowe, na zakrystii jednospadowy, wspólny z prezbiterium.

W latach 1993-2004 przeprowadzono kapitalny remont świątyni. W ostatnim czasie wykonano drenaż wokół kościoła, a wewnątrz przeprowadzono remont organów, ołtarzy głównego i bocznego południowego, poddano renowacji figury św. Stanisława i św. Wojciecha. Utrzymany w dobrym stanie.

Stary Gołębin – park dworski

Park o powierzchni ok. 12 ha, na rzucie zbliżonym do prostokąta, założony w końcu XVIII w., powiększony w kierunku południowym na początku XX w. Główny wjazd znajduje się na wprost kościoła, drugi od strony podwórze folwarcznego. Park obecnie mocno przekształcony – założone ogródki, boisko, wydzielony teren przedszkola z placem zabaw we wschodniej części. Z dawnego układu parkowego zachowana aleja platanowa prowadząca niegdyś od strony kościoła do dworu, aleja lipowa w południowej części parku, szpalery grabowe w zachodniej części. Najstarsze drzewa – dęby i graby pochodzą z XVIII w. Na terenie parku dwie figury – w zamknięciu jednego ze szpalerów grabowych Najświętszego Serca Jezusowego z 1908 r. oraz barokowa, wykonana z piaskowca figura św. Jana Nepomucena z około 1720-1730 r. Własność Gminy

Czempiń.

MIASTO KOŚCIAN

Kościół par. p.w. NMP Wniebowziętej

Wzniesiony w XV w., jest budowlą gotycką, halową, orientowaną, murowaną z cegły. Zbudowany na rzucie nieregularnego prostokąta zamkniętego od wschodu nieregularnym siedmiobokiem, z niską czworoboczną wieżą od zachodu, w której przyziemiu znajduje się kruchta. Korpus główny czteroprzęsłowy z bardzo wąskimi nawami bocznymi, wzdłuż naw bocznych posiada rzędy kaplic, różnej wysokości i głębokości. Bryła zewnątrz oszkarpowana. Ostatnio przeprowadzono remont pokrycia dachu i wieży dachowej. Stan zachowania dobry.

Kościół par. p.w. Pana Jezusa

Dawna kaplica klasztorna zakonu OO Dominikanów, wzniesiona w stylu barokowym w latach 1670-1680. Obecnie stanowi prezbiterium rozbudowanego w latach 1905-1907 według zasad neobaroku kościoła p.w. św. Ducha. Zbudowany z cegły, otynkowany, dach dwuspadowy, kryty dachówką. Na dachu drewniana wieża z neobarokowym hełmem. Stan zachowania dobry.

Kościół par. p.w. św. Ducha

Wzniesiony w 2 poł. XV w, przebudowany w XVI-XVII w. i XVIII w. Murowany z cegły, salowy. Dachy dwuspadowe, kryte dachówką. Stan zachowania dobry.

Kościół ewangelicki, ob. biblioteka

Budynek wzniesiony został w latach 1843-1846, o architekturze późnoklasykistycznej, po II wojnie popadł w ruinę, przebudowany i zmodernizowany na potrzeby biblioteki w latach 70. XX w., utracił zabytkowy charakter. Własność Gminy Miejskiej Kościan.

Cmentarz rzymskokatolicki

Cmentarz rzymskokatolicki przy ul. ks. Bączkowskiego, to najstarsza istniejąca do dziś nekropolia kościańska z pocz. XIX w. Przylega do Parku Miejskiego, a jego powierzchnia wynosi 2,23 ha. Na jego terenie znajduje się wiele grobów osób zasłużonych dla miasta i Ziemi Kościańskiej, a także kwatery zbiorowe i pomniki upamiętniające tych mieszkańców. Wiele z zachowanych nagrobków odznacza się wysokim poziomem artystycznym. Niestety, ich stan zachowania z roku na rok się pogarsza, część została zlikwidowana.

Zespół cmentarza ewangelickiego

Kaplica i ogrodzenie cmentarza przy ulicy ks. Bączkowskiego. Pod koniec XIX w. wzniesiono przy głównym wejściu neogotycką kaplicę cmentarną wraz z domem grabarza. Cały teren otoczono murem z nietynkowanej cegły klinkierowej. Po II wojnie

światowej nekropolii przejęła parafia katolicka. Z czasem zlikwidowano wszystkie dawne nagrobki, a w ich miejscu zaczęto grzebać zmarłych parafian. Założono tutaj mauzoleum zamordowanych mieszkańców Ziemi Kościańskiej oraz kwaterę poległych żołnierzy radzieckich. Obecnie po dawnej nekropolii kościańskich ewangelików, poza wspomnianymi obiektami, pozostały jedynie bezimienny grobowiec oraz fragment rodzinnych grobów pozbawionych tablic epitafijnych przy murze.

Zespół klasztorny Bernardynów, ob. Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne

Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. Oskara Bielawskiego, usytuowane przy ul. Kościuszki, na terenach dawnego klasztoru i ogrodów klasztornych Bernardynów, to zespół budynków o różnej metryce: sięgającej XV wieku – adaptowany dawny kościół Bernardynów na budynek szpitalny. Na początek XVIII wieku datowany jest dawny budynek klasztorny, gruntownie przebudowany na początku XVII wieku i w 1839 roku z korpusem nawy kościoła oraz Dom Poprawy z 1839 roku częściowo położony na miejscu dawnego budynku klasztorowego, o cechach klasycyzujących. Natomiast w latach 1893-1903 powstało willowo-parkowe założenie szpitala. Kaplica p.w. Najświętszej Panny Marii Anielskiej, zamknięta trójbocznie, trójdzielna, nakryta sklepieniem kolebkowym z lunetami, na gurtach. Dach dwuspadowy, na dawnej nawie obniżony, kryty dachówką. Dawna nawa kościoła klasztorowego murowana z cegły, tynkowana, obecnie trzypiętrowa, pełni częściowo funkcje mieszkalne. Dawny budynek klasztorny, murowany z cegły na rzucie prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z prostopadłościennymi, tworzącymi ryzality w obu fasadach, sześciokondygnacyjnymi wieżami i półkolistym ryzalitem w elewacji południowej. Dach dwuspadowy, na wieżach czterospadowy, kryty dachówką z lewej strony trójkondygnacyjna przybudówka z mieszkalnym poddaszem. Pawilony szpitalne zbudowane w latach 1899-1901. Murowane z cegły ceramicznej, wysoko podpiwniczone, piętrowe, z mieszkalnym poddaszem. Dachy wielopołaciowe, z naczółkami, kryte dachówką. Obiekty położone na terenie parku z zachowaną aleją lipową. Stan obiektów generalnie dobry. W ostatnich latach w obiektach wymieniono stolarkę okienną i drzwiową, wykonano renowację elewacji, wymianę poszycia dachu, izolację pionową fundamentów wraz z drenażem, zagospodarowano teren poprzez wybudowanie nowej drogi dojazdowej i wykonanie ścieżek, miejsc parkingowych oraz prace pielęgnacyjne w parku. Budynki stanowią własność prywatną i Wielkopolskiego Wojewódzkiego Urzędu Marszałkowskiego.

Pozostałości obwarowań miejskich

Wzniesione w XIV - XV w. Wysokie na 7 m, o grubości 2 m. Stanowią przykład średniowiecznego budownictwa obronnego. Obecnie zachował się odcinek ok. 80 m wzdłuż rzeki Obry. Po renowacji część oddzielająca tereny sądu od terenów zielonych

nad rzeką.

Ratusz

Zbudowany w poł. XIX w., z relikdami budynku z k. XVIII w., na rzucie prostokąta, o cechach późnoklasycystycznych. Trójkondygnacyjny z czworoboczną wieżą na osi elewacji północno-zachodniej. Murowany z cegły, podpiwniczony, otynkowany, elewacje opilastrowane. Wejście w przyziemiu wieży flankowane kolumnami jońskimi. Kryty dachem naczółkowym, wieża namiotowym. Ryzalit elewacji wieżowej zwieńczony trójkątnym naczółkiem dekorowanym gzymsem kostkowym, taki sam gzyms wieńczy wieżę. Generalny remont przeprowadzono w 2019 r., budynek dostosowano do potrzeb osób niepełnosprawnych, wybudowano windę, w wieży zegarowej odrestaurowano zegarowe wnętrza i wykonano punkt widokowy. W ratuszu położonym w centrum rynku, mieszczą się obecnie m.in. Muzeum Regionalne i Urząd Stanu Cywilnego. Własność Gminy Miejskiej Kościan.

Gimnazjum, ob. Liceum Ogólnokształcące im. Oskara Kolberga

Budynek wzniesiony w 1928 r. w stylu neobarokowym wg projektu Jana Andrzejewskiego. Murowany, na rzucie litery L, podpiwniczony, trójkondygnacyjny, przykryty dachem mansardowym z wieżyczką w fasadzie. Pośrodku fasady 7-osiowy ryzalit, w którego przyziemiu portal flankowany dwiema stylizowanymi jońskimi półkolumnami wspierającymi przerwany naczółek z kartuszem. Po obu stronach kartusza dwójka nagich postaci dzieci z książkami, umieszczona na tle liści akantu. Druga i trzecia kondygnacja ryzalitu akcentowana stylizowanymi jońskimi pilastrami. Aula liceum, obejmująca swoją wysokością dwie kondygnacje, posiada bogaty wystrój sztukatorski. Stan zachowania dobry. Własność Gminy Miejskiej Kościan.

Zabudowa mieszkaniowa

Ponad 20 budynków w historycznej zabudowie miasta, przedstawiających wartości historyczne i artystyczne, wzniesionych w różnym czasie - od pierwszej połowy XVII wieku (Rynek numer 18) do lat dwudziestych XX wieku (Kościuszki numery 3, 6) głównie w zabudowie zwartej, również wolnostojących, jedno i dwukondygnacyjnych, często z użytkowym poddaszem, murowanych, nakrytych dachami płaskimi, dwuspadowymi, mansardowymi. Są przykładem głównie architektury klasycystycznej (domy przy Rynku), ale i eklektycznej (willa przy Młyńskiej), barokowej (Wrocławska nr 4) czy późnorenesansowej (Rynek 18). Spełniają oprócz funkcji mieszkalnych często również usługowe, głównie te usytuowane w Rynku. Prezentują różny stan zachowania, od złego (niezamieszkały dom przy ul. Szewskiej), przez dostateczny, większość domów dobry, po bardzo dobry. Niektóre budynki po przeprowadzonych renowacjach utraciły zabytkowy charakter (dom nr 23 przy Rynku i dom nr 1 przy ul. Szczepanowskiego).

Część budynków zachowała oryginalne detale architektoniczne. Do najcenniejszych budynków należy dom z 1735 r. przy ul. Franciszka Masztalerza 2. Budynek wąskofrontowy, usytuowany szczytem do ulicy z zachowaną oryginalną więźbą dachową i stropem belkowym z powalą w układzie jodełkowym oraz późnobarokową stolarką drzwiową. Stan zachowania bardzo zły, obecnie zabezpieczony. Ostatnio przeprowadzono prace remontowe w budynkach przy ul. Nadobrzańskiej 6 i Szczepanowskiego 11.

Wodociągi miejskie

Zespół wzniesiony w pocz. XX w. według projektu inżyniera Xsavera Geislera. Utworzony przez trzy obiekty: wieżę ciśnień, stację pomp i filtrów oraz dom kierownika. Wieża ciśnień o wysokości 40 metrów, posadowiona na planie kwadratu. Partia przyziemia w formie cokołu zbudowanego z cegły licówki i granitowych ciosów, na cokole oparty trzon w formie prostopadłościanu z dwukolorowej cegły. Jasnożółte elewacje trzonu urozmaicone ceglasczerwonymi opaskami okiennymi i lizenami ujmującymi naroża. Na trzonie głowica ze zbiornikiem na wodę, wsparta na ceglany fryzie arkadowym, z narożnymi wykuszami zwieńczonymi spiczastymi hełmami. Wieża pokryta wysokim, czteropłociowym dachem namiotowym z dachówki. Po generalnym remoncie w 2014 r. adaptowana na cele sportowo – edukacyjno – turystyczne: ściankę wspinaczkową i obserwatorium astronomiczne. Obiekt wyróżniony w ogólnopolskim konkursie „Zabytek zadbane 2015”.

Budynek stacji pomp i filtrów, obecnie częściowo przebudowany, wzniesiony na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, murowany z cegły, otynkowany, w partii szczytowej z ceglany pasem gzymsu kordonowego. Nakryty dachem dwuspadowym. Po renowacji. Stan dobry.

Dom kierownika wodociągów murowany, na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, z dwukondygnacyjnym ryzalitem w części południowej, nakryty dachem wielospadowym z naczółkiem od strony zachodniej. Elewacje do połowy wysokości licowane czerwoną cegłą, wyżej tynkowane. Obiekty pełnią obecnie funkcje mieszkalno - usługowe i rekreacyjno - sportowe.

Wiatraki

Wiatrak typu koźlak, na Skwerze Krimpen. Elementy konstrukcji nośnej pochodzą z 1714 r., przebudowywany w XIX i XX w. W 1977 roku gruntownie odnowiony i przeniesiony na obecne miejsce. Dwukondygnacyjny, wzniesiony na planie zbliżonym do kwadratu. Konstrukcja ścian ramowa, oszalowana deskami. Nakryty dachem dwuspadowym ściętym od strony wietrznej. Wejście na wysokości I kondygnacji poprzedzone schodami i galerią. Od strony wietrznej cztery śmigła. Obecnie mieści się

w nim pracownia artystyczna. Stan zachowania dobry. Własność prywatna.

Drugi wiatrak typu koźlak, z 1 poł. XIX położony jest przy ul. Kruczkowskiego. Nieużytkowany, zachowany w dostatecznym stanie, jest własnością prywatną.

GMINA KOŚCIAN

Bonikowo – kościół par. p.w. św. Mikołaja

Kościół wzniesiony w 1785 r. przez misjonarzy z Kościana. Konstrukcji szkieletowej wypełnionej ceglami, oszalowany. Prezbiterium od zachodu zamknięte trójbocznie, przy nim od północy kaplica, od południa zakrystia. Dachy kryte gontem, nad kaplicą i zakrystią – blachą. Na dachu nawy wieżyczka z latarnią i hełmem cebulastym z 1936 r. Nad prezbiterium wieżyczka na sygnaturkę nakryta daszkiem namiotowym. Wnętrze o ścianach tynkowanych przykryte stropami. Kościół gruntownie restaurowany w 1899 r. W roku 1971 odnowiono wnętrze. Obiekt zachowany w dobrym stanie. W ostatnich latach wykonano impregnację ścian, dachu oraz wieży, wymieniono pokrycie dachowe na nowy gont z drewna świerkowego. Wewnątrz przeprowadzono prace konserwatorskie i restauratorskie przy zespole witraży. Obiekt zachowany w dobrym stanie.

Bonikowo - zespół folwarczny

Park krajobrazowy, założony przez ówczesnych właścicieli dóbr – Chłapowskich w 1 poł. XIX w., przekształcony w końcu XIX i na pocz. XX w. Od strony południowej zachowany dawny wjazd do parku z murowaną bramą. Najstarszy drzewostan występuje w południowo-zachodniej części założenia parkowego, występują tu liczne okazy jesionów, kasztanowców, dębów i klonów. W części północnej zachowane pozostałości lodowni, murowanej z kamienia ciosanego i cegły, o kilku pomieszczeniach, z których część sklepiona krzyżowo. Obecnie obiekt znajduje się w złym stanie. Na skutek braku pielęgnacji nastąpił nadmierny rozrost samosiewów i krzewów. Częściowo zatarty został układ komunikacyjny i pierwotna kompozycja.

Spichlerz znajduje się w zachodniej części południowej pierzei podwórza folwarcznego. Zbudowany w 2 poł. XIX w., murowany z cegły, trójkondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą. Elewacje tynkowane z zachowanym częściowo detalem. Budynek w stanie dostatecznym. Zespół jest własnością prywatną.

Choryń – zespół kościoła par. p.w. św. Katarzyny

Kościół wzniesiony w 1851 r. z fundacji ówczesnego właściciela majątku, Józefa Taczanowskiego, w stylu neogotyckim. Murowany, złożony z prostokątnej nawy z kruchtą od zachodu, wielobocznie zamkniętego prezbiterium od wschodu oraz kaplicy z kryptą grobową Taczanowskich od południa. Dachy dwuspadowe kryte dachówką. Naroża korpusu i kaplicy zaakcentowane smukłymi przyporami z iglicami, prostokątne

otwory okienne i drzwiowe zamknięte ostrołukami. Wnętrze nawy nakryte stropem kasetonowym, kaplica sklepiona krzyżowo. W latach 1969-1970 obiekt został otynkowany, odnowiono również strop. Stan zachowania dobry.

Dzwonnica wolnostojąca zbudowana w 2 poł. XIX w. Murowana, nie otynkowana, założona na planie kwadratu. Otwarta czterema ostrołukowymi arkadami z ceglana dekoracją maswerkową, nakryta przecinającymi się dachami dwuspadowymi, w narożach oszkarpowana. Zachowana w dobrym stanie.

Choryń – zespół dworsko-folwarczny

Usytuowany jest we wschodniej części wsi, po stronie północnej drogi prowadzącej do Jerki. Południową część założenia zajmuje zespół rezydencjonalny. Dwór istniał już co najmniej w XVII w. Pierwszy opis dworu pochodzi z 1722 r., kolejny, z 1769 r. wspomina o drewnianym budynku. Obecny dwór pochodzi z pocz. XIX w., wzniesiony w stylu klasycystycznym przez Taczanowskich. Po połowie XIX w. rozbudowany o boczne skrzydło od strony elewacji tylnej oraz boczny aneks od strony południowej. Budynek murowany, parterowy, wzniesiony na rzucie prostokąta z parterowymi aneksami od strony północnej i południowej oraz dwukondygnacyjnym skrzydłem od strony zachodniej. Część zasadnicza nakryta dachem dwuspadowym z naczółkami, aneksy dachami płaskimi. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem. Elewacja frontowa z boniowaniem w narożach, z otworem drzwiowym ujętym w pary kanelowanych pilastrów, nad którym trójkątny naczółek. Nad otworami okiennymi dekoracja w formie podwieszanej girlandy. Ściana aneksu północnego zwieńczona attyką. Elewacje boczna i tylna z częściowo zachowanym detalem, częściowo przekształcone. Remont kapitalny przeprowadzono w latach 1993-1996. Zachowany w dobrym stanie.

Oficina wzniesiona została przypuszczalnie w latach 20. lub 30. XIX w., przebudowana w końcu XIX w. Budynek murowany z cegły, wysoko podpiwniczony, parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką, z trójosiową wystawką od strony zachodniej. Budynek na planie prostokąta z dobudowaną później od frontu werandą z tarasem. Kapitalny remont obiektu przeprowadzony w 1978 r. Utrzymana w dobrym stanie.

Park o powierzchni ok. 5 ha (częściowo na terenie zespołu kościelnego) założony w 1 poł. XIX w. w stylu krajobrazowym z elementami regularnymi w części wschodniej. Obiekt na bieżąco pielęgnowany, utrzymany w dobrym stanie.

Budynek mieszkalny nr 29, usytuowany przy północnej granicy parku to przypuszczalnie stary spichlerz z XVIII w., przekształcony na pocz. XX w. na mieszkania służby folwarcznej. Budynek murowany z kamienia i cegły, nie podpiwniczony,

dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem nakryty dachem dwuspadowym. Obiekt obecnie nie jest użytkowany znajduje się w złym stanie technicznym (spękane ściany, ubytki w pokryciu dachowym, zniszczona więźba dachowa, ugięte, częściowo zarwane stropy). Zespół folwarczny posiada interesujący spichlerz, murowany, dwukondygnacyjny, z dwukondygnacyjnym poddaszem, usytuowany w zachodniej części pierzei południowej podwórza, wzniesiony w k. XVIII w. Obiekt utrzymany w stanie dostatecznym, z nielicznymi ubytkami tynków zewnętrznych. Również z końca XVIII w. pochodzi murowana kuźnia, nakryta dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Przed elewacją frontową podcień utworzony z czterech drewnianych słupów podtrzymujących pulpitowy dach. Obiekt zachowany w stanie dostatecznym. Zespół dworsko-folwarczny jest własnością Spółki Skarbu Państwa „DANKO” Hodowla Roślin Sp. z o.o. z/s w Choryni.

Darnowo – zespół folwarczny

Dom nr 8 (dawna rządcówka) i nr 10, usytuowane w północnej pierzei podwórza folwarcznego. Powstały na pocz. XIX w., murowane z cegły, parterowe z użytkowym poddaszem, nakryte dachami naczółkowymi pokrytymi dachówką. Wzniesione na planie prostokąta. Elewacje tynkowane. W obu domach przebudowano elewacje oraz wymieniono stolarkę okienną i drzwiową. Własność prywatna. Stan dostateczny.

Dom nr 12, usytuowany na wschód od podwórza gospodarczego, przeznaczony dla czterech rodzin. Murowany z cegły, podpiwniczony, parterowy z mieszkalnym częściowo poddaszem, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Wzniesiony na pocz. XX w. na planie wydłużonego prostokąta. Elewacje tynkowane. Wymieniona stolarka. Własność prywatna. Stan dostateczny.

Gryżyna – ruiny kościoła p.w. św. Marcina

Usytuowane ok. 1,5 km na południowy zachód od zabudowań wsi. Kościół wzniesiony w k. XIII w. z fundacji Wojsława Borka, właściciela wsi. Murowany z kamieni polnych o nieregularnym kształcie, łączonych zaprawą. Był budowlą orientowaną, jednoprzestrzenną, o wydłużonej nawie i prezbiterium zamkniętym prosto na rzucie kwadratu. W prezbiterium widoczne są nikielne ślady osadzenia sklepienia. Do wnętrza nawy prowadziły dwa portale, zachodni i południowy, zamknięte łukami ostrymi. W południowej ścianie nawy i prezbiterium znajdowały się trzy okna, ściana północna zgodnie ze średniowieczną tradycją budowlaną nie posiadała otworów okiennych. Kościół został zniszczony podczas najazdu szwedzkiego w XVII wieku. Do dziś zachowały się częściowo mury obwodowe w wysokości sięgającej do 7 m. Obecnie jako trwała ruina zachowana w dobrym stanie, po konserwacji. Teren wokół zabytku jest zadbany.

Gryżyna – zespół kościoła par. p.w. św. Barbary

Zbudowany w 1888 r., w stylu neogotyckim, wg projektu mistrza Alexisa Langer'a z Wrocławia, z fundacji Aleksandra Lossowa. Murowany z cegły, trójnawowy, halowy, założony na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Dachy kryte blachą. Elewacje nietynkowane, oszkarpowane, zwieńczone geometrycznym fryzem. Do korpusu głównego od północnego wschodu przylega murowana, wysoka na 45 m wieża, również nietynkowana, oszkarpowana, zwieńczona iglicą. W szczycie zachodnim data 1888, od strony północnej kruchta. Wewnątrz m.in. neogotycki ołtarz główny i barokowe rzeźby. Otwory okienne zamknięte ostrołukowo, zdobione maswerkiem.

Na ogrodzonym przykościelnym cmentarzu zachowane groby proboszczów i właścicieli majątku, w tym Teofila Wysogoty Zakrzewskiego herbu Wyskoka, który został w bieżącym roku odrestaurowany.

Gryżyna – zespół dworsko-folwarczny

Dwór wzniesiony w 1793 r. dla Wiktora Wierusz-Kowalskiego w stylu barokowym. Przebudowany i rozbudowany o boczne skrzydła prawdopodobnie w 4 ćw. XIX w. Na pocz. XX w. dobudowano frontowy ganek. Budynek murowany, parterowy z mieszkalnym poddaszem, założony na rzucie prostokąta. Część środkowa nakryta dachem mansardowym, skrzydła boczne dachami płaskimi. Elewacje tynkowane z zachowaną dekoracją (opaski okienne, narożne bonie), zakończone gzymsem koronującym. W osiach elewacji północnej i południowej wystawki zwieńczone szczytami. We frontowym naczółku kartusz z herbami Junosza i Dryja oraz tabliczka z datą „MDCCLXXXIII”. Obecnie w dworze mieszczą się mieszkania pracowników Stadniny Koni w Racocie. Stan zachowania zadowalający.

Oficina usytuowana we wschodniej części zespołu rezydencjonalnego, zbudowana została w końcu XVIII w. Murowana z cegły, parterowa z użytkowym poddaszem, nakryta dachem trójspadowym pokrytym dachówką. W połąci wschodniej i zachodniej późniejsze wystawki. Pierwotnie dom gospodarczy z kuchnią i przybudówką pralni, obecnie mieszkalny ze sklepem w części północnej. Budynek wymaga remontu (zawilgocone, mineralizowane tynki zewnętrzne).

Park założony w końcu XVIII w. w stylu krajobrazowym, na miejscu starszego ogrodu, o powierzchni ok. 1 ha. Drzewostan skupiony głównie w południowej i wschodniej części zespołu. Na północ od dworu zachowany szpaler grabowy. Starodrzew stanowią przede wszystkim lipy, dęby i wiązy szypułkowe. Na terenie parku zachowała się oryginalna lodownia usytuowana na usypanym kopcu, zbudowana w 2 poł. XIX w. z cegły i kamienia na planie koła, dach stożkowy kryty strzechą. Obiekt w 2017 r. wyremontowano, pokryto nową strzechą.

W zespole folwarcznym, który położony jest na zachód i południe od części rezydencjonalnej, a od strony północnej sąsiaduje z terenem kościoła p.w. św. Barbary, z dawnej zabudowy dziedzica gospodarczego do rejestru zabytków zostały wpisane: stajnia z 1891 r., obecnie obora, stajnia z około 1855 r. odbudowana po pożarze w 1924 r., obora z 1883 r., obora z 1887 r., kurnik z 1874 r., spichlerz wzniesiony w latach 1854 - 1855, gorzelnia z 1901 r. Obiekty w większości użytkowane, zachowane w stanie zadowalającym. Budynki murowane z cegły, na podmurówkach z kamienia polnego, częściowo tynkowane, częściowo z dekoracją architektoniczną wykonaną w czerwonej cegle, kryte głównie dachami dwuspadowymi. Tylko gorzelnia złożona z kilku brył o różnych wysokościach – część najwyższa czterokondygnacyjna, na planie litery "L" z wolnostojącym kominem. Remontu wymaga spichlerz. Niszczeje budynek gorzelni, od lat nieużytkowany.

Zespół dworsko-folwarczny użytkowany przez Stadninę Koni w Racocie.

Kawczyn – wiatrak koźlak

Wiatrak, nazwany „Wojciech”, zrekonstruowany w 1977 r. przy użyciu elementów konstrukcji nośnej, (koziół, słup, mącznica) oraz wału napędowego z kołem pałecznym, pochodzących z wiatraka z 1805 r. ze Starego Lubosza. Usytuowany przy drodze do Kościana. Dwukondygnacyjny budynek założony na planie zbliżonym do kwadratu. Wejście do wnętrza na wysokości pierwszej kondygnacji poprzedzone drewnianymi schodami i zadaszonym gankiem. Całość nakryta dwuspadowym dachem naczółkowym, konstrukcja ścian ramowa, szalowana deskami, krokwiowy dach kryty gontem. Obiekt wyremontowany w I. 90. XX w., obecnie nieużytkowany niszczeje. Stanowi własność prywatną.

Kobylniki – zespół dworsko-folwarczny

Dwór wzniesiony w końcu XVIII w., przebudowany na pocz. XIX w., rozbudowany w 2 poł. XIX w., zmodernizowany po 1911 r. Murowany z cegły, podpiwniczony, parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem mansardowym z naczółkami, pokrytym dachówką. Elewacje tynkowane. Pośrodku elewacji frontowej przed wejściem ganek, dostawiony po 1911 r., którego pary kolumn podtrzymują taras na osi wystawki.

Oficina wzniesiona w 1 poł. XIX w., późnoklasycystyczna. Murowana z cegły, parterowa z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Budynek na planie prostokąta. Elewacje pokryte boniowaniem modelowanym w tynku. Budynki wymagają remontu.

Park z aleją dojazdową, o powierzchni 4,3 ha założony na przełomie XVIII/XIX w., w stylu krajobrazowym, na planie zbliżonym do prostokąta. Na terenie parku występuje drzewostan złożony głównie z jesionu, grabu, dębu szypułkowego, lipy drobnolistnej,

klonu, wiązu, dębu czerwonego, platanu klonolistnego. Zachowany układ kompozycyjny. Przed frontem dworu zachowany kolisty duży gazon, otoczony żywopłotem. W parku przeprowadzono podstawowe prace porządkowe. Zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną.

Na terenie zespołu folwarcznego spichlerz wzniesiony w 1868 r., murowany, tynkowany, dwukondygnacyjny z poddaszem, stajnia z wozownią zbudowana w 1867 r. stodoła z 1877 r., murowana, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym pierwotnie dachówką, obecnie eternitem. Budynek mieszkalny wzniesiony dla pracowników folwarcznych ok. poł XIX w., przebudowany w 1897 r. Murowany z cegły, otynkowany, częściowo podpiwniczony, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką. Budynki użytkowane, utrzymane w dostatecznym stanie, stanowią własność Skarbu Państwa, w użytkowaniu Poznańskiej Hodowli Roślin Sp. z o. o.

Kokorzyn – park pałacowy z aleją dojazdową

Park krajobrazowy o powierzchni ok. 4,8 ha, założony w końcu XVIII w., przekształcony w XIX w., z głównym wjazdem od strony drogi do Kościana. Założenie na rzucie zbliżonym do prostokąta z dawnymi ogrodami w północnej części i trzema stawami na zachód od pałacu, który usytuowany jest w środkowej części parku. Największy zwarty maszyn starodrzewu występuje w południowo-zachodniej części parku, reprezentowany przez wiąz szypułkowy, lipę drobnolistną i szerokolistną, robinie białą, kasztanowiec, dąb szypułkowy. W zachodniej części parku zachowane pomnikowe okazy dębów szypułkowych. W parku nie prowadzi się żadnych prac pielęgnacyjno-porządkowych. Porośnięty przez liczne samosiewy drzew i krzewów oraz zabudowany licznymi szopkami i garażami mieszkańców pałacu. Obiekt wymaga przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych. Własność Skarbu Państwa.

Kurowo – park dworski

Park o powierzchni ok. 2,78 ha założony w stylu krajobrazowym w 2 poł. XIX w. Główny wjazd od strony południowej przez bramę w formie ceglanych, częściowo otynkowanych słupów. Od bramy droga dojazdowa prowadzi przed front dworu. Przed frontem od strony południowej trawnik z pojedynczymi okazami dębów szypułkowych, na północ od dworu staw z wyspą pośrodku. Drzewostan skupiony głównie w północnej części parku za stawem oraz w południowej, gdzie występuje dąb szypułkowy, lipa, grab i wiąz. Zatarty układ kompozycyjny na skutek braku pielęgnacji i nadmiernego rozrostu samosiewów drzew i krzewów. Park wymaga prac rewitalizacyjnych. Własność Spółdzielni Produkcji Rolnej i Przetwórstwa „Nowa Droga” w Kurowie.

Mikoszki – zespół dworski

Dwór alkierzowy wzniesiony w XVIII w., z inicjatywy Anzelma Chłapowskiego rozbudowany na pocz. XIX w. o alkierze, przebudowany częściowo na pocz. XX w. Obiekt murowany z cegły, tynkowany, na podmurówce z kamienia polnego, podpiwniczony, początkowo rozplanowany na rzucie prostokąta, po dobudowie w południowych narożach dwóch alkierzy, zyskał rzut zbliżony do podkowy. Parterowy, z mieszkalnym poddaszem, korpus główny i alkierze nakryte wysokimi dachami czterospadowymi pokrytymi eternitem. Elewacje z wyodrębnioną partią cokołową, zwieńczone profilowanym gzymsem, a naroża zaakcentowane szerokimi lizenami. Budynek użytkowany, utrzymany w dostatecznym stanie.

Kaplica, zbudowana prawdopodobnie na przełomie XVIII i XIX w., na miejscu starszej kaplicy, z inicjatywy ówczesnego dziedzica Mikoszek - Bonawentury Koczorowskiego. Niewielka drewniana kaplica o zwartej bryle, wzniesiona na planie prostokąta z niewyodrębnionym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Nakryta dachem dwuspadowym, a nad prezbiterium trójpołaciowym, krytym wspólnie dachówką ceramiczną. Nad wejściem do kaplicy trójkątny szczyt wieńczy sygnaturka. Zachowana w dobrym stanie.

Park krajobrazowy o pow. 2,55 ha, założony w 1 poł. XIX w. na rzucie nieregularnego wieloboku, z wjazdami od strony wschodniej z głównej drogi oraz od zachodniej od folwarku. Przed frontem dworu dość duży kolisty gazon. W części zachodniej i północno - środkowej parku znajdują się dwa małe stawki połączone rowem. Drzewostan tworzą głównie topole białe, wiązy, robinie akacjowe, jesiony, dęby szypułkowe. W parku zachowane pomnikowe okazy dębu i wiązu. Utrzymany w dostatecznym stanie. Własność Skarbu Państwa.

Nielegowo – zespół dworski

Dwór w stylu willi berlińskiej, wzniesiony w 1902 r. przez Hermanna Lorenza, ówczesnego właściciela dóbr. Murowany z cegły, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem wielospadowym pokrytym dachówką. Elewacje tynkowane, z trzech stron z ryzalitami, z zachowaną bogatą dekoracją sięgającą do wzorów baroku i secesji. W przyziemiu boniowany cokół z wydatnym gzymsem. Nieużytkowany i niszczący od dłuższego czasu obiekt, od 2018 r. w posiadaniu nowego właściciela, który przeprowadza w nim kompleksowy remont, m.in. wymieniono pokrycie dachu, stolarkę okienną i drzwiową, odnowiono elewacje z renowacją sztukaterii, wykonano liczne prace wewnątrz dworu, które pozwoliły już na uruchomienie restauracji „Willa Berlińska”.

Park krajobrazowy o powierzchni ok. 3,10 ha założony w 2 poł. XIX wieku, na

wywyższeniu wśród łąk opadających w kierunku Obry, otacza budynek dworu. Część północna i zachodnia parku starsza, położona wyżej, pozostałe tereny młodsze o charakterze lasu łąkowego. Na granicy starszej i młodszej części staw. W starszej części drzewostan składa się głównie z jesionu, dębu, klonu i robinii. W części południowej przeważa klon jesionolistny, wierzba i olcha czarna. W ostatnim czasie uporządkowano drzewostan, usunięto nagromadzone przez lata śmieci, pogłębiono staw, uporządkowano otoczenie i utwardzono alejki wokół dworu oraz wprowadzono nowe nasadzenia ozdobnych krzewów, ustawiono elementy małej architektury.

Zespół dworski stanowi własność prywatną.

Nowy Dębiec – park dworski

Park krajobrazowy o powierzchni 0,87 ha założony został w pocz. XX w. na miejscu dawnego ogrodu. Park o nieregularnym kształcie z głównym wjazdem od strony drogi do Osieka, drugim wjazdem od strony podwórza. Od strony zachodniej park graniczy z dawnym folwarkiem, którego budynki wchodzą częściowo na teren parku. Od strony wschodniej do parku przylega dawny sad, a po między nimi szpaler z dębu czerwonego i brzozy. Zieleń parkowa skupiona jest głównie na wschodzie i południu od dawnego dworu. Wśród drzew przeważa robinia akacjowa, lipa drobnolistna, klon pospolity i jesion. Zachowany w złym stanie. Własność Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej Nowy Dębiec.

Osiek – zespół dworski

Obecny budynek wzniesiony został na fundamentach starego dworu, pochodzącego z XVIII w., z wykorzystaniem jego piwnic, w latach 1859-1860, z inicjatywy Napoleona Zakrzewskiego, ówczesnego właściciela dóbr. Była to piętrowa, murowana rezydencja, której przebudowa nastąpiła za czasów Janusza Zakrzewskiego. Obecnie jest zrujnowanym budynkiem, bez stropów, części ścian i dachu. Obiekt wymaga remontu kapitalnego. Stan bardzo zły.

Park krajobrazowy o powierzchni 1,86 ha pochodzący z 2 poł. XVIII w., przekształcony w XIX w., założony na rzucie prostokąta położonego wzdłuż drogi do Krzywinia. Główny wjazd prowadził od strony południowo-zachodniej poprzez główną bramę. Niegdyś na północny-wschód od parku usytuowany był sad ze stawem oraz warzywnik. Zwarty najstarszy starodrzew skupiony wokół rezydencji usytuowanej w zachodniej części parku, złożony głównie z grabu, lipy, klonu. Obiekt zaniedbany, w złym stanie. Zespół dworski jest własnością prywatną.

Pianowo – zespół pałacowy

Pałac wzniesiony w 1 ćw. XIX w. jako niewielka siedziba parterowa, nakryta dachem

dwuspadowym, o tynkowanych pięcioosiowych elewacjach. W 4 ćw. XIX w. stary budynek rozbudowano o dwa boczne skrzydła, podpiwniczone, z których północno - wschodnie dwukondygnacyjne, z użytkowym poddaszem, nakryte dachem mansardowym, a drugie południowo – zachodnie parterowe, nakryte dachem płaskim. Obiekt ponownie rozbudowany na pocz. XX w. poprzez dostawienie parterowych przybudówek. W latach 80. XX w. miał miejsce kapitalny remont budynku, podczas którego nadbudowano część południowo - zachodnią i nakryto dachem mansardowym. Dodano też dach mansardowy z lukarnami nad przybudówką północno - wschodnią oraz zmieniono nieco dach na częścią środkową. Elewacje tynkowane. W ostatnim czasie wymieniono częściowo stolarkę okienną, w 2016 r. pokrycie dachu. Stan dobry.

Park krajobrazowy o powierzchni 0,86 ha, założony w końcu 1 poł. XIX w., przekształcony w XX w. Pierwotnie na rzucie wydłużonego prostokąta rozciągającego się wzdłuż torów z sadem od strony południowo-zachodniej. Obecnie park pomniejszony o teren dawnego sadu oraz od strony południowo-zachodniej. Przed rezydencją podjazd wokół kołistego gazonu. Zieleń parkowa skupiona głównie na obrzeżach parku, na zachód od dworu zachowane okazałe dęby szypułkowe. Wśród drzewostanu dominuje robinia akacjowa, dąb i klon. Obiekt utrzymany w dobrym stanie. Zespół pałacowy jest własnością Wspólnoty Mieszkaniowej w Pianowie.

Racot – kościół par. p.w. św. Stanisława Kostki i św. Jerzego

Kościół zbudowany jako kaplica pałacowa w latach 1768-1780 przez rodzinę Jabłonowskich, właścicieli wsi. W latach 1818-1918 świątynia należała do gminy ewangelickiej. Od 1946 r. przejęta przez katolików, była kościołem filialnym parafii w Gryżynie, od 1972 r. stała się kościołem parafialnym. Budowla późnobarokowa, murowana, otynkowana, częściowo podpiwniczona, orientowana. Kościół zbudowany na planie krzyża greckiego, z kolistą nawą centralną i jednoprzęsłowymi ramionami, w których: od wschodu prezbiterium, od zachodu chór muzyczny, od południa i północy łóże wbudowane po 1818 r. Za prezbiterium od wschodu niska kwadratowa zakrystia, obecnie po rozbudowie w 1997 r. służy jako plebania. Ścięte naroża nawy i ściany boczne ramion krzyża ujęte są jońskimi pilastrami. Zewnątrz wszystkie narożniki ujęte uproszczonymi pilastrami tokańskimi z profilowanym gzymsem wieńczącym. Elewacje ramion krzyża zwieńczone trójkątnymi szczytami. Kościół wielokrotnie remontowany, utrzymany w dobrym stanie.

Racot – zespół pałacowo-folwarczny

Zespół pałacowo-folwarczny znajduje się w zachodniej części wsi. Pałac wzniesiony ok. 1785 r. dla księcia Antoniego Barnaby Jabłonowskiego, ukończony przed 1790 r., zaprojektowany prawdopodobnie przez architekta Dominika Merliniego. W końcu XIX w.

lub na pocz. XX w. do pałacu dobudowano od północy nowsze skrzydło. Pałac remontowany był po 1919 r. i w końcu I. 20. XX w. z przeznaczeniem na siedzibę prezydenta Rzeczypospolitej. Jest budowlą murowaną z cegły, w całości podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym pokrytym blachą. Kondygnacja parteru wyższa, piętra niższa. Budynek wzniesiony na planie prostokąta z trójbocznym ryzalitem pośrodku elewacji ogrodowej, z dostawioną od pn. prostokątną węższą częścią z wysuniętym na zach. ostatnim pn. traktem pomieszczeń. Elewacje tynkowane z zachowanym wystrojem architektonicznym. Naroża budynku ujęte boniowaniem, kondygnacje rozdziela gzyms kordonowy. Otwory okienne parteru w opaskach z odcinkami gzymsu nadokiennego wspartymi na małych konsolkach, otwory piętra w opaskach z uszakami. Pośrodku elewacji frontowej portyk wsparty na tokańskich kolumnach. Nowsze skrzydło piętrowe z dachem mansardowym krytym łupkiem. Elewacje tynkowane z zachowanym wystrojem architektonicznym nawiązującym do detalu starszego pałacu. Pośrodku elewacji frontowej portyk wsparty na tokańskich kolumnach z tympanonem z tarczami herbowymi księcia Antoniego Jabłonowskiego i jego drugiej żony Tekli z Czapliców, otoczonymi girlandami i gałązkami lauru z podwieszonymi orderami Orła Białego i św. Stanisława. Nowsze skrzydło piętrowe, nakryte dachem mansardowym, krytym pierwotnie łupkiem, obecnie blachą. Stary pałac połączony z nowym. Po remoncie kapitalnym przeprowadzonym w 2003 r., pałac przeznaczono na hotel o wysokim standardzie i nowoczesny Ośrodek Szkoleniowo – Rekreacyjny. Stan zachowania bardzo dobry.

Oficina południowa wzniesiona przed 1773 r., po 1919 r. użytkowana jako dom dyrektora stadniny, remontowana po 1945 r. Murowana z cegły, na planie prostokąta, nie podpiwniczona, parterowa z mieszkalnym poddaszem, nakryta dachem mansardowym łamanym czterospadowym pokrytym dachówką. Pośrodku połączy północnej i południowej dwuosiowe wystawki, po bokach po dwie lukarny. Elewacje tynkowane, z zachowanym detalem w postaci opasek okiennych zdobionych kluczami i ślimacznikami oraz profilowanego gzymsu koronującego. Obiekt po remoncie w dobrym stanie technicznym.

Oficina północna wzniesiona przed 1773 r. przez Dorotę Jabłonkowską z Broniszów, rozbudowana od strony wschodniej o piętrową przybudówkę. Murowana z cegły, podpiwniczona, parterowa z mieszkalnym poddaszem, nakryta dachem łamanym czterospadowym pokrytym nową dachówką ceramiczną. Elewacje tynkowane z detalem w postaci narożnych boni, opasek okiennych z kluczami i profilowanego gzymsu koronującego. W połączy dachu wystawki zwieńczone trójkątnymi szczytami i pojedyncze lukarny ujęte po bokach pilastrami. Stan zachowania dobry.

Park o powierzchni ok. 12,5 ha, założony w XVIII w., usytuowany po stronie północnej i zachodniej pałacu. Wjazd do parku prowadzi poprzez dwie bramy usytuowane na wprost pałacu od strony głównej szosy. Na zachód od pałacu znajduje się aleja prowadząca w kierunku dwóch stawów usytuowanych przy zachodniej granicy parku, wokół których występuje najstarszy drzewostan - występują tu wiązy, dęby szypułkowe i graby, liczące około 250-300 lat. Po lewej i po prawej stronie alei zachowany częściowo regularny układ parku, dochodzący do strugi. Po północnej stronie strugi założenie o charakterze krajobrazowym z polanami i okazałymi soliterami drzew. Przed pałacem dziedziniec, ujęty po bokach przez dwie oficyny. Park dobrze utrzymany głównie wokół części rezydencjonalnej.

Stajnia koni wyjazdowych z wozownią usytuowana po północnej stronie wjazdu, wzniesiona przed 1773 r. Murowana z cegły, parterowa, z magazynowym poddaszem, nakryta dachem łamanym czterospadowym pokrytym dachówką. Do budynku przylega dawny mielcuch zbudowany w k. XVIII w., przebudowany w 1 poł. XIX w. na mieszkania. Murowany, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty wysokim dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Elewacje przebudowane, z zamkniętymi pierwotnie odcinkowo otworami, obecnie prosto, zwieńczone profilowanym gzymsem.

Stajnia wzniesiona przed 1773 r. po południowej stronie wjazdu. Wnętrze całkowicie przebudowane po 1922 r. na spichlerz. Budynek murowany z cegły, parterowy z magazynowym poddaszem, nakryty dachem łamanym czterospadowym pokrytym dachówką. Obiekt zachowany w stanie dostatecznym.

Zespół folwarczny położony jest na południe od części rezydencjonalnej, z najstarszymi budynkami skupionymi wokół stawu. Dalej, w kierunku zachodnim, powstało drugie podwórze gospodarcze.

Podwórze wschodnie – rządcówka i biuro - budynek wzniesiony w k. XVIII lub na pocz. XIX w., rozbudowany o tylne skrzydło w 1912 r. Murowany z cegły, na planie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem (bonie, opaski okienne). Stan zachowania dostateczny. Rymarnia zbudowana w 1882 r. Budynek murowany z cegły, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Od strony wschodniej i zachodniej ryzality. Obiekt pełni funkcję gospodarczą, zachowany w stanie dostatecznym. Obory wzniesione ok. 1881 r., murowane z cegły, nakryte dachami dwuspadowymi. Elewacje tynkowane z charakterystycznym ceglany detalem w postaci narożnych, pozornych ryzalitów, dzielących elewacje lizen z nałożonymi szkarpami, ceglanych, półkolistych obramień okiennych, arkadkowych fryzów. Jedna z dawnych obór użytkowana jest jako stajnia,

druga pełni funkcję gospodarczo-magazynową. Stan zachowania dobry. Gorzelnia wzniesiona ok. 1870 r., murowana z cegły na wysokim, kamiennym cokole, podpiwniczona, nakryta dachem dwuspadowym z naczółkami. Od strony zachodniej dostawiony budynek mieszkalno-magazynowy, mieszczący pierwotnie mieszkanie gorzelanego. Dachy kryte dachówką i papą. Obiekt nieużytkowany znajduje się w złym stanie technicznym (spękane ściany, zarwane stropy, zniszczona więźba i pokrycie dachu). Ochronka, obecnie dom przy ul. Dworcowej nr 1, wzniesiony w 1911 r., murowany z cegły, na podmurówce z kamienia, podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem mansardowym pokrytym dachówką. Wzniesiony na planie prostokąta z głównym wejściem od strony wschodniej. Elewacje tynkowane z częściowo odsłoniętym kamiennym cokołem, z niewielką werandą w narożu północno-wschodnim. W północnej połaci dachowej dwuosiowa wystawka, w której szczycie stiukowa girlanda, nad nią owalna płyta z datą "1911". Utrzymany w dobrym stanie..

Podwórze zachodnie – Stajnia wzniesiona ok. 1880 r., murowana z cegły. Elewacje tynkowane z ceglany detalem, podzielone lizenami ze szkarpami. Otwory okienne zamknięte łukiem odcinkowym. Stan zachowania dostateczny. Stajnia-żrebięciarnia wzniesiona w 3 ćw. XIX w., rozbudowana w k. XIX w., murowana z cegły na podmurówce z kamienia polnego, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Budynek na planie wydłużonego prostokąta z częścią mieszkalną od strony południowej. Po remoncie kapitalnym przeprowadzonym w latach 2003-2004 w dobrym stanie technicznym. Stodoła z 3 ćw. XIX w., przebudowana w latach 30. XX na stajnię. Murowana z cegły, nakryta dachem dwuspadowym z naczółkami pokrytym dachówką. Obiekt w dobrym stanie technicznym po remoncie kapitalnym przeprowadzonym w latach 2003-2004.

Zespół pałacowo-folwarczny jest własnością Stadniny Koni „RACOT”. Sp. z o.o.

Kolonia domów pracowników folwarcznych położona jest na wschód od zespołu rezydencjonalnego i składa się z dużego zespołu domów przy ul. Szkolnej, Dworcowej i Kościuszki. Domy związane z majątkiem powstawały w różnych okresach. Najstarsze są budynki przy ul. Kościuszki nr 3 i 5, przeznaczone dla czterech rodzin, pochodzące z końca XVIII w. lub pocz. XIX w., murowane z gliny, częściowo o konstrukcji strychulcowej, parterowe, nakryte dachami naczółkowymi. Pozostałe, zlokalizowane przy ulicy Dworcowej – nr 2, 4, 6, 8, 11 zbudowane zostały ok. 1910 r., murowane z cegły, parterowe z użytkowymi poddaszami. Wszystkie obiekty stanowią własność prywatną. Na bieżąco remontowane, zachowane w stanie dobrym lub dostatecznym.

Racot – wiatrak koźlak

Wiatrak koźlak zbudowany w XVIII w., drewniany, przeniesiony do Racotu z Góry Śląskiej w 1802 r. Wiatrak spalił się w 2014 r. (pozostał fragment osmalonego koźła).

Stare Oborzyska – kościół par. p.w. NMP Pocieszenia i św. Mikołaja

Pierwotny kościół drewniany p.w. św. Mikołaja wzniesiono w XIV w. Już w 1580 r. pobudowano obecny kościół murowany z cegły, w stylu późnogotyckim, orientowany, jednonawowy z nieco węższym od nawy prezbiterium. Naroża wieży i nawy oszkarpowane. Dachy nad zakrystią i wieżą trójspadowe, kryte dachówką. Zniszczony w pocz. XVIII w., restaurowany w 1741 r. W latach 1803-1810 następuje rozbiórka starej i budowa nowej zakrystii, w 1893 r. nadbudowa kruchty zachodniej. Obiekt remontowany w latach 1921, 1939, 1985. W latach 2003-2004 przeprowadzono remont elewacji. W 2018 r. wykonano nowe pokrycie dachu, wewnątrz. przeprowadzono konserwację obrazu w ołtarzu głównym i remont ołtarza bocznego południowego. Stan zachowania dobry.

Stare Oborzyska – park pałacowy

Park pałacowy usytuowany w północno-wschodniej części wsi po północnej stronie drogi z Kurowa do Czempinia i na zachód od linii kolejowej Poznań-Wrocław. Park założony w 1 poł. XIX w. w stylu krajobrazowym, o powierzchni ponad 3 ha. W środkowej części parku usytuowany pałac, zbudowany w 2 poł. XIX w. przez Augusta Herzoga, rozbudowany w 1924 r. Na wschód od pałacu znajduje się staw, drugi zaś w północnej części parku. Przed rezydencją zachowana grupa starych dębów, a w zachodniej części parku grupa starych buków. W drzewostanie dominuje robinia akacjowa, lipa, klon, kasztanowiec, dąb i buk. Park uporządkowany i zagospodarowany. W wyremontowanym pałacu mieści się „Dom opieki dla osób starszych”. Własność prywatna.

Turew – zespół pałacowy

Pałac w Turwi zaczął wznosić w latach 40. XVIII w. Ludwik Chłapowski, budowę kontynuował jego syn Stanisław w latach 1760-1780. Kolejna przebudowa w stylu neogotyckim nastąpiła w latach 1820-1830 z inicjatywy gen. Dezyderego Chłapowskiego. Wówczas dostawiono wieżyczkę z krenelażem do ryzalitu wschodniego, wykonano ostrołukowe maswerkowe ramy okien, podparto mury skarpami. Ściany loggi ozdobiono pilastrami. Zlikwidowano barokowe reprezentacyjne schody, a schody na piętro przeniesiono do loggi. Zmieniono wówczas również część wystroju elewacji (m.in. szczyty) oraz dach. Znajdujący się na ryzalicie frontowym herb rodziny Chłapowskich zmieniono na zegar. W latach 1846-1847 do pałacu dobudowano neogotycką kaplicę. Kolejna przebudowa i remont rezydencji nastąpiły w latach 1908-

1909 z inicjatywy Zygmunta Chłapowskiego. Wówczas wprowadzono nową reprezentacyjną klatkę schodową, przebudowano elewacje, likwidując neogotyckie obramienia okien i przywracając ich prostokątny wykrój. Pałac murowany z cegły, niepodpiwniczony, dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, o głównej bryle nakrytej dachem czterospadowym mansardowym z dominującym kopułowym, czterospadowym dachem nad nieco wyższą częścią środkową. Budynek na rzucie prostokąta z ryzalitami pośrodku elewacji frontowej i ogrodowej oraz ryzalitami skrajnymi od strony fasady. Przed ryzalitem wschodnim przybudówka w formie neogotyckiej wieży, z ostrołukowymi oknami, zwieńczonej krenelażem. Od strony wschodniej dostawiona do pałacu kaplica. Trójosiowy ryzalit pośrodku elewacji frontowej poprzedzony wysuniętym, piętrowym gankiem, zwieńczonym frontonem kartuszem herbowym w obramieniu rokokowo-klasycystycznym. Ryzalit pośrodku elewacji ogrodowej poprzedzony balkonem wspartym na filarach i kolumnach, zwieńczony neobarokowym szczytem. Wewnątrz zachowana dawna dekoracja sztukatorska. Stan zachowania dobry.

Kaplica połączona z pałacem murowaną, otynkowaną galerią na wysokości pierwszego piętra, z przejazdem bramnym w przyziemiu. Wzniesiona została w latach 1846-1847, według pomysłu córki generała Dezyderego Chłapowskiego, Zofii. Budowla w stylu neogotyckim, murowana z cegły, zbudowana na rzucie prostokąta, oszkarpowana, nakryta wysokim dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką. Elewacje ceglane z ostrołukowymi otworami okiennymi. Szczyty schodkowe podzielone wąskimi lizenami i gzymsami. Utrzymana w dobrym stanie.

Park o powierzchni ok. 22 ha, założony w XVIII w., pierwotnie o regularnym układzie, powiększony i przekształcony na park krajobrazowy przez ogrodnika Augustyna Denizota w latach ok. 1860-1870. Północno-wschodnią część parku zajmują dawne ogrody. Główny wjazd od strony północnej poprzez ozdobną bramę w formie architektonicznych słupów zwieńczonych czterospadowymi daszkami i spływami wolutowymi nad bocznymi furtkami. Przechodzący przez park kanał jest połączony z Racockim Rowem oraz systemem Kanału Obrzańskiego. Wykorzystując naturalny ciek, utworzono trzy różnej wielkości stawy - dwa większe we wschodniej części parku, trzeci mniejszy w zachodniej. Z dawnego regularnego parku zachowały się pozostałości trawiastych parterów. Przed pałacem utworzono klomby. Główny drzewostan stanowi dąb szypułkowy, grab pospolity, jesion wyniosły, klon, olsza czarna, lipa drobnolistna, platan klonolistny, sosny wejmutki, wśród których wiele okazów pomnikowych. Park na bieżąco pielęgnowany.

Obecnie zespół pałacowy użytkuje Instytut Chemii Bioorganicznej PAN.

Turew – pasy wiatrochronne gen. Dezyderego Chłapowskiego

Sieć zadrzewień śródpolnych wprowadzona została w latach dwudziestych XIX w. przez gen. Dezyderego Chłapowskiego, który zapoczątkował w swych rodzinnych dobrach (majątek w Turwi) nowoczesną gospodarkę rolną. Polegała ona na wprowadzeniu sieci zadrzewień śródpolnych i pasów wiatrochronnych, wzbogacających krajobraz, a także przyczyniających się do wzrostu plonów, dzięki ochronie wód powierzchniowych i gruntowych przed zanieczyszczeniami, przeciwdziałaniu erozji wodnej i wietrznej gleb. W zadrzewieniach sadzonych wzdłuż dróg przeważają robinie akacjowe, lipy, a wzdłuż cieków – olsze. Drogi obsadzano drzewami owocowymi – czereśniami i jabłonią. Zadrzewienia pasmowe to jednogatunkowe drzewostany robinie z niewielką domieszką dębu, modrzewia i bzu czarnego. Pasy zachowane są w dobrym stanie, czytelne w terenie, na bieżąco uzupełniane o nowe nasadzenia.

Wyskoć – kościół par. p.w. św. Andrzeja Ap.

Kościół zbudowany w 1846 r., w 1861 r. dobudowano od zachodu czworoboczną wieżę. W 1892 r. przebudowany, a w 1969 r. nadbudowano wieżę i zwieńczono nowym hełmem neobarokowym z latarnią. Budowla neogotycka, orientowana, murowana, halowa, trójnawowa, założona na rzucie prostokąta z wielobocznym prezbiterium od wschodu, nakryta dachem czterospadowym pokrytym dachówką. Elewacje ceglane zwieńczone arkadkowym fryzem, górne kondygnacje wieży otynkowane. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte ostrołukowo. Przy wieży kruchta południowa z grota Najświętszej Maryi Panny z Lourdes, od północy kaplica pogrzebowa. Obiekt w ostatnich latach remontowany m.in. wykonano wzmocnienie stropu, remont dachu z założeniem nowego pokrycia z dachówki karpiówki wraz z wymianą akcesoriów dachowych oraz zniszczonych elementów więźby dachowej. Stan zachowania dobry.

Wyskoć – dwór

Dwór wzniesiony w 1 poł. XIX w. Budynek murowany, podpiwniczony, na rzucie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami, pokryty dachówką. Elewacje tynkowane, wschodnia zaakcentowana nieznacznym ryzalitem ujętym pilastrami. Otwory okienne w profilowanych obramieniach. Obiekt obecnie nie jest użytkowany, w złym stanie; nieszczelne pokrycie dachu, zniszczona więźba dachowa, ugięte stropy, spękane i zawilgocone ściany, znaczne ubytki tynków wewnętrznych i zewnętrznych. Własność Skarbu Państwa, dzierżawiony wraz zabudowaniami gospodarczymi przez osobę prywatną.

GMINA KRZYWIŃ**Bielewo – dwór**

Dwór wzniesiony w 1786 r., gruntownie przebudowany w 2 poł. XIX w. i w l. 60. XX w.

Murowany z cegły, otynkowany, założony na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. W połaciach szerokie facjaty, wschodnia (ogrodowa) dzielona lizenami, z otworami okiennymi zamkniętymi łukiem odcinkowym w prostych obramieniach. Utrzymany w dostatecznym stanie, jest własnością prywatną.

Cichowo – zespół dworski

Dwór neobarokowy, zbudowany w 1908 r. na południowym brzegu jeziora Cichowskiego wg projektu arch. Rogera Sławskiego. Murowany, częściowo podpiwniczony, parterowy, na rzucie czworoboku z wewnętrznym niewielkim dziedzińcem pośrodku. We wschodniej części budynku wykorzystano mury starszej siedziby. Skrzydło wschodnie kryte dachem mansardowym, od strony zachodniej połączenie trzech brył o różnych kształtach dachu. Dwór od kilkunastu lat jest nieużytkowany, ulega destrukcji. Dwór otoczony jest parkiem krajobrazowym o pow. 6,3 ha, założonym w 1 poł. XIX w. i przekształconym na pocz. XX w. Zachowany szpaler grabowy, w pd.-zach. części parku znajdują się pomnikowe dęby. Park bardzo zaniedbany. Własność Gminy Krzywiń.

Czerwona Wieś – zespół kościoła par. p.w. św. Idziego

Kościół zbudowany przed 1237 r. Jego fundatorami byli prawdopodobnie Awdiańcy (właściciele Czerwonej Wsi, zwanej wcześniej Czerwonym Kościołem) lub książę Władysław Herman. W 1778 r. kościół został rozbudowany przez ówczesnego właściciela wsi, Ludwika Chłapowskiego. Od zachodu dobudowano obecną nawę, dawną romańską nawę zamieniono wówczas na prezbiterium, a prezbiterium na zakrystię. Kościół murowany, orientowany. Późnobarokowa nawa, zbudowana na rzucie ośmioboku, nakryta stropem. Od zachodu przylega do niej wąska prostokątna kruchta. Elewacje ujednolicone płaskimi lizenami, z półkoliście zamkniętymi oknami w opaskach z kluczami. Dachy kryte blachą, nad częścią romańską dwuspadowy i trójspadowy z wieżyczką na sygnaturkę nad prezbiterium. Ośmioboczna nawa nakryta jest dachem kopulastym z czworoboczną, otwartą arkadami latarnią. Wielokrotnie remontowany, utrzymany w dobrym stanie. Obok kościoła dzwonnica z 1777 r. drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana, kryta gontem.

Czerwona Wieś – zespół pałacowo-folwarczny

Pałac zbudowany w 1845 r. wg projektu niemieckiego architekta Karola Würtemberga przy współudziale właściciela majątku Stanisława Chłapowskiego. Budynek wzniesiony na rzucie prostokąta, murowany z cegły, podpiwniczony, korpus główny trójkondygnacyjny. Przy wschodnim narożniku czterokondygnacyjna wieża. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem. Nakryty niskim dachem czterosпадowym,

pokrytym papą. Dotychczas opuszczony pałac jest w trakcie prac porządkowych i koncepcyjnych.

Pałac otacza park krajobrazowy o pow. 6,2 ha, na rzucie zbliżonym do prostokąta. Drzewostan skupiony głównie w zachodniej części parku, złożony z lipy, klonu pospolitego, kasztanowców, grabu, robinii. Trwają prace porządkowe - wywieziono zalegające śmiecie, usunięto wiatrolomy i samosiejki. Należące do zespołu zabudowania folwarczne z 2 poł. XIX w, murowane z cegły, nakryte dachami dwuspadowymi, w dostatecznym stanie, oprócz stodoły popadającej w ruinę. Wymagający remontu zespół nabyła osoba prywatna, która przystąpiła do prac porządkowych pałacu i parku, w planach rewitalizacja całego zespołu.

Jerka – dwór

Budynek wzniesiony ok. 1840 r., pierwotnie był domem mieszkalnym służby folwarcznej. Po 1921 r., kiedy dzierżawcą majątku został Witold Wańkowicz, przebudowane zostało wnętrze budynku, a w 1931 r. dobudowano parterową przybudówkę zwieńczoną attykową ścianką, w której umieszczono kancelarię. Budynek murowany, na kamiennej podmurówce, otynkowany, na poddaszu ściany o konstrukcji szachulcowej. Parterowy, nie podpiwniczony z użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Elewacja frontowa zwieńczona profilowanym gzymsem. Otwory okienne prostokątne zamknięte łukiem odcinkowym.

Z dworem związana jest postać pisarza Melchiora Wańkowicza, który wraz z żoną i dziećmi często przebywał w majątku dzierżawionym przez brata Witolda, m.in. spędził tutaj około roku w I. 20. XX w., gdzie napisał swoje pierwsze utwory.

W budynku przez wiele lat mieściło się przedszkole, obecnie nieużytkowany, zachowany w dostatecznym stanie, jest własnością Gminy Krzywiń.

Jurkowo – zespół pałacowo-folwarczny

Pałac wzniesiony w poł. XIX w., częściowo przebudowany w I. 20. XX w., według projektu arch. Franciszka Morawskiego. Budynek założony na planie zbliżonym do litery „H”, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty wysokim dachem wielopołaciowym krytym dachówką. Jedno ze skrzydeł bocznych posiada potężne przypory. W fasadzie, między dwoma skrzydłami poprzecznymi, umieszczono ganek arkadowy. Nad gankiem znajdują się mansardowe wystawki, z których środkowa zwieńczona jest trójkątnym szczytem. Obiekt w dostatecznym stanie. W budynku mieszczą się mieszkania pracowników byłej spółdzielni rolniczej.

Park o powierzchni 4,5 ha, założony w stylu krajobrazowym. Wśród drzewostanu dominują lipy, jesiony, robinie, klony, kasztanowce. Na osi dworu między stawem a wałem wzniesiona figura Matki Boskiej na ozdobnie kanelowanej kolumnie z 1892 r.

Z zabudowy gospodarczej ochroną objęto kuźnię z 1880 r., murowaną z cegły, parterową z użytkowym poddaszem - dawnym gołębnikiem, nakrytą dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Elewacja zachodnia ze szczytem schodkowo-sterczynowym. Stan dostateczny.

Kopaszewo – zespół pałacowy

Pałac zbudowany w latach 1800-1801 dla Ludwika Skórzewskiego, od 1844 r. był własnością rodziny Chłapowskich. Spalony w 1886 r., odbudowany w 1892 r., przebudowany w latach 1921-1923 przez Mieczysława Chłapowskiego. Obecnie jest to budynek murowany z cegły, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, na rzucie prostokąta, jedenastoosiowy, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Od północy wieloboczna przybudówka z 1892 r. Od frontu portyk w wielkim porządku, poprzedzony schodami, wsparty na czterech jońskich (dawniej toskańskich) kolumnach, zwieńczony trójkątnym naczółkiem. W elewacji ogrodowej ryzalit z pilastrami, zwieńczony trójkątnym naczółkiem, przed elewacją obszerny taras z końca XIX w. Okna prostokątne, w obramieniach z kluczami. Obiekt utrzymany w bardzo dobrym stanie.

W bezpośrednim sąsiedztwie pałacu usytuowana kaplica p.w. NMP Śnieżnej z 1794 roku z fundacji Ludwika i Teodory z Niegolewskich Skórzewskich. Murowana z cegły otynkowana, z zamkniętą odcinkowo apsydą od północy i kruchtą na planie kwadratu od strony południowej, nad którą wieża. Dach wielopołaciowy nawy i hełm wieży pokryte blachą. Stan zachowania dobry.

Pałac otacza rozległy park o powierzchni ok. 12 ha, założony na przełomie XVIII i XIX wieku, przekształcony w 1894 r. przez Augustyna Denizota. Zachowany układ kompozycyjny z aleją platanową i starym drzewostanem po południowej stronie pałacu, w którym dominują pomnikowe okazy dębów. Park zadbany, utrzymany w dobrym stanie. Obecnie w pałacu mieści się oddział Zakładu Nasiennio-Rolnego "Danko".

Krzywiń – kościół par. p.w. św. Mikołaja

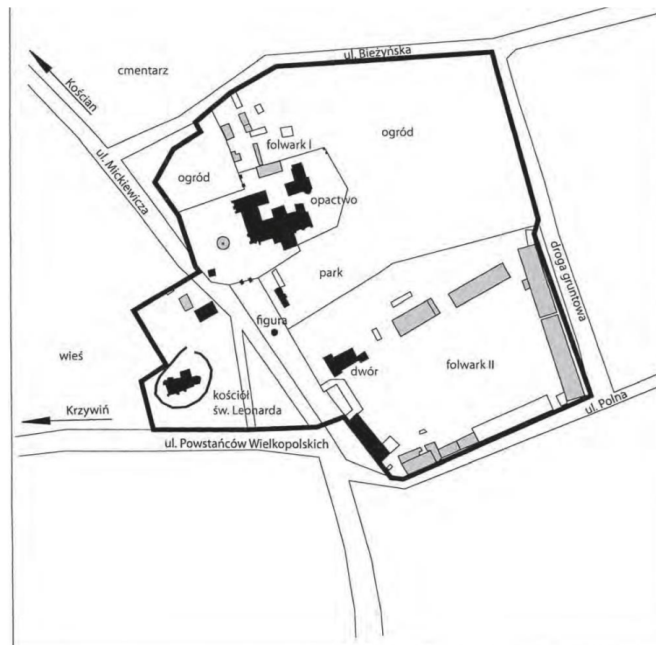
Obecna świątynia w Krzywiniu, ufundowana przez benedyktynów z Lubinia, była wznoszona etapami. Prezbiterium zbudowano około 1450 r., nawę i ośmioboczną wieżyczkę dobudowano po 1515 r. Około 1824 r. założono nowe stropy w miejsce zawalonych. Kościół murowany, jednonawowy. Nawa trójprzęsłowa na rzucie prostokąta, prezbiterium nieco węższe, dwuprzęsłowe, zamknięte trójbocznie. Przy prezbiterium od północy znajduje się zakrystia, od południa kruchta. Przy południowym narożu fasady zachodniej znajduje się ośmioboczna wieżyczka. Zewnątrz korpus, zakrystia, kruchta i prezbiterium opięte jednospokowymi szkarpami. Otwory okienne zwieńczone łukiem ostrym. Kościół nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Wewnątrz stropy. Obiekt wielokrotnie remontowany, utrzymany w dobrym stanie.

Krzywiń – kościół ewangelicki, ob. kaplica pogrzebowa

Kościół zbudowany na przełomie XIX i XX w. Murowany z cegły, nie otynkowany, założony na planie prostokąta, jednonawowy, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. W połaciach dachu po dwie małe wystawki. Od zachodu wydzielona kruchta z podcieniem, od wschodu do prezbiterium przylega wieża i zakrystia. Otwory prostokątne zamknięte łukiem odcinkowym. Wszystkie elewacje pod okapem obiega dekoracyjny otynkowany pas. Szczyt fasady oraz szczyt wieży dekorowane otynkowanymi blendami z nakładających się ostrołuków. Po wojnie obiekt nieżytkowany, po remoncie w latach 90-tych przeznaczony na kaplicę pogrzebową.

Lubiń – zespół opactwa benedyktynów

Uznany za pomnik historii Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 grudnia 2009 roku (Dz.U.2009.214.1659). Celem ochrony wspomnianego pomnika historii jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, przestrzenne, architektoniczne oraz wartości niematerialne, jednego z najstarszych ośrodków monastycznych, miejsca związanego z ważnymi postaciami dla kultury i dziejów Polski. *„Obszar pomnika historii „Lubiń - zespół opactwa benedyktynów” obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń opactwa z kościołem klasztornym pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Marii Panny wraz z towarzyszącymi mu budynkami klasztornymi oraz parkiem, ogrodem, dwoma folwarkami, szkołą parafialną, kościołem pod wezwaniem św. Leonarda, cmentarzem, pastorówką, placem targowym oraz zabytkową figurą św. Jana Nepomucena. Granica zespołu biegnie drogą gruntową od skrzyżowania z ulicą Bieżyńską, wzdłuż wschodniej granicy działek nr 357/3 oraz nr 357/6, dochodzi do ulicy Polnej, skręca na zachód i biegnie południową i zachodnią granicą działki nr 357/6 w pobliżu linii zabudowy budynków folwarcznych, za budynkiem zabytkowej stajni ze spichrzem skręca na zachód, przecina ulicę Mickiewicza i biegnie południową granicą działki nr 266 i nr 78 wzdłuż ulicy Powstańców Wielkopolskich, dalej wzdłuż zachodniej granicy działek nr 78 oraz nr 77, ponownie przecina ulicę Mickiewicza, biegnie zachodnią granicą działki nr 359, do ulicy Bieżyńskiej i wzdłuż tej ulicy północną granicą działki nr 357/3 do skrzyżowania z drogą gruntową.”*

Granice pomnika historii w Lubiniu

Kościół klasztorny pod wezwaniem Narodzenia NPM, którego historia wiąże się z dynastią Piastów oraz potężnym w średniowieczu wielkopolskim rodem Awdańców, datowany na około 1075 rok, w ciągu wieków przebudowywany. Pierwotnie trójnawowa bazylika, z kamienia ciosanego, w stylu romańskim, przebudowana w XV i XVI w. w stylu gotyckim, a obecny kształt kościoła pochodzi z epoki baroku. Budowla orientowana, na planie łacińskiego krzyża z wydłużoną nawą, prezbiterium z transeptem o ramionach utworzonych przez barokowe kaplice. Przy prezbiterium od strony północnej zakrystia gotycka zbudowana w połowie XV w. Od południa, przy kaplicy MB Różańcowej, jest niewielka barokowa kaplica z sarkofagiem o. Bernarda z Wąbrzeźna, ściana z elementami romańskimi. Przy nawie od strony zachodniej, znajduje się czworoboczna wieża z pierwszej połowy XVI w., otynkowana, podzielona gzymsami na cztery kondygnacje, zwieńczona barokowym hełmem z dwiema latarniami z 1645 r. Szczyt wschodni gotycki z około 1444 r. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Budynek klasztoru z 1617 r., murowany z cegły, otynkowany. Zachodnie skrzydło podpiwniczone, piętrowe i część skrzydła północnego, dwupiętrowego oraz część krużganków łączących skrzydło zachodnie z kaplicą św. Benedykta pozostały z pierwotnego założenia. W latach 1929-1931 w miejscu dawnego skrzydła północno wschodniego wzniesiono

nowy, dwupiętrowy budynek z licznymi pomieszczeniami. Budynki nakryte dachami wielopołaciowymi, krytymi dachówką. Ponadto do zespołu należą: dzwonnica z początku XX w., brama z XVIII w., ogród i park przyklasztorny z XVIII-XIX w., z murem ogrodzeniowym i bramami, szkoła parafialna z początku XIX w., dom mieszkalny, dwór z 2 ćw. XIX w., spichlerz z 1908 r. oraz dawna pastorkówka z połowy XIX wieku. Obiekty utrzymane są generalnie w dobrym stanie. Zespół kompleksowo rewaloryzowano w latach 1998 - 2003. W ostatnich latach w obiektach zamontowano również system sygnalizacji przeciwpożarowych oraz przeciwwłamaniowych, wymieniono stolarkę okienną w budynku klasztornym. Prace remontowe przeprowadzane są na bieżąco.

Zespół klasztorny, z dominantą bryły kościoła mocno zaakcentowanej smukłą wieżą usytuowany został na najwyższym punkcie wzniesień, na krawędzi których położona jest wieś Lubiń. Te, zarówno architektoniczne jak i topograficzne względy, zadecydowały o wybitnych wartościach krajobrazowych. Wyznaczone zostały, i wpisane do rejestru zabytków, strefy ochrony widokowej zespołu klasztornego, uwzględniające funkcje zespołu w zachowanej historycznej panoramie wsi, w obrębie których wszelkie zmiany związane z kształtowaniem przestrzeni wymagają uzgodnienia z konserwatorem zabytków.

Naprzeciw kościoła klasztornego, na sąsiednim wzgórzu, wznosi się kościół pod wezwaniem świętego Leonarda z początku XIII w., rozbudowany w latach 1549-1556 oraz na przełomie XVI/XVII w. Obecnie bryła kościoła częściowo romańska, częściowo późnogotycka. Romańska nawa zbliżona do kwadratu, prezbiterium węższe od nawy, przy nawie od zachodu zakrystia. Późnogotycka nawa (z kruchtą od północy) dobudowana została do romańskiej od zachodu. Kościół orientowany, murowany z ciosów granitowych i cegły. Od wschodu apsyda z romańskim oknem z XIII w. i fryzem. Dach dwuspadowy kryty dachówką, apsyda kryta dachem półstożkowym. Remontowany w latach 1946 - 1948 i w 1959 r. W latach 2003 - 2004 przeprowadzono remont kapitalny. Przy kościele cmentarz obejmujący teren skarpy. Ogrodzenie kościoła murowane z cegły, z końca XVIII w.

Rąbiń – zespół kościoła par. p.w. św. ap. Piotra i Pawła

Pierwotny kościół istniał już w XII w. Obecny kościół został zbudowany na przełomie XV i XVI w. z wykorzystaniem fragmentów murów romańskich. W 1648 r. dobudowano do kościoła dwie kaplice boczne, w 1904 r. powiększono go o nowe prezbiterium, zakrystię i kruchtę. Świątynia murowana, jednonawowa, późnogotycka. Kaplice boczne barokowe, na rzucie kwadratu. Dach nawy dwuspadowy, kryty dachówką. Kaplice pokryte dachami czterosпадowymi z latarniami. Kościół zagrożony katastrofą budowlaną, zamknięty w 2010 r. Remont kapitalny obiektu prowadzony w latach 2012 -

2014, poprzedzony badaniami geotechnicznymi oraz archeologiczno-architektonicznymi. Wzmocniono posadowienie fundamentów kościoła poprzez uzupełnienie kamienno-ceglanych murów w części przyziemnej. Wykonano remont elementów konstrukcji kościoła: empory organowej, ścian nawy, prezbiterium oraz kaplic, remont elewacji, wykonano izolację wokół kościoła, remont dachu i sklepienia, położono nowe pokrycie dachu z dachówki ceramicznej i kopuł z blachy na bocznych kaplicach, wymieniono stolarkę drzwiową. Renowacji poddano wnętrze i wyposażenie oraz bezpośrednie otoczenie kościoła wraz z nekropolią ziemian, w tym roku Chłapowskich.

Rogaczewo Małe – zespół dworsko-folwarczny

Dwór wzniesiony w końcu XIX w. częściowo już przebudowany, murowany z cegły, na podmurówce z kamienia, podpiwniczony, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym, pokryty dachówką. Na osi płytki, dwukondygnacyjny ryzalit zwieńczony trójkątnym naczółkiem.

Park krajobrazowy o pow. ok. 1,4 ha, założony w 2 poł. XIX w. ze starodrzewem – platany klonolistne, żywotniki zachodnie i dęby pomnikowe - we wschodniej części parku. Nowy park został założony w I. 70. XX w. na miejscu dawnego sadu. Zespół dworski utrzymany w dobrym stanie. Własność Stacji Hodowli Roślin w Choryni.

Obok zabudowania gospodarcze z końca XIX w., wśród nich „rejestrówka” gorzelnia z 1870 r., murowana, w głównej bryle nakryta dachem dwuspadowym, z wywyższoną częścią środkową.

Rogaczewo Wielkie – obora folwarczna

Obora wzniesiona w 1865 r., murowana z cegły, na rzucie prostokąta, na wysokiej podmurówce z kamienia, parterowa, z magazynowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym, kryta obecnie eternitem. Stan dostateczny, zniszczona stolarka drzwiowa, otwory zamurowano.

Wiatraki

Na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków jest 5 wiatraków koźlaków. Dwa z nich usytuowane w mieście, wspomniane wyżej. Trzy pozostałe wiatraki znajdują się w Jerce, Łagowie i Bieżyniu. W dostatecznym stanie jest wiatrak z 1 poł. XVIII w. w Jerce, w złym stanie wiatrak z 1819 r. usytuowany we wsi Łagowo. Oszalowanie ścian z licznymi ubytkami, zarwany dach, szczątkowo zachowane śmigła. W Bieżyniu z wiatraka z poł. XIX w. pozostał jedynie koziół.

GMINA ŚMIGIEŁ**Bronikowo – kościół par. p.w. św. Franciszka z Asyżu**

Zbudowany w miejscu pierwotnego po pożarze w 1738 roku. Dwie kaplice dobudowano w 1936 r., nadając mu kształt krzyża Kościół orientowany, zbudowany na kamiennej podmurówce, drewniany, konstrukcji zrębowej. Kaplice i wieże szachulcowe. Jednonawowy z węższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Dachy nad nawą i prezbiterium dwuspadowe, nad kaplicami trójspadowe, na zakrystii i kruchcie pulpitarne, kryte gontem. Wieża nakryta hełmem gontowym z latarnią. Remontowany w 1975 r. oraz w latach 2005-2008.

Bronikowo – zespół pałacowo-folwarczny

Pałac z ok. połowy XIX wieku, przebudowany po 1900 r., murowany z cegły, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym pokrytym dachówką. Zbudowany na planie prostokąta. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem. Elewacja frontowa poprzedzona trójosiowym portykiem wspartym na czterech filarach. Od strony północnej podpiwniczona, parterowa, dwuosiowa przybudówka, kryta dachem płaskim. Obiekt adaptowany na szkołę podstawową. Stan dobry.

Niewielki park otaczający budynek pałacu, powiększony w kierunku południowo-wschodnim nasadzeniami wysokiej zieleni pośrodku podwórza folwarcznego, na polanie przed pałacem dwa pomnikowe dęby. Własność Gminy Śmigiel.

W zachodniej części parku położona jest neogotycka kaplica grobowa Foersterów. murowana z cegły, parterowa, z kryptą, wzniesiona na planie ośmioboku, nakryta dachem namiotowym. Elewacje tynkowane, zdobione. Stan zachowania zły.

W zespole folwarcznym do rejestru wpisane są: spichlerz z 1861 r., murowany, trójkondygnacyjny z dwukondygnacyjnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką i murowana stodoła zbudowana w 1858 r., nakryta dachem dwuspadowym o dość mocno wysuniętych okapach wspartych na ozdobnie ciosanych końcówkach krokwi, pokrytym dachówką karpiówką. Elewacje ceglane, podzielone rzędem płytkich tynkowanych ślepych blend zamkniętych odcinkowo. Obiekty w stanie dostatecznym.

Chełkowo – zespół dworsko-folwarczny

Dwór późnoklasycystyczny, wzniesiony w 1 połowie XIX w., przebudowany w k. XIX w. Budynek murowany z cegły na podmurówce z kamienia i cegły, wysoko podpiwniczony, parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym, pokrytym dachówką zakładkową. W części folwarcznej znajduje się oficyna z 3 ćw. XIX wieku, rozbudowana na przełomie XIX i XX w. o prostopadłe skrzydło od strony zachodniej, murowana z cegły, nakryta dachem dwuspadowym.

Spichlerz późnoklasycystyczny wzniesiony na planie prostokąta w 2 ćw. XIX w., murowany z cegły na podmurówce z kamienia, podpiwniczony, dwukondygnacyjny z dwukondygnacyjnym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Elewacje tynkowane o skromnym wystroju klasycystycznym. Stodoła z 1866 r., wzniesiona na planie prostokąta, murowana z kamienia polnego i cegły, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. W dworze znajdują się mieszkania kilku rodzin, które go wykupiły, dlatego wygląd elewacji jest niejednorodny. Stan obiektów dość dobry.

Czacz – zespół kościoła par. p.w. św. Michała Archaniola

Zbudowany został w 1 poł. XIV w. w stylu gotyckim, przebudowany w XV w. i w 1653 roku, według projektu architekta Krzysztofa Bonadury Starszego. W 1682 r. dobudowano wieżę. Kościół orientowany, murowany z cegły, nieotynkowany. Jednonawowy z węższym, niższym, dwuprzęsłowym prezbiterium, zamkniętym wielobocznie. Od zachodu znajduje się wieża, zbudowana na rzucie kwadratu, czterokondygnacyjna. Dachy nad nawą, prezbiterium i kruchtą – dwuspadowe pokryte dachówką, nad zakrystią – pulpitowy. Restaurowany w 1951 r. i 1975 r. W ostatnim czasie przeprowadzono niezbędne prace remontowe, wymieniono na nowe okna. Stan zachowania dobry. Plebania z 1818 r. po remoncie kapitalnym.

Czacz – zespół pałacowo-folwarczny

Pałac zbudowany został około 1650 r. wg projektu włoskiego architekta Krzysztofa Bonadury Starszego, jako wczesnobarokowa rezydencja, dwukondygnacyjna, nakryta wysokim czterosпадowym dachem, z dwoma bocznymi prostokątnymi wieżami alkierzowymi. Przebudowany w latach 1848-1851 i w latach 1911 -1912 według projektu poznańskiego architekta Mariana Andrzejewskiego. Pałac jest budynkiem murowanym z cegły, podpiwniczonym, dwukondygnacyjnym nakrytym dachem mansardowym pokrytym dachówką. Do ścian wschodniej i zachodniej dostawione są ćwierćkoliste galerie, wysoko podpiwniczone, parterowe, nakryte dachami płaskimi. Zbudowany na planie prostokąta o dwutraktowym układzie pomieszczeń. Elewacje północna i południowa dziewięcioosiowe z pozornymi ryzalitami w narożach. Elewacja południowa rozczłonkowana jest pilastrami jońskimi wielkiego porządku o boniowanych trzonach z herbami rodziny na kapitelach. Elewacja północna skromniejsza, części środkowej ujęta lizenami. Obiekt dobrze utrzymany.

Oficyny zachodnia i wschodnia identyczne, wzniesione na pocz. XIX w., murowane z cegły na podmurówce z kamienia, podpiwniczone, parterowe z mieszkalnym poddaszem, nakryte dachami naczółkowymi. Wzniesione na rzucie prostokąta. Elewacje tynkowane. Obecnie pełnią funkcje domów mieszkalnych. Stan zachowania dobry.

Pałac otoczony parkiem, pierwotnie o powierzchni 19,20 ha, w tym 0,7 ha wód. Założony na miejscu dawniejszych ogrodów i sadów. Obecnie park składa się z trzech odrębnych części. W końcu lat 70. XX w. park przecięto obwodnicą, czym zniekształcono główną część założenia. Wśród drzewostanu dominuje jesion wyniosły, klon pospolity, dąb szypułkowy, klon jesionolistny i pospolity, olsza czarna, wierzba krucha. Część parku została przekształcona na boiska sportowe (siatkówki, koszykówki i piłki nożnej) oraz na plac zabaw dla dzieci i miejsca parkingowe dla pracowników szkoły. Wytyczono ścieżkę dydaktyczną. W pałacu obecnie znajduje się siedziba Zespołu Szkół Samorządowych.

Do rejestru zabytków wpisano również dawną karczmę dworską, usytuowaną w środku wsi, z początku XIX w., która została odbudowana w latach 1960-1970. Murowana na planie litery „T”, parterowa z użytkowym poddaszem, nakryta dachem naczółkowym krytym dachówką.

W zespole folwarcznym ujęto w rejestrze zabytków:

- rządcówkę wzniesioną około 1880 r. na planie krzyża greckiego wpisano w ośmiobok, murowaną, parterową z częściowo użytkowym poddaszem. Skrzydła nakryte dachami dwuspadowymi, część środkowa wywyższona nakryta dachem ośmiopłaciowym;
- spichlerz elewatorowy z końca XIX w., zmechanizowany, murowany, trójkondygnacyjny z poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym papą;
- kuźnię z magazynem, wzniesioną w 4 ćw. XIX w., murowaną, dwukondygnacyjną z poddaszem, nakrytą dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką;
- gorzelnię wzniesioną w 1906 r., murowaną, dwukondygnacyjną z poddaszem;
- wozownię i żrebięciarnię wzniesioną w 1873 r., murowaną, składającą się z dwóch części. Część południowa budynku, mieszcząca wozownię, na rzucie prostokąta, nakryta jest dachem dwuspadowym, część północna, dawna żrebięciarnia, na rzucie ośmioboku, z dachem ośmospadowym. Stan budynków, oprócz spichlerza, jest w złym.

Jezierzyce – zespół dworski

Zespół dworski założony w 2 poł. XIX w. Dwór administratora przebudowany pod koniec XIX w., murowany z cegły, parterowy z dwukondygnacyjnym, częściowo mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem mansardowym pokrytym obecnie eternitem. Zbudowany na planie litery „T” Stan zachowania dobry. Na południe i na zachód od dworu niewielkie skupiny drzew, pozostałość po parku dworskim z 2 poł. XIX w., zniszczonym przez zabudowę lotniskową nad brzegiem jeziora.

Morownica – zespół pałacowo-folwarczny

Pałac wzniesiony w 1884 r. według berlińskiego architekta Otto Marcha o formach

historyzujących odwołujących się do wzorów architektury angielskiej. Zbudowany z cegły, na kamiennym cokole, wysoko podpiwniczony, częściowo parterowy, częściowo dwukondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem, korpus główny nakryty czterospadowym dachem pokrytym dachówką. Między parterową, a piętrową częścią od strony elewacji frontowej w narożniku czterokondygnacyjna wieża, nakryta czterospadowym daszkiem z latarnią. Obiekt po remoncie kapitalnym.

Oficina pałacowa z 1887 r., murowana z cegły, parterowa, nakryta dachem dwuspadowym krytym dachówką. Obiekty w dobrym stanie. Park krajobrazowy o powierzchni ok. 5 ha, założony w poł. XIX w. na rzucie zbliżonym do trapezu. Drzewostan o urozmaiconym składzie gatunkowym. Stan zachowania dobry. Zespół stanowi własność prywatną.

Spichlerz wzniesiony w 1862 r., rozbudowany na przełomie XIX i XX w., murowany z cegły, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym obecnie eternitem. Część wschodnia nieco niższa kryta dachówką. Stan dostateczny. Obora z 4 ćw. XIX w., murowana z kamienia polnego i cegły, parterowa, z magazynowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym eternitem, w dobrym stanie.

Parsko – zespół dworski

Dwór wzniesiony po 1848 r. przez ówczesnego właściciela wsi, Rudofa von Gersdorffa. Budynek murowany, na planie kwadratu, dwukondygnacyjny, nakryty niskim dachem czterospadowym z niskim belwederem nad środkową klatką schodową. Główne wejście ujęte w wysoką arkadę. Pośrodku elewacji północnej i południowej trójboczne ryzality, pozorne ryzality pośrodku elewacji wschodniej i zachodniej. Budynek nieużytkowany niszczeje.

Park krajobrazowy o pow. 5,4 ha, założony w 2 poł. XIX w., przekształcony w latach późniejszych. Na terenie parku wśród różnorodnego gatunkowo drzewostanu występują pomnikowe okazy lipy drobnolistnej, dębu szypułkowego, topoli białej. Park w złym stanie. W północnej części parku, dołączonej i zadrzewionej na pocz. XX w. znajduje się kaplica – mazuzeum rodziny von Gersdorff, wzniesiona w latach 30. XX w., murowana z cegły, z kryptą nakrytą sklepieniem odcinkowym na podciągach stalowych, w górnej kaplicy więźba dachowa otwarta. Dach dwuspadowy pokryty łupkiem. Stan zły. Zespół dworski stanowi własność prywatną.

Robaczyn – cmentarz ewangelicki

Cmentarz założony w 1789 roku przez Carla Alexandra Bojanowskiego i jego żonę Eleonorę Bothmers, właścicieli wsi. Usytuowany wśród pól teren cmentarza jest zdewastowany, okalający go mur z 1. poł. XIX w. z bramą wjazdową i flankujące ją dwie

kaplice, które są nakryte charakterystycznymi kopulastymi dachami z gontu, są w złym stanie i pilnie wymagają renowacji.

Splawie – zespół dworski

Dwór wzniesiony został w 1840 r. na miejscu starego drewnianego, zaprojektowany przez słynną berlińską pracownię architektoniczną Schinkla dla rodziny Skarżyńskich. Murowany, otynkowany, o bryle składającej się z kilku połączonych harmonijnie części o różnej wysokości, nakrytych niskimi dachami jedno- i czterosпадowymi. W fasadzie umieszczony jest obszerny ganek filarowy poprzedzony portalem arkadowym zwieńczonym nietypowym naczółkiem. Umieszczono na nim pełnoplastyczną rzeźbę wyobrażającą dwóch wojów w rycerskich zbrojach podtrzymujących kartusz herbowy z tarczami, na których widnieją Bończa i Dryja. Obiekt po remoncie, przeznaczony na prywatny Dom Seniora. Własność prywatna. Park krajobrazowy o pow. 6,3 ha, najstarszy drzewostan zachował się po południowej stronie pałacu, po północnej młodszy o charakterze leśnym. Założenie parkowe utrzymane w dobrym stanie.

Stara Przysieka Druga – zespół dworsko-folwarczny

Dwór późnobarokowy, wzniesiony w 3 ćw. XVIII w. Rozbudowany na pocz. XX w. Budynek murowany z cegły, na rzucie prostokąta, parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami, pokrytym dachówką. W 2020 r. rozpoczęto niewielkie prace restauratorsko-budowlane obiektu. Na południe od dworu oficyna wzniesiona w 3 ćw. XIX w., neogotycka, murowana, dwukondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką, zaadaptowana na cele mieszkalne.

Park krajobrazowy z pozostałościami regularnego układu założony został w 2 poł. XVIII w., częściowo przekształcony w późniejszych wiekach. Stary drzewostan zachował się przed dworem - lipy szerokolistne i we wsch. części. W tej części parku znajduje się neogotycka kaplica grobowa, murowana, z kryptą w podziemiu, kryta niskim dachem dwuspadowym. Stan zachowania zły. Zespół stanowi własność prywatną. Wśród zabudowań folwarcznych na uwagę zasługują murowane budynki: dwukondygnacyjny spichlerz z dachem naczółkowym, żrebięciarnia, chlewnia, stajnia, wolarnia i obora. Obiekty wymagają remontów.

Stare Bojanowo – kościół par. p.w. św. Bartłomieja

Kościół cmentarny wzniesiony jako parafialny w 1849 r., w stylu neogotyckim. W 1900 r. została dobudowana wieża. Po przejęciu przez parafię katolicką kościoła poewangelickiego pełni funkcję kościoła cmentarnego. Budowla murowana, orientowana, jednonawowa. Prezbiterium zamknięte wielobocznie. Wieża zwieńczona stożkowym dachem hełmowym. W ostatnim czasie wykonano remont elewacji

zewnętrznych, naprawiono dach i wieżę, wymieniono opierzenia – roboty blacharskie i ogólnobudowlane.

Stare Bojanowo – zespół dworski

Budynek dworu wzniesiony w 2 poł. XIX w., rozbudowany i przebudowany po 1913 r. Murowany z cegły, na planie prostokąta, podpiwniczony, w bocznych partiach parterowy, w środkowej dwukondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem czterospadowym mansardowym pokrytym dachówką. Od strony południowej dobudowane w latach 60. XX w. współczesne skrzydło. Obiekt po remoncie - odnowiona elewacja i nowe pokrycie dachu.

Niewielki park krajobrazowy o powierzchni 0,7 ha utworzony na przełomie XIX i XX w. Po stronie zachodniej dworu pas zieleni oddzielający od części gospodarczej. Ze starodrzewu zachowane pojedyncze okazy kasztanowca, lipy drobnolistnej, dębu czerwonego, jaworu. Własność Skarbu Państwa.

Stary Białcz – zespół kościoła par. p.w. Wszystkich Świętych

Zbudowany w latach 1696 -1717 według projektu architekta Jana Catenazziego. Odrestaurowany w 1813 r., w roku 1872 dobudowano kaplicę i dzwonnice, w latach 1973-1975 kościół został odnowiony. Jest to budowla barokowa, orientowana, murowana z cegły, nieotynkowana. Nawa jest trzy i pół przęsłowa, prezbiterium w formie węższej półkolistej apsydy. Od północy, przy nawie znajduje się zakrystia z lożą na piętrze, od południa przy nawie kaplica z neogotycką dzwonnica z 1872 roku. Dach nad nawą dwuspadowy, nad prezbiterium półstożkowy, nad lożą trójspadowy, kryte dachówką, a nad kaplicą płaski. W r. 2009 i w 2013 r. przeprowadzono remont pokrycia dachowego i prace dekarско-blacharskie. W ostatnim czasie przeprowadzono prace osuszające mury. Plebania z 2 poł. XVIII w., z zachowanym późnobarokowym wystrojem, w dobrym stanie, po remoncie kapitalnym.

Stary Białcz – zespół folwarczny

W rejestrze zabytków ujęto:

- budynek parterowej, murowanej, rządówki, spichlerz wzniesiony na pocz. XX w., murowany, dobudowany do murowanej, parterowej obory z 1870 r.;
- stodołę z 1869 r.

Z kolonii domów pracowników folwarcznych na uwagę zasługują: dom nr 4 wzniesiony w 1860 r., neogotycki, murowany, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym pierwotnie dachówką, obecnie eternitem oraz dom nr 13 z k. XIX w., murowany, o skromnych ceglanych elewacjach. Własność Skarbu Państwa.

Relikt parku dworskiego z XIX/XX wieku. w złym stanie. Własność prywatna.

Śmigiel – kościół par. p.w. NMP Wniebowziętej

Kościół zbudowany w latach 1439-1443. Odbudowany latach 1817-1818 po pożarach z 1807 r. i 1814 r. Wieża została odbudowana w 1907 roku. Murowany z cegły, halowy, trójnawowy z prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Dachy dwuspadowe, kryte dachówką. W ostatnim czasie przeprowadzono remont elewacji zewnętrznych, naprawę dachu i wieży, instalacji elektrycznej zewnętrznej i wewnętrznej oraz odrestaurowano polichromowane wnętrza. Obiekt w dobrym stanie.

Śmigiel – kościół fil. p.w. św. Wita

Budynek z 1769 roku. o mieszanej konstrukcji – szkieletowej, wypełnionej cegłą i kamieniami polnymi, otynkowany, na podmurówce z cegły i kamienia. Salowy, zamknięty od zachodu trójbocznie, z zakrystią od południa i kaplicą słupową od północy. Dachy dwuspadowe, na kaplicy i zakrystii z naczółkiem. Wieża zwieńczona hełmem cebulastym z latarnią. W 2015 r. przeprowadzono remont wieży. Obiekt wielokrotnie restaurowany. Stan dobry.

Śmigiel – kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. św. Stanisława Kostki

Zbudowany przez wspólnotę luterańską w 1830 r., w 1869 r. dobudowano wieżę. Od 1945 r. katolicki. Kościół murowany z cegły, otynkowany, w stylu neoklasycystycznym. Wzniesiony na planie prostokąta z czworoboczną sześciokondygnacyjną wieżą od frontu. Dach dwuspadowy, na wieży ostrosłupowy. Prace inwestycyjne dostosowujące obiekt do kultu w obrządku rzymskokatolickim przeprowadzono po 1976 r. W 2013 r. przeprowadzono prace konserwacyjne poszycia dachu i wieży.

Śmigiel – zespół cmentarza ewangelickiego

Cmentarz ewangelicki w Śmiglu należy do najstarszych nekropolii tego wyznania w Wielkopolsce. Został założony w 1595 r. na wzgórzu przy drodze prowadzącej do Kościana. Ostatni pochówek miał miejsce w 1957 r. Zachowało się na nim wiele płyt nagrobnych, z których najstarsze, wkomponowane w mur ogradzający cmentarz, pochodzą z XVII stulecia. Kaplica cmentarna wzniesiona w 1846 r. Murowana z cegły, nie otynkowana. Fasada dzielona lizenami, pomiędzy którymi ostrołukowe portale. Całość wieńczy schodkowy szczyt. Obok kaplicy znajduje się dom grabarza, dzisiaj pełniący funkcje mieszkalne. Zespół cmentarza wraz z zielenią cmentarną zachowany w dostatecznym stanie.

Śmigiel – gazownia miejska

Zbudowana w 1902 r., jej architektem był Carl Francke z Bremy. Murowana z czerwonej cegły, stanowi kompleks zabudowań z zachowanym, zabytkowym już wyposażeniem. W dobrym stanie jest tylko budynek główny (hala produkcyjna), przełożenia wymaga jednak dach, dwa wolnostojące zbiorniki gazu wymagają pilnej

konserwacji. Budynek warsztatów wymaga remontu kapitalnego uwzględniającego remont ścian, dachu oraz więźby dachowej. Obiekty nie są użytkowane.

Śmigiel – zespół wodociągów miejskich

Zbudowany w latach 1912 -1913, obejmuje budynek stacji pomp z wieżą ciśnień i mieszkaniem kierownika, przylegający do wieży budynek filtrów, otoczone ogrodem. Charakterystycznym obiektem jest wieża ciśnień o wysokości 49 metrów, w której mieści się zbiornik wody. Obiekt murowany z cegły, wieża ciśnień odrestaurowana w 1998 r., nadal funkcjonuje, choć w ograniczonym zakresie.

Śmigiel – zespół Śmigielskiej Kolei Dojazdowej

Budynek stacyjny zbudowany w latach 1898-1900. Częściowo murowany z cegły, częściowo szachulcowy z polami wypełnionymi cegłą ceramiczną. Parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym. Do zespołu należy również willa dyrektora i parowozownia. Obiekty w dobrym stanie. Nadal funkcjonują. W budynku dawnej stacji mieści się posterunek policji.

Śmigiel – zabudowa mieszkaniowa

Zabudowa mieszkaniowa, głównie w obrębie historycznego centrum miasta, z 2 ćw. XIX w. i przełomu XIX i XX w. Poza pojedynczymi budynkami przy ulicach o średniowiecznym rodowodzie - Zdrojowa, w odcinkach ulica Sienkiewicza, Szkolna, Kościuszkowa i Kościańska, ochroną objęta jest zabudowa placów Wojska Polskiego i Rozstrzelanych oraz ulic Matejki i Lipowej. Zabudowa murowana, usytuowana kalenicowo, dwukondygnacyjna zabudowa przy placach i jednokondygnacyjna zabudowa wzdłuż ulic. Stan techniczny budynków jest zróżnicowany od bardzo dobrego i dobrego po wymagający remontów. W niektórych z budynków odnowiono elewacje, wymieniono poszycie dachu i stolarkę okienną na plastikową, pozbawiając jej oryginalnych elementów zdobniczych.

Wiatraki

Na terenie miasta i gminy Śmigiel znajdują się 3 wiatraki koźlaki, dwa w mieście, przeniesione z Bronikowa (datowany na 1726 rok) i Kluczewa (datowany na poł. XIX w., znany jako „Pankracy”- trwa remont zabezpieczająco-wzmacniający elementy wiatraka, stanowiące własność Domu Kultury. Oba obiekty są użytkowane i konserwowane. W Brońsku znajduje się wiatrak z XVIII wieku, nieużytkowany, w dobrym stanie, stanowiący własność prywatną.

Wonieść – kościół par. p.w. św. Wawrzyńca

Zbudowany w XV w., przebudowany w XVII -XVIII w., podwyższony i powiększony w latach 1887-1890 według planów architekta Alexisa Langer z Wrocławia. Neogotycki z elementami gotyckiego kościoła w prezbiterium i zakrystii. Orientowany, murowany

z cegły, otynkowany, nakryty dwuspadowym dachem pokrytym dachówką. Dawna nawa (obecnie prezbiterium) zabudowana na rzucie prostokąta z dwiema niewielkimi kaplicami w części zachodniej. Od zachodu czterokondygnacyjna wieża zbudowana na rzucie kwadratu (najwyższa kondygnacja na rzucie ośmioboku) nakryta hełmem ostrosłupowym, ośmiopółciowym krytym dachówką. Prezbiterium nakryte jest sklepieniem krzyżowym, zakrystia sklepieniem żaglastym, a dobudowana od zachodu nawa sklepieniem kolebkowym. Prace renowacyjne nawy głównej i dachu wraz z wymianą poszycia w 2013 r. Obiekt w dobrym stanie.

Wonieść – zespół pałacowo-folwarczny

Pałac wzniesiony w 1900 r. murowany z cegły, na kamiennym cokole, podpiwniczony, o zróżnicowanej bryle nakrytej w zasadniczej części dachem dwuspadowym z naczółkami, krytym łupkiem i dachówką, urozmaiconym licznymi sterczynami, kominami, szczycikami, ostrosłupowymi hełmami nad lukarnami. Wieżyczki od strony północno-wschodniej zwieńczone kopulastymi hełmami krytymi łupkami. Budynek na rzucie prostokąta z licznymi ryzalitami, przybudówkami. Elewacje z zachowanym pierwotnym historyzującym i secesyjnym detalem. W pałacu mieści się Oddział Wielkopolskiego Centrum Neuropsychiatrycznego im. Oskara Bielawskiego w Kościanie. Budynek po kompleksowym remoncie. Stan bardzo dobry.

Park krajobrazowy o pow. 12,2 ha, założony w 2 poł. XIX w., przekształcony około 1900 r., na rzucie wieloboku wzdłuż brzegu jeziora Wonieść. Na terenie parku wiele drzew o charakterze pomnikowym. Utrzymany w dostatecznym stanie. Budynki folwarczne - obora z 1906 r., stajnia i spichlerz z 1897 r. - murowane z cegły, nietynkowane, w dobrym stanie.

Żegrowo – zespół pałacowy

Pałac wzniesiony w 2 poł. XIX w. przez rodzinę Szoldrskich, pierwotnie jako parterowy budynek nakryty dachem dwuspadowym. Do niego, od północy dobudowano jednopiętrowe skrzydło, co nadało całości plan odwróconej litery „L”. Następnie, o jedną kondygnację podwyższono zachodnią część dobudowanego skrzydła, nadając jej kształt wieży, którą nakryto dachem czterosпадowym w dolnej części, a namiotowym w górnej. W tym samym, 1894 roku, dobudowano ganek przed głównym wejściem przy elewacji zachodniej. Na pocz. XX w. dostawiono od strony południowej parterową dobudówkę, nakrytą płaskim dachem. Elewacje, tynkowane, boniowane, okna otaczają opaski, niektóre z nich są dodatkowo zaakcentowane odcinkami gzymsu wspartymi na ozdobnych konsolkach. Część elewacji artykułowana jest pilastrami. Obiekt od 2016 r. nieużytkowany niszczeje.

Park krajobrazowy o pow. ok. 4 ha, założony w 2 poł. XIX w. W otoczeniu dworu

okazy kilkusetletnich dębów i lipy. Park o charakterze leśnym. Bardzo zaniedbany. Na skutek braku pielęgnacji nastąpił nadmierny rozrost samosiewów i krzewów. Zatarły został układ komunikacyjny. Zespół jest własnością Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe Nadleśnictwa Kościan z/s w Kurzej Górze, wystawiony na sprzedaż.

10. Zabytki nieruchome stanowiące własność Powiatu Kościańskiego

Wśród zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, własnością Powiatu jest zespół pałacowy i dwa zespoły dworskie, w których obecnie mieszczą się instytucje użyteczności publicznej – domy pomocy społecznej w Jarogniewicach i Mościskach oraz Zespół Szkół Ponadpodstawowych w Nietążkowie. Od 2020 r. Powiat Kościański jest również właścicielem domu przy ul. Kardynała Wyszyńskiego 18 w Kościanie.

Zespół pałacowy w Jarogniewicach

Założenie pałacowe usytuowane jest w południowej części wsi, po wschodniej stronie drogi z Poznania do Kościana. Pałac zbudowany został około 1770 r. dla Antoniego Łosia Golińskiego, rozbudowany około roku 1870 o parterowe jednoosiowe dobudówki, a w latach 1893-1904 odnowiony i gruntownie przebudowany pod kierunkiem architekta Stanisława Boreckiego dla Adama Żółtowskiego, między innymi dodano wówczas czterokolumnowy frontowy portyk. Pałac zwrócony fasadą w kierunku zachodnim, murowany, w zasadniczej bryle piętrowy, podpiwniczony, nakryty dachem czteropłociowym pokrytym obecnie blachą z neobarokowymi lukarnami. Po bokach dostawione parterowe jednoosiowe przybudówki zakończone tarasami. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z trójbocznym ryzalitem pośrodku elewacji ogrodowej. Elewacje tynkowane, frontowa dziewięcioosiowa z kolumnowym portykiem pośrodku, dodanym po 1893 r., poprzedzającym pozorny trójosiowy ryzalit.

Oficina północna wzniesiona w 2 poł. XIX w., przebudowana około 1900 r. Budynek murowany z cegły, dwukondygnacyjny z trójkondygnacyjną wieżą w narożu południowo-zachodnim zwieńczoną hełmem namiotowym z iglicą. W narożu północno-zachodnim niższa kolistą wieżyczką z dachem stożkowym. Elewacje pierwszej kondygnacji i naroży wieży boniowane.

Oficina południowo-wschodnia zbudowana w 1870 r. Budynek murowany, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem czterospadowym. Oficina południowo-zachodnia zbudowana w stylu klasycystycznym w k. XVIII w., przebudowana po 1893 roku. Murowana z cegły, podpiwniczona, piętrowa z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym z naczółkami. Od strony zachodniej dostawiona na pocz. XX w. niższa parterowa dobudówka z tarasem. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem

w postaci narożnych boni na parterze, gzymsów kordonowych. Pośrodku siedmioosiowej elewacji frontowej pozorny ryzalit ujęty w pary tokańskich pilastrów zwieńczony frontonem. Stan zachowania dobry.

W skład zespołu rezydencjonalnego wchodzi również: dawna stajnia koni wyjazdowych z 1904 r., kaplica z przełomu XIX i XX w. i dom ogrodnika wzniesiony na początku XX w. Wszystkie oficyny i pałac połączone są łącznikami, a oficyna południowo-wschodnia z domem ogrodnika murem, do którego dobudowano później przybudówkę. Wnętrza budynków zostały przebudowane po 1945 r. i dostosowane dla potrzeb nowego użytkownika - Domu Pomocy Społecznej dla Niewidomych. Prace remontowe przeprowadzane są na bieżąco. Kompleksowy remont pałacu przeprowadzono w 2007 r.

W skład zespołu wchodzi park krajobrazowy założony został na przełomie XVIII i XIX wieku i zajmuje powierzchnię około 5 hektarów. Główny wjazd do parku prowadzi od strony zachodniej, gdzie na osi pałacu zachowała się ozdobna brama wjazdowa z furtami z początku XX w. W północno-zachodniej części parku znajduje się duży staw, drugi wydłużony staw z dawnym basenem zlokalizowany jest w środkowej części parku. Drzewostan składa się z wiązów, jesionów, buków, klonów i daglezi. Na terenie parku pomnikowe okazy dębu błotnego, szypułkowego, lipy amerykańskiej. Park utrzymany w dobrym stanie.

Obiekty użytkowane są przez Dom Pomocy Społecznej. Bieżące remonty mają na celu utrzymanie właściwego stanu technicznego jak również poszerzenie oferty rehabilitacyjnej dla niepełnosprawnych mieszkańców.

Z ważniejszych realizacji wykonanych w ostatnich latach należy wymienić:

- naprawa ogrodzenia,
- naprawa schodów przed wejściem głównym do pałacu,
- wymiana zużytych lamp oświetlenia ewakuacyjnego i awaryjnego,
- naprawa pokrycia na budynku d. domu ogrodnika,
- naprawa dachówkowego pokrycia na wieżycze budynku mieszkalno-rehabilitacyjnego Nefesz,
- naprawa konstrukcji dachu, wymiana stolarki okiennej, remont pomieszczeń w budynku mieszkalno-administracyjnym Siloam,
- naprawa i malowanie połaci dachowych z opierzeniami, rynien i rur spustowych na budynku pałacowym,
- remont i adaptacja pomieszczeń w pałacu i oficynie północnej,
- prace porządkowe i pielęgnacyjne na terenie parku, uzupełnienie zieleni parkowej nowymi nasadzeniami.

W 2023 r. planowane jest odnowienie i naprawa stolarki okiennej i drzwiowej w oficynie południowej.

Zespół dworski w Mościskach

Obiekt położony jest nad brzegiem jeziora Mórka, w północnej części wsi, wymienianej w źródłach od 1189 r. jako własność benedyktynów z Lubinia. Dwór zbudowany około poł. XIX w., rozbudowany i przebudowany około 1916 r. Wówczas podwyższono stary dwór, dodano boczne skrzydła, przekształcono wnętrza i elewacje. W okresie międzywojennym dobudowano tylny taras oraz parterową przybudówkę z tarasem w partii piętra. Budynek murowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z poddaszem, nakryty systemem dachów dwuspadowych pokrytych dachówką. Wzniesiony na planie zbliżonym do litery „H” z wysuniętymi bocznymi skrzydłami. Elewacje tynkowane, podzielone gzymsem kordonowym. Pośrodku elewacji frontowej zachodniej drzwi wejściowe poprzedzone gankiem utworzonym przez dwie pary filarów wspierającym belkowanie, nad którym balustrada tarasu. Powyżej niewielka wystawka zamknięta trójkątnym szczytem. Obiekt na bieżąco remontowany (konstrukcja dachu wraz z pokryciem, nowa stolarka okienna i drzwiowa, naprawa elewacji, remont wnętrza). Ważniejsze realizacje w latach 2017-2019:

- remont elewacji dworu,
- naprawa kanalizacji deszczowej,
- malowanie remont pomieszczeń mieszkalnych i gospodarczych,
- remont systemu ogrzewania,
- prace porządkowe i pielęgnacyjne na terenie parku.

Park krajobrazowy wchodzący w skład zespołu obejmuje powierzchnię 2,67 ha. Starsza, północna część parku obsadzona zwartym, starym drzewostanem, wśród którego przeważa robinia akacjowa, jesion, brzoza i klon. W tej części parku usytuowany jest dwór oraz niewielki staw, przed elewacją ogrodową rezydencji trawnik otoczony starodrzewem. Południowa część młodsza zajęta jest przez obszerny trawnik otoczony alejami: od południa brzozową, wierzbową od wschodu, klonową od północy i od zachodu topolową. Północno – wschodnia strona parku przylega do jeziora. Obiekty utrzymane w dobrym stanie, w użytkowaniu Domu Pomocy Społecznej.

Zespół dworski w Nietążkowie

Budynek dworu wzniesiony na początku XX w. na fundamentach starszego, na rzucie zbliżonym do kwadratu z dobudówką od strony północnej. Murowany z cegły, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem wielospadowym. Pośrodku elewacji frontowej trzyosiowy, trójkondygnacyjny ryzalit z wejściem pośrodku, zwieńczony szczytem schodkowym. W 1903 r. dobra przeszły

w ręce Pruskiej Komisji Kolonizacyjnej. W budynku dworu, do wybuchu wojny działała Szkoła Gospodarcza dla Włościanek i Uniwersytet Ludowy im. Jana Kasprówicza. Po wojnie w Nietążkowie utworzono Żeńską Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego. Od 1951 r. zmieniały się często profile szkoły. Obecnie zespół dworski jest siedzibą Zespołu Szkół Ponadpodstawowych im. Jana Kasprówicza. W skład zespołu ponadto wchodzi:

- oficyna z XVIII w. murowana z cegły, parterowa, z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym;
- zbiornik wodny wzniesiony około 1800 r. Niewielka budowla na rzucie koła, nakryta dachem stożkowym zwieńczonym latarnią. Elewacje tynkowane pokryte drobnymi kanelami. Nad żłobkowaniem profilowany gzyms przerywany otworem na zegar;
- park krajobrazowy o powierzchni 3,9 ha, założony w 2 poł. XIX w. na rzucie nieregularnego wieloboku, z głównym wjazdem od strony wschodniej przez dwuskrzydłową żelazną bramę na ceglanych słupach. Luźne grupy drzew zachowane w zachodniej części parku z przewagą robinii akacjowej, topoli, klonu. Park w dużym stopniu został przekształcony na potrzeby zespołu szkół. Wytoczono nową sieć alejek i drózek, urządzono boisko i plac sportowy, wybudowano nowe obiekty. Po stronie wschodniej dawnego podwórza znajdują się dwa murowane na kwadratowych cokołach, zwężające się ku górze, tynkowane obeliski wjazdowe z około 1800 r.

Obiekty na bieżąco remontowane, utrzymane w dobrym stanie. Do ważniejszych realizacji przeprowadzonych w latach 2018-2021 zaliczyć należy:

- remont wnętrz w budynku dworu i oficynie,
- wymiana instalacji elektrycznej i hydraulicznej w budynku dworu,
- prace porządkowe i pielęgnacyjne na terenie parku.

Dom, ul. Kardynała Wyszyńskiego 18 w Kościanie

Dom zbudowany w pocz. XIX w. Od 1868 r. był siedzibą Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. W 1971 r. zniszczona została przez pożar druga kondygnacja. Rok później obiekt został wyremontowany. Część pomieszczeń zajmuje oddział paliatywny kościańskiego szpitala. Zakupiony od Zgromadzenia przez Powiat Kościański w dniu 23 października 2020 r. Budynek po remoncie części pomieszczeń, obecnie jest wykorzystywany jako miejsce pobytu uchodźców wojennych z Ukrainy. Docelowo ma zostać przeznaczony na pomieszczenia biurowe administracji szpitala.

Budynek murowany z cegły, otynkowany, założony na planie prostokąta, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, podpiwniczony, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką karpiówką. Elewacja frontowa rozczołkowana pilastrami, zwieńczona szerokim profilowanym gzymsem. Otwory prostokątne

w prostych opaskach, rozmieszczone symetrycznie. Od zachodu do elewacji szczytowej przylega parterowa kaplica z wieżyczką.

W latach 2022 – 2023 wykonano remont części pomieszczeń na parterze i piętrze, wymieniono kocioł gazowy i instalację grzewczą, częściowo wymieniono instalację wodno-kanalizacyjną, wykonano izolację pionową i opierzenia.

11. Obszary największego zagrożenia dla zabytków nieruchomych

Gminy wchodzące w skład powiatu kościańskiego nie posiadają miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy, będących prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powódzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone

prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miasta lub wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie, pałacowe i folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową rezydencjonalną i folwarczną, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest także wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku, wśród których do najczęściej spotykanych zaliczyć można niewłaściwie lokalizowane i zakładane boiska sportowe, parkingi, ujęcia wody itp. W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku

zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

12. Gminne programy opieki nad zabytkami i gminne ewidencje zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę obowiązek sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).

Na terenie powiatu kościańskiego aktualne programy opieki nad zabytkami posiadają dwie gminy: (wg stanu na 01.06.2023 r.)

- Gmina Kościan – program opieki nad zabytkami na lata 2021-2024,
- Gmina Krzywiń – program opieki nad zabytkami na lata 2021-2024.

Aktualizacji wymagają programy opieki nad zabytkami dla gminy Czempin i miasta Kościana sporządzone na lata 2014-2017. Gmina Śmigiel nie posiada programu opieki nad zabytkami.

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków.

- Gmina Czempin – gez nieruchomości 2011 r., gez archeologicznych – brak;
- Gmina Kościan – gez nieruchomości 2015 r., gez archeologicznych 2010 r.;
- Miasto Kościan – gez nieruchomości 2012 r., gez archeologicznych brak;
- Gmina Krzywiń – gez nieruchomości 2021 r., gez archeologicznych 2021r.;
- Gmina Śmigiel – gez nieruchomości 2008 r., gez archeologicznych 2010 r.

13. Kierunki działań dla realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

1.1. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych znajdujących się w zasobach Powiatu Kościańskiego:

- zespół pałacowy w Jarogniewiczach,
- zespół dworski w Mościskach,
- zespół dworski w Nietążkowie,
- dom przy ul. Kardynała Wyszyńskiego 18 w Kościanie.

1.2. Bieżące utrzymanie i opieka nad obiektami zabytkowymi oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości, znajdującymi się w zasobach Powiatu Kościańskiego.

Starostwo Powiatowe zakłada wydzielenie określonych kwot na coroczne utrzymanie obiektów, tak w zakresie ich estetyki jak i potrzeb technicznych. Zakres planowanych prac uwarunkowany będzie każdorazowo, konstruowanym corocznie budżetem, który określi wielkość środków finansowych przeznaczonych na poszczególne zadania.

1.3. Udzielanie dotacji z budżetu Powiatu Kościańskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, nie będących własnością powiatu. Zasady i tryb udzielania określone zostały w Uchwale Nr XXXIII/305/17 Rady Powiatu Kościańskiego z dnia 20 grudnia 2017 r.

Dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków nie stanowiącym własności Powiatu Kościańskiego przyznane w latach 2017-2023

Rok 2017

I.p.	wnioskodawca	zadanie	kwota dotacji w złotych
1.	Stadnina Koni „Racot” w Racocie	remont lodowni w zespole dworskim w Gryżynie	10.000
2.	xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx	remont dachu budynku mieszkalnego w Racocie	10.000
3.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębinie	prace konserwatorskie i restauratorskie ołtarza bocznego lewego w kościele par. p.w. Wniebowzięcia NMP	13.000
4.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św.	impregnacja ścian, dachu i wieży kościoła par.	10.000

	Mikołaja w Bonikowie	p.w. św. Mikołaja w Bonikowie	
5.	Opactwo Benedyktynów w Lubiniu	ekspertyza dendrologiczna, prace pielęgnacyjno- zabezpieczające drzewostanu	7.000
ogółem			50.000

Rok 2018

I.p.	wnioskodawca	zadanie	kwota dotacji w złotych
1.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Stanisława Kostki w Racocie	wymiana instalacji elektrycznej i nagłośnieniowej w kościele par. p.w. św. Stanisława Kostki w Racocie	10.000
2.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	wymiana instalacji elektrycznej w kościele par. p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	20.000
3.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębiniu	prace konserwatorskie przy ołtarzu bocznym południowym p.w. św. Izydora w kościele par. p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębiniu	10.000
4.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Michała Archanioła w Cempiniu	wymiana części pokrycia dachowego na kościele par. p.w. św. Michała Archanioła w Cempiniu	20.000
ogółem			60.000

Rok 2019

I.p.	wnioskodawca	zadanie	kwota dotacji w złotych
1.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Stanisława Kostki w Racocie	remont dachu, naprawa elewacji kościoła par. p.w. św. Stanisława Kostki w Racocie	20.000
2.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębiniu	wykonanie drenażu wokół kościoła par. p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębiniu – etap I	20.000
3.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. NMP Pocieszenia i św. Mikołaja w Starych Oborzyskach	prace konserwatorskie i restauratorskie przy ołtarzu głównym w kościele par. p.w. NMP Pocieszenia i św. Mikołaja w Starych Oborzyskach	8.000
4.	Instytut Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Poznaniu Stacja Badawcza w Turwi	konserwacja obrazu „Dziewczyna z koszem owoców” (Lavinia)	2.000
5.	xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx	wymiana stolarki drzwiowej zewnętrznej w budynku dworu w Nielegowie	10.000
ogółem			60.000

Rok 2020

I.p.	wnioskodawca	zadanie	kwota dotacji w złotych
1.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Idziego w Czerwonej Wsi	prace konserwatorsko-restauratorskie przy ołtarzu bocznym południowym w kościele par. p.w. św. Idziego w Czerwonej Wsi	17.500
2.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	prace konserwatorsko-restauratorskie polichromii w kościele par. p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	15.000
3.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Rąbinu	prace konserwatorsko-restauratorskie przy grobowcu rodziny Chłapowskich	7.500
4.	xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx	wykonanie stolarki okiennej w budynku dworu w Nielegowie	10.000
ogółem			50.000

Rok 2021

I.p.	wnioskodawca	zadanie	kwota dotacji w złotych
1.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	prace konserwatorsko-restauratorskie polichromii w kościele par. p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	20.000
2.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Rąbinu	prace konserwatorsko-restauratorskie na terenie cmentarza przy kościele par. p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła	15.000
3.	xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx	renowacja sztukaterii wewnątrz budynku pałacu w Nielegowie	15.000
ogółem			50.000

Rok 2022

I.p.	wnioskodawca	zadanie	kwota dotacji w złotych
1.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	prace konserwatorsko-restauratorskie polichromii w kościele par. p.w. NMP Wniebowziętej w Śmiglu	15.000
2.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębiniu	prace konserwatorsko-restauratorskie przy ołtarzu głównym w kościele par. p.w. Wniebowzięcia NMP	35.000
ogółem			50.000

Rok 2023

I.p.	wnioskodawca	zadanie	kwota dotacji w złotych
1.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Barbary w Gryżynie	prace konserwatorsko-restauratorskie przy grobowcu rodziny Zakrzewskich na cmentarzu przykościelnym	15.000
2.	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Starym Gołębiniu	prace konserwatorsko-restauratorskie przy ołtarzu głównym w kościele par. p.w. Wniebowzięcia NMP – etap II	20.000
3.	xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx	wykonanie tynków w holu głównym dworu w Nielegowie	15.000
ogółem			50.000

- 1.4. Zamieszczenie informacji o możliwości ubiegania się o dotację na stronie internetowej Starostwa wraz z określeniem zasad udzielania i rozliczania dotacji.
- 1.5. Zamieszczenie informacji o zewnętrznych źródłach finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych na stronie internetowej Starostwa.
- 1.5.1. Podejmowanie działań o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach będących własnością Powiatu z funduszy zewnętrznych.
- 1.5.2. Merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków

aplikacyjnych o środki na ochronę zabytków.

- 1.6. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody w decyzjach oraz innych aktach prawa lokalnego na terenie powiatu kościańskiego:
 - respektowanie opinii i decyzji konserwatora zabytków w wydawanych pozwoleńiach na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych lub na rozbiórkę obiektów ujętych w ewidencji zabytków.
2. Promocja i udostępnianie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
 - 2.1. Wykorzystanie walorów zabytkowych i przyrodniczych jako czynnika wpływającego na rozwój powiatu.
 - 2.2. Patronat nad działaniami na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego powiatu.
 - 2.3. Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego, utrwalaniu tradycji regionu; w latach 2016-2020 wsparcie finansowe otrzymała m.in. seria wydawnicza *Miejsca i Sztuka* na kwotę prawie 27.000 zł.
 - 2.4. Ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych.
 - 2.5. Współpraca z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego.
 - 2.6. Organizacja i udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego.
 - 2.7. Propagowanie ogólnopolskiego konkursu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Zabytek Zadbany”, którego celem jest promocja opieki nad zabytkami, w tym propagowanie najlepszych wzorów konserwacji, utrzymania i zagospodarowania zabytków.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
 - 3.1. Promowanie działań mających na celu włączenie zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego w szkolne programy edukacyjne.
 - 3.2. Rozwijanie działalności edukacyjnej we współpracy z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony zabytków.
 - 3.3. Wspieranie projektów kulturalnych i edukacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe; coroczne ogłaszanie konkursów na realizację zadań

- publicznych z zakresu m.in. turystyki i krajoznawstwa, kultury i dziedzictwa narodowego, podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej.
- 3.4. Promowanie istniejących i tworzenie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu, szczególnie zespołu opactwa benedyktynów w Lubiniu, który posiada status pomnika historii.
 - 3.5. Współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.
 - 3.6. Organizacja i udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe.
 - 3.7. Organizacja imprez z zakresu upowszechniania kultury, mających na celu m.in. wspieranie twórczości, edukacji, oświaty kulturalnej oraz opieki nad zabytkami.
4. Działania związane z opieką nad zabytkami.
 - 4.1. Społeczni opiekunowie zabytków.
 - 4.1.1. Ustanawianie przez starostę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznych opiekunów zabytków.
 - 4.1.2. Prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.
 - 4.1.3. Wydawanie legitymacji osobom fizycznym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.
 - 4.1.4. Wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub jednostkom organizacyjnym nie posiadającym osobowości prawnej pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków o nadaniu uprawnień opiekuna.
 - 4.2. Umieszczanie, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków znaków informujących, iż zabytki te podlegają ochronie.
 - 4.2.1 Ustalenie z wojewódzkim konserwatorem zabytków listy obiektów do oznakowania.
 - 4.3. Wydawanie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, decyzji o zabezpieczeniu zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia.
 - 4.3.1. Wywłaszczanie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, zabytków nieruchomych na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w przypadku gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia dla zabytku.
 - 4.3.2. Współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków i samorządami

w określeniu zabytków nieruchomych zagrożonych zniszczeniem.

5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- 5.1. Wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego;
- 5.2. Promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Starostwa o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”.
- 5.3. Współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”.
- 5.4. Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych.

14. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięciu życia poszukujemy miłych wspomnień z dzieciństwa, ojczystego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce, a elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej, gdyż podnoszą przede

wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych.

Dogodne położenie powiatu i dostępność komunikacyjna, cenne tereny objęte ochroną przyrodniczą, bogata i wielowiekowa historia, rozsiiane po terenie interesujące obiekty architektury świeckiej i sakralnej, w tym pomnik historii, unikatowe stanowisko archeologiczne w Bruszczewie, ślady wielokulturowości, mnogość małych obiektów kulturowych, znane postaci historyczne i ich działalność; kultura i tradycja ludowa pielęgnowana przez funkcjonujące w powiecie zespoły folklorystyczne i koła gospodyń wiejskich, różnorodne imprezy cykliczne, w tym o zasięgu ponadlokalnym; znana stadnina koni w Racocie, Skansen Filmowy „Soplicowo” - powstały na potrzeby ekranizacji „Pana Tadeusza” w Czchowie, nawiązujące do odnowionej tradycji, a organizowane przez Fundację Bonum Adipisci coroczne, od 2015 r., nabożeństwa unikatowej, śródpolnej, pieszej drogi krzyżowej – Kopaszewska Droga Krzyżowa – z okazji wrześniowego Święta Podwyższenia Krzyża Pańskiego, zagospodarowane turystycznie tereny nad jeziorami, ponad 300 km. sieć tras rowerowych, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy.

Na terenie powiatu przecinają się liczne szlaki turystyczne ponadlokalne i lokalne, w tym system szlaków wytyczonych przez Starostwo Powiatowe w Kościanie, stanowiące również formę związku między gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Szlaki te wiodą do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, z uwzględnieniem obiektów zabytkowych i cennych terenów przyrodniczych, wymienionych w poprzednich rozdziałach.

- ◆ *NAJPIĘKNIEJSZE REZYDENCJE*, szlak o zasięgu regionalnym, długości 160 km, przeznaczony dla turystów zmotoryzowanych, który pozwala poznać budowle rezydencjonalne powstałe w różnych okresach i stylach, obejmuje m.in. pałac w Racocie;
- *SZLAKI: GOTYCKI, CYSTERSKI, ROMAŃSKI, „PODRÓŻE Z PANEM TADEUSZEM”*, również odkrywają historyczne dziedzictwo powiatu;
- *ZIEMIAŃSKI SZLAK ROWEROWY*, dł. 245 km, stanowiący element wielkopolskiego systemu szlaków rowerowych, jego fragment przebiega przez gminy powiatu: Czempin, Kościan i Krzywiń, pozwala poznać m.in. unikatowy w skali Europy krajobraz kulturowy z siecią śródpolnych i przydrożnych zadrzewień;
- *WIELKOPOLSKIE SZLAKI DZIEDZICTWA – SŁAWNE RODY, LUDZIE*

I ICH DOMY, np. *Szlak Mickiewicza*, *Szlak dworców i kolei* – obejmuje Śmigielską Kolej Dojazdową i Krzywińską Kolej Drezynową;

- *PRZEZ GENERALSKIE WŁOŚCI, CZYLI WĘDRÓWKA TRAKTEM GENERAŁA DEZYDEREGO CHŁAPOWSKIEGO*, to szlak konny o długości 120 km, który prowadzi między innymi przez gminy Kościan i Krzywiń;
- *W KRÓLEWSKIM ORSZAKU, CZYLI ŚLADAMI KRÓLA STANISŁAWA LESZCZYŃSKIEGO*, dwa warianty tras konnego szlaku przyciągającego entuzjastów jazdy konnej, pozwalają poznać m.in. nieprzeciętne walory Racotu;
- *SZLAK NAPOLEOŃSKI*, obejmuje swym zasięgiem sześć powiatów, w tym kościański, wiedzie przez miejscowości związane z Napoleonem Bonapartym;
- *ROWEREM W GŁĄB DZIEJÓW POŁUDNIOWEJ WIELKOPOLSKI. ROMANTYCZNE TRASY ROWEROWE ZIEMI KOŚCIAŃSKIEJ*, to sieć szlaków rowerowych o łącznej długości ok. 295 km. Tworzy ją 10 tras: Kościański Trójkąt Rowerowy - łączy wszystkie cztery miasta powiatu, Oś Trójkąta z Kościana do Krzywinia, Drogi Mickiewiczowskie, Kopaszewska Droga Krzyżowa, Droga nad Jeziołem Wonieskim, Droga ze Starej Przysieki do Nowego Dębca, Droga Zachodnia, Droga do Czacza, Droga z Kościana do Brońska, Droga z Kościana do Kielczewa; (szlaki utworzone przez Starostwo Powiatowe);
- *SZLAK ZABYTEKÓW TECHNIKI WIELKOPOLSKI*, trasa numer 2, Siedlisk – Rakoniewice – Wolsztyn – Śmigiel, obejmuje śmigielską gazownię, jedyną w Wielkopolsce, w której zachowało się pełne wyposażenie i kolekcja gazomierzy oraz lamp gazowych;
- *WIELKOPOLSKI SZLAK WIATRACZNY*, uwzględnia obiekty wiatraczne na terenie powiatów: kościańskiego, leszczyńskiego, wolsztyńskiego, rawickiego. Jest to największy i najdłuższy tego typu szlak w Europie.

Sieć licznych ścieżek rowerowych Powiat Kościański zamierza zwiększyć o kolejne 34 km, których realizację zaplanowano do 2027 r.

Warte rozważenia jest utworzenie nowych szlaków czy ścieżek. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt np. tematyczny szlak kulturowy, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią, znane rody i miejscowości z nimi związane np. do wyznaczenia Szlaku Żółtowskich, wydarzenia historyczne, obiekty sakralne i małe obiekty kultu. Tereny cenne przyrodniczo zachęcają do utworzenia tras nordic walking czy narciarstwa biegowego; ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj okazami chronionej flory i fauny, zaprezentowanymi np. na

fotogramach; ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład realizacji idei tzw. birdwatchingu i turystyki fotograficznej, walkingtours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane, wildlifewatching – podglądanie świata przyrody. Natomiast Skansen Filmowy „Soplicowo” w Cichowie mógłby rozwinąć się w ośrodek turystyki literackiej i filmowej, a w połączeniu z miejscowościami, w których przebywali Mickiewicz, Wańkowicz i Modrzejewska, można utworzyć szlak literacko-filmowy. Ważne wydarzenia historyczne, np. odbicie Kościana z rąk szwedzkich to materiał na organizację widowiska plenerowego, a popularyzowanie przez Fundację „Bonum Apidisci” wiedzy o ziemiaństwie mogłoby pozwolić na utworzenie np. wydarzenia „Kulinaria dworskie” czy przy okazji cyklicznych imprez okolicznościowych przedsięwzięcia typu Stół ziemiański, Staropolski Podwieczorek u Jabłonowskich, Zółtowskich czy śniadanie u Zosi Chłapowskiej, itp.

Nowe szlaki pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo – historycznych powiatu, gdyż jego perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowo - turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

15. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formującym powiatowy program opieki nad zabytkami jest samorząd powiatu. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań Starostwa Powiatowego na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Zakłada się, że w realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Powiatu

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Powiatu,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola:

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Starostwa Powiatowego w Kościanie zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami,
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

16. Monitoring działania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Powiatu. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę.

Do wykonania powyższego zadania, w ramach Starostwa Powiatowego w Kościanie utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji powiatowego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Powiatu,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,

- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

17. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określić, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków

nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona

zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko*, *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego* oraz *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich*.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.